

BOGÁRDI SZABÓ ISTVÁN

HITTEM
AZÉRT SZÓLTAM

BOGÁRDI SZABÓ ISTVÁN

HITTEM
AZÉRT SZÓLTAM

PRÉDIKÁCIÓK AZ APOSTOLI HITVALLÁSÓL

KERESZTÚT KIADÓ
BUDAPEST, 2011

© Bogárdi Szabó István
Felelős szerkesztő: Bardi Terézia
Könyvterv és illusztráció: Bogárdi Szabó Eszter

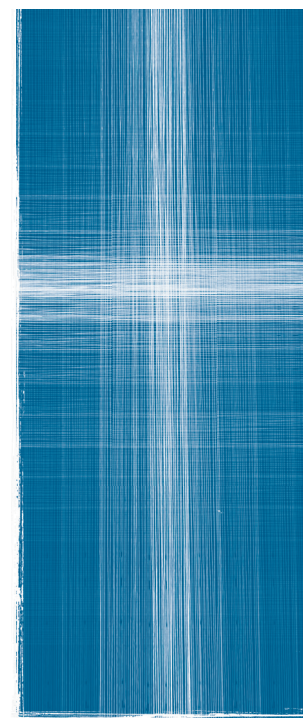
ELŐSZÓ

Sok-sok igehirdetést hallottam és olvastam már, melyekben az Apostoli Hitvallás egy-egy tételét fejtegette a prédikátor. Ritkábban pedig egy-egy sorozatot is volt alkalmam elolvasni a Hitvallás összes cikkelyéről. Ezekben mindig megragadott a kockáztatás merészsége, hogy miképpen lehetséges ma az évezredek keresztyén hitszabály igazságait megosztani és elmélyíteni. 2010 őszén és 2011 telén magam is vállalkoztam erre a Budahegyvidéki gyülekezetben. Ez a kis kötet 15, vasárnapi igehirdetést tartalmaz, melyek célja az volt, hogy Augustinus bölcsességét mélyítsük el, aki megragadó egyszerűséggel tette világossá, hogy a Hitvallást nem azért tanuljuk, hogy tudjuk, hanem azért, hogy (másoknak) elmondjuk. Kortársainkkal együtt, mi, keresztyének is hajlunk arra, hogy a hit nagyszerű ajándékát zárva tartsuk, belső bizonyosságként őrizgessük, mai szóval: magánügynek tekintsük. A hit azonban megértést keres, és igaz ismeretben akar megnyilatkozni – a hit a megismert és szeretett Istent akarja megvallani. Most már az olvasóra kell bíznom, hogy mennyiben sikerült ezt szolgálnom.

Köszönettel tartozom a gyülekezet tagjai érdeklődésének és igényének, hogy nyomtatott formában is tegyem hozzáférhetővé ezeket a prédikációkat. Külön köszönettel tartozom Vásárhelyi Péteréknek, Bardi Teréziának és Bogárdi Szabó Eszternek, akiknek fáradozása nélkül nem lett volna lehetséges e könyv közzététele.

ISBN szám

Hiszek egy Istenben,
mindenható Atyában,
mennynek és földnek teremtőjében.
És Jézus Krisztusban,
az Ő egyszülött fiában, a mi Urunkban,
aki fogantatott Szentlélektől,
született Szűz Máriától,
szenvedett Poncius Pilátus alatt,
megfeszítették, meghalt és eltemették.
Alászállt a poklokra,
harmadnapon feltámadt a halottak közül,
fölment a mennybe, ott ül
a mindenható Atya Isten jobbján,
onnan jön el ítélni élőket és holtakat.
Hiszek Szentlélekben.
Hiszem az egyetemes
keresztény anyaszentegyházat,
a szentek közösségét,
a bűnök bocsánatát,
a test feltámadását
és az örök életet.

*A Hitvallást nem így mondjuk: credimus – hiszünk,
hanem így: credo – hiszek!*

„Mert nem magunkat prédikáljuk, hanem az Úr Jézus Krisztust; magunkat pedig, mint a ti szolgálókat, a Jézusért. Mert az Isten, aki szólt: sötétségből világosság ragyogjon, ő gyújtott világosságot a mi szívünkben az Isten dicsősége ismeretének a Jézus Krisztus arcán való világotlata végett. Ez a kincsünk pedig cserépedényekben van, hogy amaz erőnek nagy volta Istené legyen, és nem magunktól való. Mindenütt nyomorgattatunk, de meg nem szorítottunk; kétségkedünk, de nem esünk kétségbe; üldöztetünk, de el nem hagyatunk; tiportatunk, de el nem veszünk; mindenkor testünkben hordozzuk az Úr Jézus halálát, hogy a Jézusnak élete is látható legyen a mi testünkben. Mert mi, akik élünk, mindenkor halálra adatunk a Jézusért, hogy a Jézus élete is látható legyen a mi halandó testünkben. Azért a halál mi bennünk munkálkodik, az élet pedig ti bennetek. Mivelhogy pedig a hitnek mi bennünk is ugyanaz a lelke van meg, amint írva van: Hittem és azért szóltam; hiszünk mi is, és azért szólunk; tudván, hogy aki feltámasztotta az Úr Jézust, Jézus által minket is feltámaszt, és veletek együtt előállít. Mert minden ti érettetek van, hogy a kegyelem sokasodva sokak által a hálaadást bőssé tegye az Isten dicsőségére.” *2Korinthus 4:6-15*

I

MINDENHATÓ ATYA

Minden keresztyénnek hitvallása az Apostoli Hitvallás, évezredek óta hangzik keresztyén közösségekben, s akik ezt mondják és vallják, évezredek óta közösségben is vannak egymással. Az Apostoli Hitvallás révén közösségben vagyunk a régiekkel, akik ezt a hitvallást átadták nekünk, megtanítottak bennünket reá. Ők ezt úgy adták át nekünk, mint amelyben a keresztyén hit alapvető igazságai és tételei foglaltnak benne, és aki ezt elfogadja, és – régi magyar szóval – kivallja, az közösségben van a keresztyénekkal. Mi is ezt adjuk át az utánunk következő nemzedékeknek, erre tanítjuk gyermekeinket, – néha jól, mint hitvallást, mint olyan alapot, melyre rá lehet helyezkedni, néha nem teljesen jól, úgy mintha imádság lenne, mert sokszor az Apostoli Hitvallást imádságként mondjuk. Mégis, ha hittel mondjuk, nem bánom, mondhatjuk imádságként is.

Ily módon általános ismertetőjegy az Apostoli Hitvallás. Bármilyen felekezethez tartozzék valaki, bármilyen különbség is legyen hitágazatok, felekezetek, hagyományok között, ha ezt mondjuk, mi, reformátusok, és mondják római katolikusok, ortodoxok és még ki tudja hányan, hányféle nevezeten, ha tehát ebben egyetértünk, akkor a leglényegesebb dologban egyet is mondunk. Mert egyre tekintünk, a Szenthá-

romság élő Istenre. Az Apostoli Hitvallásnak azonban nemcsak a nemzedékek során, s nemcsak a hitbéli meggyőződésben van kimondhatatlan jelentősége. Nagyon erős aktualitása van ma is. A 21. század kezdetén, mi, keresztyének, önmagunknak is adósai vagyunk – azzal is, hogy az Apostoli Hitvallásban foglaltakat végiggondoljuk. Sőt, merem ezt kiterjeszteni: adósok vagyunk azzal is, hogy általában a hitünk tartalmát végiggondoljuk. Adósok vagyunk, mert alig beszélünk hitünkéről, pedig az apostol arra buzdít bennünket, hogy egymás hite által, hitből hitbe épüljünk (Róma 1:12,17), vagyis a hitét az egyik hívő mondja el a másiknak. Mára azonban nagy diavat lett a hit kérdését – azt nem mondom, hogy mellőzni, de mindenképpen – bensőségesíteni, elzárni, s olyannyira magánygynek tekinteni, hogy jobbára meghagyással intézzük el. Te is hívő vagy, én is hívő vagyok, hívőnek lenni jó dolog, aki hisz, az rossz ember nem lehet - ennyi. Eszünkbe sem jut, hogy a hitünk megvallásával építhetjük a másikat, inkább attól tartunk, hogy terhére leszünk vele.

Mindig felötlik bennem a régi eset, amikor kezdő lelkészként a falu tanácselnökéhez kellett mennem, aki kedvesen fogadott is, ám jelezte, nem örül, hogy az iskolában szervezzük a hitoktatást. Majd azt mondta: üsse kő, én is hívő ember vagyok, meg maga is hívő ember. Mikor látta, hogy elkerekedik a szemem – mert azért vasárnap őt nem láttam a templomban –, mindjárt hozzátette: én a kommunizmusban hiszek, maga meg a vallásában, de az a lényeg, hogy hiszünk. Azóta töröm a fejem, hogy ha ez ennyire egyszerű és nem számít, hogy mit hiszünk, akkor végül is, mi a baj a világgal? Valóban, minden ember hisz

valamiben, mindenki „hívó.” Hogy van hát ez? Egy szónak is száz a vége, mára olyannyira bensőségesítettük mi, keresztyének is a hitünket, olyan keveset beszélünk róla még egymás között is, hogy előbb-utóbb óhatatlanul a helyébe teszünk valamit. Mit is? Nos, ami éppen van, ami jön. A mi keresztyénységünk improvizálgató keresztyénség lett, de nem a szó klaszszikus értelmében. A klasszikus improvizáció az, amikor feladnak például az orgonaművésznek egy szép motívumot, dallamot, és ő fantasztikusan szép dolgot varázsol belőle. Mi viszont úgy improvizálunk, hogy ami éppen eszünkbe jut, arra fűjjük a nótát. Sőt, a dallamot, a *cantus firmust* is mi költjük. Nincs ez így jól.

Nemcsak azt szeretném megmutatni tehát, hogy mit mondunk, amikor a Hitvallást mondjuk, és mit kell értenünk egyes tételein, hanem azt is, hogy nekünk eleve szükségünk van a hit megvallására. Szükségünk van arra, hogy mondjuk a hitünket. Nem tudom, van-e még olyan nyelv, mint a magyar, amely a hit és megvallás szót, illetve a hit és a vallás szót belső jelentésük szerint összeköti – így: hitvallás. Ez az összekapcsolás a vallás szó aktív értelmét tárja fel, a vallás megvallás, kivallás, vallomás, confesszió, az a mozzanat, amikor az ember előadja, elmondja, megmutatja azt, amit hisz. Márpedig, a hit - ha élő hit - mindig el is akar jutni a megvallásig. Igen, annak is eleget kell tennünk, amire Péter apostol buzdít, hogy készségesen adjunk számot a bennünk lakozó reménységről, ha kérdeznek, ha vádolnak, ha bírálják, ha szükség hozza, meg kell vallani hitünket. (1Péter 3:5) Ám magának a hitnek is van egy belső mozgása. A hit meg akar nyilatkozni. A hívő szüntelen

ezt érzi: el kell mondania! Hittem, azért szóltam – mondja a zsolttáros. Hittem, azért szóltam – mi is hiszünk, azért szólunk, bővíti Pál apostol. Azért szólok, mert hiszek, vagyis amit mondandó leszek, az a hitemben fogant, és a hitemből születik meg. Nem maradhat bennem, nem rejthetem, nem titkolhatom. Egy másik, ujjongó zsolttár így mondja: nem titkolom el a Te dicsőségedet, a Te jóságodat a nagy gyülekezetben. (Zsoltár 40:11) Nem titkolom el az emberek elől, mert nem is titkolhatom, a hitem arra kényszerít, hogy megvalljam.

Meghagyom, és majd erről is lesz szó, a hit természetesen belsőleges valami. Nagy titok. Szívügy. Mégis, hadd hangsúlyozzam most ezt a másik dimenzióját: a hit megvallás. Valás. Tehát benne kimondja magát a hívő, és elmondja, *mit* kapott Istentől. Sőt, azt is elmondja, hogy Isten az életünk forrása és boldogító célja, tehát hogy *kicsoda* maga Isten. A hitvallás vállalás is, szent kockáztatás, kísérlet arra, hogy elmondjuk, *kicsoda* Isten.

Hitvallásunk első cikkelye: *Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában*. Mindenható Atya. Ez mindjárt a legnehezebb kérdéshez visz minket, de a hitvallásnak – mondom – megvan ez a kockázata. A szó köznapi értelmében nem közismereteket sorol. Másféle evidenciát mond ki - életet, sorsot meghatározó igazságokat és titkokat. Isten Mindenható Atya. Ez egyszerre általános és egyszerre sajátos (személyes) hittétel. Olyan meghagyás, amelyre a legelemibb tapasztalatból is el lehet jutni. Jól emlékszem rá, amikor ösztöndíjas voltam az Egyesült Államokban, az egyetemen vitába keveredtem egy diákkal, aki hangos, harcias ateista volt. (Milyen érdekes, az ateizmus is hit,

és a modern korban az ateisták hívőbbek, mint a keresztyének, - vallásosabbak, aktívabbak, jobban szeretik elmondani, hogy nem hisznek, örülnek, ha vallhatják, hogy úgymond, szerintük nincsen Isten.) Igen érdekesen alakult a vita, merthogy én, egy magyar anyanyelvű diák, sarokba szorítottam őt. Mindenféle okoskodó kérdéseket tettem fel neki, majd a végén, a meghagyáskor azt kérdeztem tőle: mégis, ha volna Isten, minek nevezné Őt? S minthogy már sarokba szorult, nagy fogcsikorgatva odamondta nekem: na jó, ha volna Isten, akkor így nevezném: kozmikus hatalom. Mégsem éreztem, hogy megnyertem a vitát, keresztyénként végképp nem. Én ugyanis azt vártam, hogy valami ilyesmit fog mondani: örök jóság, csodálatos szeretet. Tehát valami személyes meghagyást vártam tőle. De ezzel, hogy odadobta: kozmikus hatalom, úgy éreztem, nem mond semmit. Kozmikus hatalom. Dehát, a Csillagok háborúja nagy filmeoszában is ez a jelszó: az erő veled! Talán ettől lett olyan népszerű ez a film, hogy mindenkinek tetszhetett, keresztyénnek is, buddhistának is, muszlimnak is, sőt ateistának is: az erő veled?! Egyszerűen ezt úgy szokták mondani: az Isten veled van, nem? Mi az, hogy kozmikus hatalom? Sokat tűnődtem ezen a megjegyzésen, és rájöttem, hogy ha végül is válaszolni kell valamit Goethe kérdésére, aki a Faustban veti fel, hogy mi abroncsozza össze a világot, mitől nem dől szét az univerzum, miért működik ez a felfoghatatlan, csodálatos valami, ami nem masinéria, hanem élő, lüktető, eleven erővalóság, akkor egyszerű logikával, tapasztalataink alapján is mondhatjuk: valami kozmikus hatalomnak kell itt lennie. S máris megyünk tovább, mert megszólal a kórusban Spino-

za, a nagy filozófus, aki, mikor Istenről értekezik ezt mondja: *Deus sive natura* (Isten, avagy a természet). Vagyis, kérdezem: amit természetnek látunk, ismerünk meg, tapasztalunk: az Isten? Vagy természet? Ezt Spinoza nem tudta eldönteni. Aztán jönnek a modernek, a 20. század második felének intellektuálisan becsületes tudósai, akik arról szólnak, hogy nem lehet ezt a kérdést megkerülni, hiába hőbörgött a 19. században az ateizmus és csinált maga köré politikát is. Ha egy tudós intellektuálisan tisztességes, akkor Einsteinnel, vagy Szentgyörgyi Alberttel, vagy Heisenberggel – csak a nagyokat említem – mégiscsak azt kell mondja, hogy kell lennie valaminek, kell lennie egy alkotó hatalomnak, kell lennie egy értelmes tervnek, kell lennie egy rendnek, valaminek kell lennie. Mi azonban, azt mondjuk, hogy ez a valami: *valaki*, mi nem egy mindenható *valamiben* hiszünk, amit különböző elnevezésekkel lehet illetni, éppen mi divatja járja filozófiának, tudománynak. Hanem mi azt mondjuk, hogy ez a mindenható valami, ez a kozmikus hatalom, ez a véghetetlen, felfoghatatlan erő és élet, ami-ben élünk, vagyunk és mozgunk, hogy idézzem Pál apostolt, aki viszont régi görög költőt idéz (ApCsel 17:28), ez a valami: *valaki* - Mindenható Atya.

És azért mondjuk ezt, mert ez az Isten szólt. Előbb le kell szögezni, hogy nem azt mondjuk ezzel, hogy mi hallotunk valamit, s az mintha szó lett volna. Nem költészet ez. A költészet leggyönyörűbb lapjaira tartozik, amikor a költő metaforizál, vagy még inkább antropomorfizál, és azt mondja: beszél a tenger. Hogyan? Beszél a tenger? Dehogyan beszél, hangokat hallunk mindössze, - de mondjuk: csattog a víz, har-

sog a szél, mennydörögnek a villámok, énekelnek a madarak. Sőt, mehetünk tovább, - azt mondja a zsoltáros, hogy a nap és a hold beszélgetnek egymással (19. zsoltár). Tényleg, beszélgetnek egymással? Gyönyörű költői kép ez. Mi azonban nem azért mondjuk, hogy Isten szólt, mert másképp nem tudnánk felfogni az isteni hatalmat. Azért mondjuk, hogy Mindenható Atya - mert Isten az, aki szólt. Szólt, hogy sötétségből világoosság legyen. A keresztyénség alapvető hite, hogy a világ nemcsak úgy magától van, és Isten, akiről szólunk, nem pusztá foglalata mindannak, ami van. Mi nem mondjuk: Isten avagy természet, sőt azt mondjuk: a világ nem csak úgy *van*, hanem úgy *lett*, a világoosság *lett*, az univerzum *lett*, mert Isten szólt: legyen. Sőt azt is valljuk, hogy Isten *a semmiből teremtett*, vagyis Isten nem az eleve meglévő formálgatta és alakította. És ez azt is jelenti – kapcsolódjunk Pál apostolhoz –, hogy ez az Isten, aki szólt: sötétségből világoosság legyen, a szívünkben is szólt, Ő támasztotta a mi szívünkben is a világoosságot. Ezért teszünk hitvallást, ezért hiszünk, ezért van vallásunk, mert Isten, aki sötétségből világoosságot teremtett, aki minden hatalomnál öröktől több hatalom - ahogy Anselmus mondja: Isten mindig nagyobb (*Deus semper maior*) -, ez az Isten szólt *nekünk is*. Tehát a Hitvallás első cikkelyében az egyetemesből így jutunk el a sajátoshoz. Nevezetesen ahhoz, hogy nekünk valami különös közünk van Istenhez, amellet, hogy mi is része vagyunk a világegyetemnek. Istenhez valami különös köze van az embernek, - én nemcsak egy vagyok a világban tenyésző és enyésző, porból lett és porrá leendő valamik közül, nemcsak része vagyok a világnak a magam tisztavirág-életével, szentjáj-

nosbogár fényével, nekem különös közöm van Istenhez. Talán ez az egyik oka annak, hogy a Hitvallást nem így mondjuk: *credimus* - hiszünk, hanem így: *credo* - hiszek!

Atya! Első helyen áll hitvallásunkban - és döntő kérdést vet fel. Azt valljuk itt ugyanis, hogy a Mindenható Isten: Atya. Ez pedig döntő kérdés, hogy mondhatjuk-e így: *Mindenható Atya*? Nem udvarias kifejezés ugyanis, hogy Istent Mennyei Atyának nevezzük, hanem mély tapasztalat. És nem fel-fokozott túlzás, hogy a Mennyei Atyát Mindenhatónak nevezük, hogy így hódoljunk Neki, és ezzel ismerjük el felsőbb-ségét. Feuerbach, a 19. század ateista filozófusa igen jól látta - ismerjük el, jól látta és fején találta a szöveget -, hogy itt kell igazán a keresztyéneknek helytállni, és valamit mondani. Szerinte ugyanis a keresztyének sem csinálnak mást, mint amit mindenki csinál: antropomorfizálunk, emberiesítünk, vagyis amit a világban tapasztalunk, azt emberi tulajdonságokkal ruházzuk föl. Sőt - mondja Feuerbach - a keresztyének ezen tovább is mennek, s amit egyébként mindenki csinál, azt a keresztyének megtoldják egy mennyei világgal, melyre, mint egy égi vetítővászonra, kivetítik a vágyaikat. Ezt nevezik projekciónak, vagy kivetítésnek. Nem vagyok halhatatlan? - döbben az ember - hát kivetítetek egy halhatatlan istenséget. Nem vagyok mindenható? - nemhogy a Himaláját nem bírom odébb nyomni, de a Gellért-hegyet sem. Kivetítetek egy mindenhatót. Az ember nem boldog, mert szenved, körülvették a halál kötelei? Ügyefogyott - ahogyan a zsolttárt fordítja megkapóan a régi fordítás. (Zsoltár 10, 116) Hát kivetítünk egy mindenre képes, felettébb ügyes szuperlényt. Feuerbach azt mondja,

hogy amit isteninek állítunk, az tulajdonképpen maga az ember. Önmagunk javított kiadása. Ezt vetítjük ki, ehhez imádkozunk, ennek hódolunk, és abban reménykedünk, ha ebből valami keveset megvalósítunk, már nem kell olyan sokat kivetíteni. S lám, a 20. század nagy ateista birodalmai, úgy is, mint a Szovjetunió és az Egyesült Államok, vállalkoztak is erre, ezen vetekedtek jó évszázadig, hogy ebből megvalósítsanak valamit. Mert ha, például, minden kunyhóban lesz vilány, akkor az orosz paraszt nem fog azért imádkozni, hogy a Világosságok Atyja ragyogtasson rá fényt. Van fény - éjszaka is. Ha sikerül jó fájdalomcsillapító szereket föltalálni, már nem érzi úgy az ember, hogy a Könyörülő Istenhez imádkozzon. És így tovább, és így tovább... Most éppen ott tart ez az eszelős verseny, hogy azt keresik, miképpen lehetne az embert halhatatlanná tenni. A génmanipuláció, az ember géntérképezése mögött ez a nagy eszme van.

Mi azonban látjuk, hogy a kettő között nincsen ilyen egyszerű átmenet. A végtelen nem a véges felnagyítása, az örökévaló nem a mulandó végtelenítése. Nem azért nevezük Istent Mindenható Atyának - még egyszer mondom -, mert udvarolni akarunk ezzel, vagy mert szeretnénk mindenhatósággal felruházni, hanem azért, mert Jézus Krisztusban megértettük, hogy Isten valóban Atya.

Hadd tegyek kitérőt ennek megértéséhez. Bár eretnekségekről azért nem érdemes sokat szólni, mert jönnek és mennek a maguk során, mégis a mi korunkban divatozott fel és le egy eretnekség, mely újabban Magyarországon is csilingel, noha másutt már kiment a divatból - jaj, szegény magyarok,

megint divatja-volt dologgal bajlódunk! Ez a feminista ideológia. Ez azt hirdeti, hogy a hitvallásban, az imádságban, a Bibliában ki lehet (és kell) cserélni az atya szót. Például arra, hogy Anya, vagy arra, hogy „atya-anya”, vagy valamire. Pár éve Németországban jelent meg egy „politikailag korrekt” bibliafordítás melyben eszerint változtatták (illetve hamisították) a szavakat. Ám korunk feministái valójában Feuerbach követői, aki azt mondta volt, hogy az ember mindig kivetít valamit, s azt nevezi nagyszerűnek. Márpedig, ha emberi alkotmányról és elnevezésről van szó, akkor át is nevezhető – így az eretnekek. A kozmikus hatalmat – merthogy ez mégiscsak valami általánosság - tetszés szerint átnevezhetjük. Mi keresztyének azonban azt mondjuk: csak meghagyjuk, hogy Istent kozmikus hatalomnak is lehet nevezni. Számunkra ő Mindenható Atya – ez az ő neve! Nem mi találtuk ki ezt a nevet, hogy Atyának nevezzük Istent, a Mindenhatót. Ez Jézus Krisztus üzenete. Jézus Krisztus az Atyát nyilatkoztatta ki számunkra. Jézus Krisztus mennyei Atyát nyilatkoztattott ki. És itt érkezőnk el újra hitvallásunk aktuális üzenetéhez is; erről kell még befejezésül néhány szót szólni.

Értsük meg, nemcsak fogalmakkal játszunk itt: mindenható meg atya, hogy az egyik általános, a másik pedig személyes, és hogy az embernek így jó, hogy az általánost személyesen is megéli. Nem ez kapcsolódik itt össze, hanem egészen más. Az ugyanis a döntő dolog, hogy nem mi vagyunk azok, akik Istennel ilyen viszonyban akarunk lenni. Arra, hogy mi, milyen viszonyban szeretnénk Istennel lenni, arra a vallás története a keresztyénségnél ezerszer szellemesebb megoldásokat hozott már.

Ha betérünk a mai kor bármelyik vallási bazárjába, ott ezerszer jobb megoldásokat találunk és vehetünk. Az ember zseniális gondolatokat talált arra, hogyan kéne nekünk Istenhez viszonyulni. Nem sorolom őket. Itt most azt értjük meg, és azt valljuk meg, hogy Isten akar hozzánk így viszonyulni. Ő akar Atyánk lenni. A hatalmas Isten Atyánk akar lenni, a hatalmas szeretni akar. Tehát mi azt is kimondjuk hitvallásunkban, hogy a Hatalmas szeret, és hogy, aki szeret, az a Hatalmas, - aki szeret, annál van a hatalom. Isten akar így viszonyulni hozzánk. Milyen csodálatosan írja le ezt a 40. zsoltár is. Elestem, elvesztem, halál kötelei vettek körül, beláttam a por-létemet – mondja –, de Istenhez kiáltottam. Szerettem ezt az Istent, mert Ő szeret engem, megsegített és megszabadított. Szerettem Istent, mert meghallgatja esedezésemet. Isten Jézus Krisztusban úgy mutatkozik be, mint aki az univerzum céltudatos és csodálatos teremtője és fenntartója, de mint akinek az emberi élettel sajátos célja van. Tehát véghetetlen dicsőségét, mindenhatóságát, világkormányzó hatalmát Jézus Krisztus által úgy éljük meg, hogy Istennek velem, az emberrel külön, sajátos célja van. Hitünk nem filozófiai okoskodásokon, nem feltevéseken és meghagyásokon alapul. Amikor mi hitet vallunk, tulajdonképpen felelünk. A hitvallás felelet. Tapasztalataink alapján felelünk, válaszolunk Isten megnyilatkozására. Annak vallom Istent, aki Ő maga, annak vallom, *aminek* Ő, önmagát egyetemesen megismertette: mindenhatónak, és annak vallom, *akinek* Ő megismertette magát nekem: Atyának.

Legvégül hadd jelezzem, miért kell nekünk a hitet megvallani. Sokféle körülmény hoz bennünket hitvalló helyzetbe,

amikor el kell mondanom a hitemet. A két bibliai igében, a zsoltárban és Pál levelében, mint két szembefordított tükörben a következőket látjuk: a zsoltáros csodálatos tapasztalatról szól, halálból való szabadulásról, s mondja: az én Istenem meghallhatja kérésemet, esedezésekre hajtja fülét, odahajol hozzám. Én Őt szeretem, mert Ő, a Mindenható szeret engem. Ezt idézi fel Pál apostol. Elmondja, sok hányattatása, üldöztetése, sarokba szorítása, mélyre nyomása, megaláztatása van a keresztyén embernek, - főleg akkor, ha hitet vall. A hitért szenved. Tehát előbb idézi a zsoltárt: hittem, azért szóltam. Majd visszatükrözteti: hittünk mi is, ezért szóltunk. Mit hittünk és miről szóltunk? Hogy Isten Jézus Krisztus által a mi szívünkben is világosságot gyújtott, dicsőségének visszatükröztetésére. Majd, még mindig a zsoltárt fokozva, azt mondja: mert minden tiérettetek van, hogy a kegyelem sokasodva, bőséggé tegye a hálaadást, sokak által, Isten dicsőségére. Amikor konfirmandus korunkban a Heidelbergi Káté magyarázatát tanultunk az Apostoli Hitvallásról, talán azt éreztük, furcsán fogalmaz a káté. De itt van a gyökere, azt mondja: amikor megvalljuk Istenről, hogy Ő Mindenható Atya, akkor egyszerre valljuk, hogy Isten mindenható, minden a rendelkezésére áll, és mindent meg is akar tenni, mert Irgalmas Atya is, hogy minden a javunkra szolgáljon. A helyzetem nehéz, mondja a zsoltáros: nyomorúságom mélyén így kiáltottam, minden ember hazug. Senki nem mond igazat. Ám a nyomorúságban van egy pillanat, amikor felismerjük, nem azt kell mondanunk, amit gondolunk, vagy látunk (minden ember hazug), hanem a hitünket kell mondanunk – ez a hitval-

ló helyzet, amikor én is, te is, a gyülekezet is, mindenki, aki Istenben, a Mindenható Atyában hisz, mondhatja az *igazat*. Isten az, aki világosságot gyújtott a mi szívünkben. Hiszek egy Istenben, Mindenható Atyában. Ámen.

Hiszek egy Istenben,
mindenható Atyában,
mennynek és földnek teremőjében.

És Jézus Krisztusban,
az Ő egyszülött fiában, a mi Urunkban,
aki fogantatott Szentlélektől,
született Szűz Máriától,
szenedett Poncius Pilátus alatt,
megfeszítették, meghalt és eltemették.

Alászállt a poklokra,
harmadnapon feltámadt a halottak közül,
fölment a mennybe, ott ül
a mindenható Atya Isten jobbán,
onnan jön el ítélni élőket és holtakat.

Hiszek Szentlélekben.

Hiszem az egyetemes
keresztény anyaszentegyházat,
a szentek közösségét,
a bűnök bocsánatát,
a test feltámadását
és az örök életet.

Megfordítja a Göncöl szekere-rúdját

„Van-e atyja az esőnek, és ki szülte a harmat cseppjeit? Kinek méhéből jött elő a jég, és az ég daráját kicsoda szülte? Miként rejtőznek el a vizek mintegy kő alá, és mint zárul be a mély vizek színe? Összekötheted-e a Fiastyúk szálait; a Kaszáscsillag köteleit megoldhatod-e? A Hajnalsillagot előhozhatod-e az ő idejében, avagy a Göncölszekeret forgathatod-e fiával együtt? Ismered-e az ég törvényeit, vagy te határozod-e meg uralmát a földön?„*Jób könyve 38. rész*

2

TEREMTŐ

Az Apostoli Hitvallás második artikulusát magyarázzuk: Hiszek egy Istenben, Mindenható Atyában, *mennynek és földnek teremtőjében*. A múltkor, a bevezető, első artikulus kapcsán láttuk, a hit természetéhez tartozik, hogy meg akar szólalni. Azért is kell rátalálunk újra és újra az Apostoli Hitvallásra, mert mi, modern keresztyének olyannyira magánüggé tettük a hitet, a szó rossz értelmében, annyira „szívügynek” tekintjük – mert persze, szívügy a hit! -, annyira bensőségesítettük, hogy meghagyásokkal intézzük el, elfogadjuk magunktól is, másától is, hogy hívő, sőt, hogy hívőnek lenni jó dolog, ám hogy mi-ben hiszünk, mi a tartalma a hitünknek, azzal bizony nem foglalkozunk. Pedig tudjuk, hogy amiben hiszünk, az visszahat ránk, meghatároz bennünket. Most csak annyit – mintegy ismétlésképpen –, hogy a hit meg akar szólalni, ez belső természetéhez tartozik. A hit meg akar nyilvánulni, a hívő el akarja mondani, mit hisz, mit tapasztalt Istennel kapcsolatban, mit érez, mit gondol. Idéztük a 40. zsoltárt, melyben így ujjong a zsoltáros: nem titkolom el nagyságos dolgaidat a gyülekezetben. A hívő ember nem titkolózik, ráadásul a magyar nyelv csodálatos módon fejezi ki, hogy a vallás mindig megvallás is: hitvallás. A hitet meg kell vallani.

Ugyanakkor, láttuk, és az egyház történetéből tudjuk is, hogy az első keresztyének nagyon hamar szükségét érezték annak, hogy ezt, a hívő szívekből fakadó, áradó, olykor túl-áradó vallomáskészítést szabályozzák. Mert úgy van minden erővel, természeti erővel is, ha parttalanul szétterül, nem jut érvényre az ereje. Ezért az első keresztyének úgynevezett hit-szabályokat állítottak föl – latinul ezt *regula fidei*-nek nevezzük. Bár az Újszövetségben is olvasunk már néhány kezdeményezést, amikor az apostolok tanácsot adnak a hívőknek, ha meg akarják vallani a hitüket, vagy ha éppen kérdezik őket, hogy milyen tételek mentén fogalmazzák azt meg. De a folyamat később teljeseedett ki, s megannyi, ma is ismert megfogalmazás után, az Apostoli Hitvallás, a maga végleges formájában, a 4-5. század fordulóján született meg. Ekkor már nemcsak arra használták a hitszabályt, hogy mederben tartsák a hívő ember vallomásos buzgóságát, hanem jelként is alkalmazták. A hitvallást ezért szimbólumnak is nevezzük. Erről ismerte meg az egyik keresztyén a másikat. A hitvallás identitást is adott. Igen, ha semmi mást nem teszünk, csak mi, reformátusok, katolikusok, metodisták, baptisták, evangélikusok – kit ne hagyjak ki, sorolhatnám sokáig! –, ezt az egyet közösen meg tudjuk vallani, el tudjuk mondani, akkor a keresztyénség lényegbevágó dolgaiban egyet értünk. Az én véleményem szerint az ökumené, a keresztyének egyesülésének nagy vágya, minden pillanatban megvalósul, amikor elmondjuk az Apostoli Hitvallást. Hiszen ezért is született, ezért is használták, erre is alkalmazták, erről ismerte meg egyik keresztyén a másikat.

Most egy harmadik vonatkozást is meg kell említenem, de

ez már szorosan Jób könyvének igéihez, illetve a hitvallás második cikkelyének a magyarázatához tartozik. Francia filozófus, Paul Ricoeur mondta, hogy a hitvallás nem artikulálatlan kiáltás. Bár a szív készíti az embert hite vallására, bár sokszor ez szinte kiszakad belőlünk, a hit mégsem artikulálatlan valami, hanem az emberi szellemben megfontolt vallomás. Így most azt nézzük meg, Jób igéje alapján, és a hitvallás második cikkelyének fényében, hogy miképpen jut el a hit a szóig, miképpen lesz a bensőséges Isten-élményből, Isten-tapasztalatból emberi szellemben megfontolt vallomás. Hiszen nemcsak annyi a hitünk megvallása, hogy fölkiáltunk, kikiáltjuk magunkból. Régi magyar szóval, a hitet kivalljuk. Sőt, olyan szépen és megfontoltan valljuk ki, hogy jegyzőkönyvbe is lehet foglalni, s még utólag sem kell rajta igazítani.

Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában, *mennynek és földnek teremtőjében*. Mindjárt azt kell mondanom, hogy az Apostoli Hitvallásnak és általában minden keresztyén hitvallásnak a tételei közül – hiszen minden nagy keresztyén hitvallásban benne van ez a cikkely! – ennek volt a leghányatottabb sorsa az elmúlt két-háromszáz esztendőben. Ez állta ki a legtöbb vihart. *Mennynek és földnek teremtője*. A vihar abból támadt, hogy a világ teremtés volna egyáltalán. A középkor végéig ez a meggyőződés evidens volt, magától értetődő, megkérdőjelezhetetlen: a világ teremtmény, a világot istenség alkotta, világfeletti hatalom teremtette. A középkor végéig ennek a meggyőződésnek tudománya is volt, többnyire metafizikának hívták, mely azt tételezte, hogy minden megtapasztalható, megragadható, érzékelhető, a fizikába tartozó valóságon

túl van egy végső valóság, van egy végső vonatkozás. Mindennek van egy első jelentése, ezért mindennek van egy végső jelentése is. Mindennek van oka-eredete, és ezért van célja is. Ez tehát meghagyott és magától értetődő volt, olyannyira, hogy a középkori szellem odáig is elmerészkedett – de ez már veszedelmes kockázat volt –, hogy magából a természetből is tudott Istenre következtetni. Ezt nevezték a régiek természeti teológiának. Szemléljük a természeti jelenségeket, és arra következtetünk belőlük, hogy kell lennie Istennek. Sőt, nemcsak kell lennie egy Istennek, hanem tudható, milyen ez az Isten. Kálvin sok helyen arról beszél az Institutio-ban, hogy a világ olyan, mint egy színpad, a természet, az univerzum olyan, mint egy színház, ahol mi szinte nézőként szemlélhetjük Isten csodálatos dicsőségét. *Theatrum gloriae Dei* – Isten dicsőségének a színtere az egész világegyetem, mondja Kálvin. Eből tudtam meg, hogy az én egykori, jó, sáregresi gondnokom kálvinista ember volt. Egyszer kimentünk a szőléjébe, és elmutatott a simontornyai dombok felé és megkérdezte tőlem: tudja-e, tiszteletes úr, kicsoda Isten? No, a gondnok vizsgálata a papot – gondoltam. De nem várt feleletre. Azt mondta, s közben elmutatott a gyönyörű dunántúli dombok felé: ez az Isten. Nem volt panteista – félreértés ne essék –, ő az Isten dicsőségét látta ott.

Azonban történt valami az újkorban, és éppen talán Spinoza jelzi a fordulatot, aki ebben a természeti teológiában már így beszél: Isten, *avagy* természet. Természet, *avagy* Isten. S bár nem tudott dönteni, az biztos, hogy érezte – és érezte Pascal is, meg a többiek is, a szellem óriásai –, hogy táma-

dás fog indulni a hitvallásnak ezen tétele ellen: Isten mennynek és földnek *teremtője*. El is indult ez a támadás. S tulajdonképpen mind a mai napig tart, de lehetne mondani, hogy ma inkább utóvédharcot folytatnak még itt-ott ateista barátaink. Talán másfél esztendeje Londonban volt egy nagy, ateista kampány, buszok oldalára kiírták nagy transzparenszekkel: Isten nem létezik, érezd jól magad. De az a két-, háromszáz esztendő, amikor a keresztyénség hol az ateizmussal, hol a szkepszissel, hol a kételkedéssel párbajozott, nemcsak keserűséget hozott számunkra, hanem néhány nagyon mély tapasztalatot is. Egyrészt meg kellett tanulnunk érvelni, meg kellett tanulnunk, hogy a hit nem artikulálatlan kiáltás, hanem emberi szellemen átszűrt vallomás. Másrészt meg kellett tanulnunk bölcsen érvelni amellet, hogy a világ teremtés, a világnak van teremtője.

Már maga a teremtés szó is igen különös. Ha azt mondjuk, a szó legmélyebb értelmében, hogy valaki teremt, valami halatlant jelzünk. Pedig szokták művészekre mondani, hogy kreatív emberek, vagy a kisgyerekekre mondani, mikor bontakozik bennük a tehetség, hogy milyen kreatívak. Ám az igazság az, hogy ha odateszünk a kreatív szó mellé egy-egy szinonimát – például, ötletes, jól áll a kezében a dolog, belső impulzusai, ihletei vannak, készsége a párját ritkítja –, máris kiválik, hogy nem igazán mondhatjuk semmilyen emberi tevékenységre azt, hogy teremtés. Az ember mindig a meglévőből alkot, mindig abból csinál valamit, ami már megvan. Michelangelóról mondják, hogy ő állítólag a márványtömbben eleve benne látta azt a szobrot, amit később kivésett. Teremtett Miche-

langelo? Ő szerényebb volt ennél, s azt mondta, kivésem, ami eleve benne van. Az ő művészete inkább invenció volt – igaz, micsoda nagyszerű! Nehéz tehát ez a szó, hogy teremt, mert olyan feltétlenséget jelöl, ami nem birtoka az embernek. Teremtteni, a szó végső értelmében azt jelenti, hogy a semmiből is tudunk teremtteni, márpedig a semmiből mi nem tudunk teremtteni, - az a teremtés, ami a nem lévőkből létezőket hív elő, ahogy a próféta mondja. (Ézsaiás 44:24, 45:12)

Továbbá a teremtés szó véghetlenséget jelöl, és ez a véghetlenség nem birtoka a véges embernek. Az örökkévaló nem a végesnek a végtelenné hosszabbítását vagy megszorítását jelenti, itt kvalitatív különbség van. A véges és véghetetlen között kvalitatív különbség van, tehát nem úgy van az átmenet múlandó és örökkévaló között, hogy addig rakosgatjuk magunkból, a magunk múlandóságából a létrafokokat, míg föl nem érünk valahova. Nos, a róka és a holló meséje szerint, ami nem birtoka az embernek, az bizony – ahogy a mese mondja –, az nekünk savanyú (savanyú a szőlő). Ha én nem teremthetek, ha nem vagyok véghetetlen, nem vagyok örökkévaló, ha ezek a hatalmak nekem nem állnak rendelkezésemre (savanyú a szőlő? - intézném el iróniával), nos, ezért tagad az ember minden valódi teremtést? Ám az igazság az, hogy inkább a keveltség a fő ok. A gőgös ember megalázkodóan érzi, hogy nem lehet teremtő. Az emberben ugyanis van valami különös. Meg is mondom mi, mert ez is ide tartozik, a teremtéshez. Nemcsak az égnek és a földnek, a mennynek és az univerzumnak teremtője Isten, hanem az embernek is teremtője. Különös módon. Az embert Isten a maga képére és hasonló-

ságára teremtette, minekutána azonban az emberben ez megromlott, minekutána az ember ezt gőgre, lázadásra, kivagyiságra használja, eltorzult benne az istenkép, és éppen e torz istenkép miatt, a hibás Isten-érzék miatt vagyunk mi olyan nagyon felháborodva, hogy nem vagyunk teremtők. Hogyha minden kötél szakad, ha igazán szigorúan nézzük a szót (teremt), akkor azt az emberre nem lehet alkalmazni. Így van a Bibliában is. Aki végigolvassa a Bibliát, az nem fogja sehol emberrel kapcsolatban megtalálni vagy olvasni ezt a szót, - az ember alkot, az ember csinál, az ember tesz-vesz, az ember épít, az ember szánt, vet, ültet, él az ember, de nem teremt. Ez a szó Isten igéjében Istennek van fenntartva. Kizárólagosan csak Istennek. Ha szabad mondani – én úgy látom -, ez van a kétkedésnek, az Isten-ellenességnek, az ateizmusnak a mélyén, ez a mély emberi fölháborodás: nem vagyok minden, nem én vagyok az univerzum ura!

Másodszor azt is el kell mondanunk, hogy nemcsak hitetlenkedők és tagadók firtatták, firtatják ezt a tételt: *mennynek és földnek teremtője*. Már a korai keresztyénség idején voltak eretnekek, akik népszerű mozgalmakat alapítottak a tétellel, hogy a világegyetem, úgy, ahogy meg van teremtve, nem jó, hanem rossz. József Attila nyilván nem tartozott közéjük, de van egy megrázó verse, így szól: „nagyon utálkozhatt az isten, hogy ilyen csúnya planétát köpött.” Nos, e régiek nem azt mondták, hogy rosszkedvében lehetett Isten, hanem hogy maga a világtéremtő Isten rossz. Markionnak hívták azt a nagy eretneket, aki szerint a világot, e sárgolyót, az univerzumot, pisllakoló kis mécseseivel s mindennel, ami benne van,

egy rossz Isten, egy rosszakaratú, vérgőzös, bosszúálló, hatalmaskodó Isten teremtette, - ám jött a jobbik Isten – hirdette Markion -, jött az új Isten, Jézus Krisztus, aki ledöntötte trónjáról ezt a rossz Istent, és elhozta az üdvösséget.

Sok-sok embert megkapott ez abban az időben, és szerintem, ha lenne ma – ne adja Isten, hogy legyen, de ha lenne - olyan kvalitású érvelő, okos ember, mint Markion volt, bizonyonnyal nagyon sok követője támadna, még a magyar közéletben és szellemi életben is. De azt is el kell mondanunk, hogy miért támadhat ilyen gondolat. Amikor Markion előállt és követelni kezdte, hogy a keresztyénség hitvallásából vegyük ki ez a cikkelyt (mennynek és földnek teremtője), s ne mondjuk többet, hogy mi a menny és a föld teremtőjében hiszünk, hanem csak Jézus Krisztusban hiszünk, annak nem az volt az oka, hogy valami a divatos eszmét ötölte ki, vagy mert az ember általában hajlamos efféle hazugságot magához ölelni. Markiont az ember sorsa sarkallta erre az elgondolásra.

Ezért idéztem ezeket a passzusokat Jób könyvéből. A nagy szenvedő, Jób könyvében egy nagy dráma bontakozik ki. Jób nem tudja, miért szenved, csak azt tudja, hogy szenved. Nem tudja, hogy miért veszett oda mindene, miért pusztultak el gyermekei, miért hagyta cserben legsúlyosabb betegségében a felesége, miért kell neki egy trágyadombon ülnie, és rühes sebeit cseréppel vakarnia. Nem érti, hogy a vigasztalására jött barátai, mind csupa rendes, istenes lelkigondozó, kik mindenféle pszicho-dinamikát, metafizikát, teológiát kitanultak, miért nem tudnak neki érvényeset mondani, sőt vigasztalóiból vádolóí lesznek. Jób mindezt nem érti – ezért hát Istennel akar-

ja tisztázni a dolgot. Jób perbe vonja Istent. Jób a panaszos, Isten a vádlott, Jób barátai pedig Isten védőügyvédjei. De hiába a védőügyvédek sok-sok szép, teológiai kézikönyvekbe foglalható beszéde, Jób nem nyugszik, mert neki ez a teremtett világ nem jó világ. Ahogy a népdal mondja: „Ez a világ, ez a világ, olyan, mint a mogyoróág, sokat ígér, keveset ad, amit ad is, keserűt ad.” Hát Jób feltámad Istene ellen, perel és megkérdőjelezi Istennek nemcsak mindenhatóságát, hanem a jóságát is. A sorsa okán lázad, a sorsa okán támad, ebben ő nem tud beletörődni! Vagy inkább Istenbe nem tud beletörődni? S ekkor, hogy a drámát folytassam, megszólal Isten maga. Ahogy hallottuk Jób könyvének 38. részében: a forgószélből. De az a döbbenetes, hogy Isten nem válaszol Jóbnak, most csak kérdez. Itt, a 38. részben, tizenháromszor hangzik el kérdésként: *kicsoda* vagy *ki*, hétszer *hol*, ötször *mikor*, négyszer *mi módon*, négyszer *melyik*. Ha Jób egyet kérdezett, arra Isten hetvenhétszer felelhetne, - de csak kérdez.

És most, a hitvallás artikulusához igazodva, csak annyit kell kiemelni, hogy lám, így jutunk el a hitvallásnak ahhoz a vonatkozásához, amit korábban jeleztem, hogy vannak helyzetek, amikor meg kell vallani a hitünket. Mert egy dolog, hogy hiszek, és hitemet el is mondom – ahogy a zsoltárt és Pál apostolt idéztük. Egy dolog, hogy a szívemből kiárad az, amit hiszek, s hogy a keresztyénség ennek medret szabott az Apostoli Hitvallással. De más dolog, amikor számot *kell* adnunk a hitünkről. Az sem könnyű, hogy megvalljuk a hitünket, ha eleve megkérdőjelezzük. Nehéz szólni ilyenkor. Lám, a keresztyénség nehéz két-háromszáz éven van túl, s olykor nem is

tudott a felvetésekre válaszolni. Jöttek a tudósok, hozták az érveiket, jött a politika, jött a hatalom, jöttek a filozófusok, jöttek a művészek, mindenki jött, s mondták: nincs Isten, nincs olyan, hogy teremtés. Mi meg itt álltunk, s mit mondjunk? A 20. század közepén már csak egy kérdést tettek fel a keresztyéneknek: ti még hisztek? – Igen. – Puff, s kaptunk egy pofont. Hisztek még? – Igen. – Puff, kaptunk még egy pofont. A párttitkártól, a tanácselnöktől, az államhatalomtól. Hisztek még? – s azt már meg sem kérdezték tőlünk, hogy mit hiszünk egyáltalán.

De értsük csak jól Jób igazi, nagy drámáját! Mert most tőle, Jóbtól, nem egy ateista kérdezi, hogy mit hisz, nem egy kétkelő firtatja, hogy mit hisz, nem a gyereke kérdezi, hogy édesapu, vasárnap te templomba jársz, meg Bibliát olvasol, meg szoktál imádkozni, miért csinálod te ezt? Nem egy jó barát kérdezi, aki amúgy fütyöl az egészre, de velem bizalmas kapcsolatban van, és feszeng az ember, hogy mit mondjon neki, ha kérdez mégis. Most Isten kérdez. Jób könyvének a nagy kicsúcsosodása, nagy drámai pontja az, amikor Isten kérdez minket a hitünkről. Milyen megrendítő ez. Azt gondolnánk, hogy hitünkről elszámolni a másik embernek tartozunk, hitünket megfogalmazni a másiknak tartozunk, a gyermekünknek, akit hitben nevelünk, a barátunknak, akit szeretnénk meghívni a hit csodálatos világára, az ellenfelünknek, akit szeretnénk meggyőzni arról, hogy nem ámokfutás a hit, nem bolondos képzelődés, nem régi korból ittmaradt ócska csökevény, nem valami pszichológiai önbecsapás. Ez így rendjén volna. Ám végső soron – ahogy mondtam a múltkor is – a hitvallás felelet is, és most a hitvalló ember Isten-

nek felel. Kérlek, testvérek, ma otthon, mindannyian olvassátok Jób könyvét, a 38. részétől végig, olvassátok Isten kérdéseit. Összekötheted-e a Fiastyúk szálait, a Kaszás csillag köteleit megoldhatod-e, a Hajnalsillagot előhozhatod-e az ő idejében, avagy a Göncölszekeret forgathatod-e fiaival együtt? Ismered-e az ég törvényeit, avagy te határozod-e meg uralmát a földön, felemelheted-e szavadat a felhőkig, hogy a vizek bősége beborítson téged? Ki helyezett bölcsességet a sötét felhőkbe? Pascal, a nagy matematikus, a nagy hívő, a nagy apologéta, Jézus Krisztus követője, Ábrahám, Izsák és Jákob Istenének, Jézus Krisztus Atyjának rajongója, a világegyetemről úgy beszélt, mint valami véghetetlen, hideg, sötét úrról. Őt ez félelemmel töltötte el. De most Jóbnál Isten azt kérdezi: ki helyezett bölcsességet a sötét felhőbe? Az, akiről mi azt valljuk: mennynek és földnek teremtője, ez az Isten, aki véghetetlen bölcsességével, véghetetlen hatalmával a semmiből világegyetemet teremtett. Arról az Istenről vallunk, aki maga is kérdez bennünket: mit látsz, amikor a világot látod? Mit látsz, amikor a csillagokat nézed, mit látsz, amikor érzed, hogy körülvesz téged az egész univerzum? Mit látsz, amikor ennek a törvényszerűségeit föltárod és belesodálkozol? Csak törvényt látsz, vagy látod-e, tudod-e, hogy fölötte, mögötte mindent meghatározó módon ott van az élet forrása, a teremtő Isten, aki teremtett mennyt és földet?

A régiek *status confessionis*-nak nevezték azt, amikor eljön az a pillanat, a szituáció, amikor hitet kellett vallani. A status – vagy státusz – szó sok mindent jelent, különösen a magyar nyelvben (a magyar kismanes hagyományokban az volt

a lényeg, hogy valakinek legyen státusza, ha volt státusz, akkor
rendben volt a dolog: hivatalban, valahol, akárhol: van státu-
szod? – szokták az emberektől kérdezni). Ez jó és biztos hely-
zetet jelöl. Persze, eredetileg nem ezt jelenti a szó. Mégis, hadd
kössem össze a kettőt. Amikor Isten helyez bennünket hitval-
ló helyzetbe, az úgy történik, hogy Ő maga kérdez bennün-
ket. Minek látod a világot, mit látsz a világban, minek tartod
a világegyetemet, és ki vagy te a világegyetemben? Erre min-
den keresztyének így felelnek: hiszek egy Istenben, minden-
ható Atyában, *mennynek és földnek teremtőjében*. A teremtő Is-
tenben hiszünk, aki nekünk Atyánk, mindenható Atyánk, aki
világegyetemet teremtett szavával, és szavával tartja fenn, aki
a sötétben bölcsességet szerzett, aki előszólítja a szeleket, ha-
tárt szab a vizeknek, és aki, ha kell, megfordítja a Göncöl sze-
kere-rúdját is. Ámen.

Hiszek egy Istenben,
mindenható Atyában,
mennynek és földnek teremtőjében.

És Jézus Krisztusban,
az Ő egyszülött fiában, a mi Urunkban,
aki fogantatott Szentlélektől,
született Szűz Máriától,
szenvedett Poncius Pilátus alatt,
megfeszítették, meghalt és eltemették.

Alászállt a poklokra,
harmadnapon feltámadt a halottak közül,
fölment a mennybe, ott ül
a mindenható Atya Isten jobbján,
onnan jön el ítélni élőket és holtakat.

Hiszek Szentlélekben.

Hiszem az egyetemes
keresztény anyaszentegyházat,
a szentek közösségét,
a bűnök bocsánatát,
a test feltámadását
és az örök életet.

Megfordítja az ember szívét

„Mikor pedig Jézus Cézarea Filippi környékére ment, megkérdezte tanítványait, mondván: Engemet, embernek Fiát, kinek mondanak az emberek? Ők pedig mondták: Némelyek Keresztelő Jánosnak, mások Illésnek; némelyek pedig Jeremiásnak, vagy egynek a próféták közül. Mondta nékik: Ti pedig kinek mondotok engem? Simon Péter pedig felelvén, monda: Te vagy a Krisztus, az élő Istennek Fia. És felelvén Jézus, monda néki: Boldog vagy Simon, Jónának fia, mert nem test és vér jelentette ezt meg néked, hanem az én mennyei Atyám.”

Máté 16:13-17.

3

JÉZUS KRISZTUS, EGYSZÜLÖTT FIÚ

Nemrégiben úgynevezett Teremtés Napját szerveztek a magyarországi egyházak, nyugati egyházakban eldivatozott mintára. Amikor ennek a napnak az előkészületei során az egyik szervező nyilatkozott a TV-nek, hogy miért kell Teremtés Napját tartani, akkor sok okos indok mellett azt mondta: azért is kell ezt tenni, mert ma a keresztyének sokkal többet beszélnek Krisztusról, mint a teremtésről, példa rá az Apostoli Hitvallás, mert abban csak egy kis mondat az, hogy „Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában, mennynek és földnek teremtőjében”, majd utána hosszan-hosszan jön az, hogy mi mit hiszünk Jézus Krisztusról. Kell hát, úgymond, teremtés napját tartani, hogy egy kicsit többet szóljunk a teremtő Istenről. Nem szeretek szószékről vitatkozni, főleg, ha a nyilatkozó nincs jelen, mégis azt kell mondjam, hogy nem volt igaza és nincs igaza ennek a megnyilatkozóknak. Egyrészt azért nincs igaza, mert a teremtésről, a teremtett világról nekünk nem azért kell beszélni, mert alig szólnánk róla az Apostoli Hitvallásban, hanem azért, mert igen gyalázatosan töltjük be Istentől kapott mandátumunkat, és csakhamar tönkre fogjuk tenni a teremtett világot és a természetet, ami körbe vesz bennünket. Kell hát a teremtett világról beszélni, de nem azért,

hogy egyensúlyba hozzuk azt, ami az Apostoli Hitvallásban némelyek szerint nincsen egyensúlyban.

Másodszor azért sincs igaza ennek a megnyilatkozásnak, mert azt veszem észre, hogy újabban amúgy is szinte – már-már kizárólag – csak a teremtett világról, a környezetről beszélünk. Mi még annak idején általános iskolában úgy tanultuk, hogy volt ókor – nem, volt őskor –, ókor, középkor, újkor, legújabb kor, illetve – a mi tanárunk ezt úgy magyarázta, hogy ez a legújabb kor már voltaképp az atomkor. Nos, nyugodtan kijelenthetjük, hogy az atomkort többé-kevésbé magunk mögött hagytuk, és bio-korba léptünk, a 21. század minden valószínűség szerint a biológia évszázada lesz. Ennek csak felszínes lenyomata az, hogy ami bio, vagy amire ráfognak, hogy bio, az eleve háromszor annyiba kerül, tehát a jól gondozott almáért kérnek 400 forintot vagy kétszáz forintot, a bio-alma viszont, ami kukacos lett és töppedt és leesik a fa alá, az nyolcszáz forintot ér. Elnézést kérek mindazoktól, akik meggyőződéses hívei a bio-élelmiszereknek, most csak a jelenségről szólnak. Ám ha gén-manipulációról és klónozásról beszélünk, ha azokról a nagy emberi vállalkozásokról szólunk, amelyek most már a legmélyebb rétegekbe nyúlnak be, akkor azt kell mondanunk, hogy az atomhasítás semmi ahhoz képest, ami most, a 21. században vár ránk. Ne szólnánk hát a természetéről? – csak arról beszélünk, csak azt manipuláljuk! Kérdés, hogy jól értjük-e és jól tesszük-e?

De nem ez a lényeg, hanem az, hogy ha többet beszélénk Krisztusról, a Megváltóról, akkor nemcsak azt tudnánk jobban, hogy kicsoda Isten, nemcsak azt tudnánk jobban, hogy mi az a

világ, ami körülvesz bennünket, nemcsak önmagunkat ismerünk meg jobban, hanem azt is jobban tudnánk, hogy milyen az az Isten, akiről hitet teszünk a hitvallásban, milyen az Ő kapcsolata velünk, emberekkel. A keresztyén hitvallás elsősorban nem általános hitvallás, nem teista vagy deista megnyilatkozás arról, hogy van Isten. Az apostol szerint azt, hogy van Isten, még az ördögök is tudják, sőt, nemcsak tudják, hanem hiszik és rettegnek. (Jakab 2:9) Azzal még nem mondunk sokat, ha azt mondjuk, hogy van Isten, és azzal sem mondunk sokat, amivel mi magyarok szoktuk magunkat békíteni a felekezeti vitáinkban, hogy „egy az Isten” – s ez a lényeg. Főleg az unitárius testvérek szokták ezt mondani nekem is, maga református, én meg unitárius vagyok, az meg katolikus, baptista, az meg a Dalai lámát követi, de egy az Isten, - ez a lényeg. De milyen az egy Isten, ki az az Isten, és mi az Ő kapcsolata velünk, mi dolgunk van nekünk ezzel az Istennel?! És ennek az Istennek mi dolga van velünk? – ez a kérdés-sorozat a keresztyén hitvallásnak a veleje és a lényege, és ezért olyan „hosszú” az Apostoli Hitvallás Jézus Krisztusról szóló része. Arról a Jézus Krisztusról szól ez a cikkely, aki a Szentháromság második személye, aki testet öltött, aki belépett a történelembe, aki egyértelműen emberi létformában vállalta, kinyilatkoztatta, megmutatta, hogy a teremtő Istennek valami egészen sajátos és különös köze van hozzánk, emberekhez.

Most két név és az örök isteni titok áll előttünk. Azt mondjuk, Istennek Egyszülött Fia. Az örök istenit nevezzük így a legmélyebb módon. Egyszülött Fiú – ez nem az egyikét jelenti, egyszülött fiú - ez nem azt jelenti (elnézést, ha valaki úgy érez-

né, hogy blaszfémiát mondok), hogy Istennek csak ennyire tellett. Az Egyszülött Fiú azt jelenti: így mutatja meg Isten a Fiúban, hogy Ő Atyánk. Isten atyai mivoltához köt ez bennünket vissza. Az Egyszülött Fiú valósága, a Fiú a Szentháromságban egyértelműen mutatja azt, hogy Isten nemcsak alkalmanként, nemcsak egy-egy esetre, nemcsak pedagógiából atya, hanem öröktől az. Amikor Isten titkait kutatjuk, és belátjuk, hogy ésszel ugyan nem nagyon érzük föl, belátjuk, hogy nincs olyan magas lajtorjánk, hogy felhágjunk a transzcendens titkorig, nincs olyan titkos műszerünk, amivel a világ legapróbb és bonthatatlan részeit is láthatnánk, ilyenkor hajlunk arra a gondolatra, hogy Isten, mivel Ő örökkévaló, véghetetlen, kikutathatatlan, öröklétű, mindentudó, mindenható, mindig azt az arcát mutatja nekünk, amire nekünk éppen szükségünk van. Ha dorgálásra van szükségünk, akkor vasvesszővel, mint bosszúálló király érkezik, ha gyógyulásra van szükségünk, akkor orvosi köpenyt kap magára. Ha le akar bennünket nyugózni, akkor maga elé teszi az egész univerzumot, minden titkával, s meg se tudunk szólalni, úgy, ahogy hallottuk, amikor Jób könyvét olvastuk: vajon kicsoda tudja elfordítani a Göncöl szekere-rúdját.

Ám nem ez az igazi kérdés, hogy ki képes a Göncöl szekerét megfordítani, hanem az a kérdés, hogy ki képes az ember szívét megfordítani. Merthogy Isten öröktől Atya, az ember öröktől gyermeke s úgy teremtette, mint gyermeket és úgy akar róla gondot viselni, úgy akarja megáldani és szeretni, ezt ez a tételünk fejezi ki: Jézus Krisztus Egyszülött Fiú. S azt is kifejezi ez a tétel, hogy Jézus Krisztus, mint Fiú, az Atyának engedelmes, amikor szeretetével megvált bennünket.

A keresztyénség első évszázadaiban volt egy nagyon erős mozgalom, mely politikai ideológia is volt egyébként, mely a Római Birodalomban mindenféle pártokat is szervezett, idegengyűlölő pártokat. Ideológiája az volt, hogy a régi isten, a világteremtő istenség – ha szabad ezt a szót használni – egy nagy fuserátor volt, egy rosszlelkű Mekk-mester. Ez egy csúnya világot teremtett, egy vérrel, sárral, könnyel összegyúrt világot, s ebben a világban a haragnak, a megfizetésnek, a bosszúnak, a számadásnak, a számonkérésnek a törvényei uralkodnak. De jött egy jobb Isten – ez Jézus Krisztus – aki legyőzte ezt a régi istent. Jött az új szövetség Istene, aki félre rakta, lesöpörte, kitette az Ószövetség haragvó Jehováját. Mi keresztyének azonban azt mondjuk, hogy Jézus Krisztus nem a régi Istent győzte le, nem volt a golgotai kereszten és a feltámadáskor semmiféle isteni harc, Ő az Atyának volt engedelmes, amikor szeretetével megváltott bennünket. A Fiú és az Atya kapcsolata Augustinus egyházatya szerint szeretetkapcsolat. Ami a Szentháromságban történik – ha szabad ilyet mondani – az maga a szeretet. Az örök fiúság ezt a lényegi szeretetkapcsolatot mutatja meg, közénk jötte pedig azt, hogy Isten ezt a szeretetkapcsolatot akarja az emberrel való viszonyában is érvényesíteni. Kicsoda Isten? Inkább így kérdezzük: milyen ez az Isten, és milyen az Ő kapcsolata velünk? És máris ott van a felelet: ez az Isten a szeretet Istene, és ez az Isten szeretetkapcsolatot akar velünk.

Ugyanakkor az Egyszülött Fiú kizárólagosságot is mutat. Egyszülött, mert a megváltó munkát, az ember kiszabadítását ő hozza el, ő szabadít meg abból a vérből, sárból, bűnből,

halálból, abból a borzalomból, amibe az ember belevitte magát, és amit az ember napról-napra halmozna, ha Isten nem tartóztatná fel a rosszat. Azt a szeretetmunkát, ahogyan Isten bennünket ebből a rosszból kiszabadít és kivált, nem végezheti más, csak Ő, mert nem tudja más elvégezni. Münchhausen bárón mindig mosolyogtunk, a meséit olvasva, főleg, amikor azal dicsőködött, hogy lovával mocsárba ragadván, saját hajánál fogva kihúzta magát a mocsárból. Még a ló is kijött vele, mert a báró, persze, mindenre képes. Nevettünk rajta. De valójában inkább sírnunk kellene, testvérek, hogy hányszor megkísérli az ember ezt, hány ideológia, hány birodalom, hány nagy vállalkozás, hány nagy fölsóhajtás és hány egymás buzdítása, hány egymás taposása volt így: húzd a hajad! Húzd ki magad a mocsárból. Pedig talán mégis József Attilának van igaza: „Nem emel föl már senki,/ belenehezültem a sárba/ Fogadj fiadnak Istenem/ hogy ne legyek kegyetlen árva!” Nem emel föl már senki, nem húz ki senki, nem tudom magamat a bajból, a bűnből, a nyomorból kitornászni, isteni beavatkozásra van szükség. Isten az egyszülött fiú által avatkozik be, mert egyedül Krisztus végezheti el az ember megszabadításának munkáját.

Itt van előttünk rögtön a két név is: Jézus, Krisztus. Helelyesebb lenne – magyarázták nekem mindig tudós professzoraim – ha úgy mondanánk, hogy Krisztus Jézus. Tudniillik a krisztosz görög szó, vagy a héber-arám messiás egyszerűen csak azt jelenti, hogy felkent, felhatalmazott, isteni erővel felruházott, míg a Jézus szó azt jelenti, hogy szabadító, pontosabban fordítva: az Úrnál a szabadítás, az Úr a szabadító, Istennél van a szabadítás. Tehát Isten ebben a névben is úgy mu-

tatkozik be, mint szabadító, és ez az Ő történeti, történelmi munkája közöttünk. Én vagyok az Úr, aki kiszabadítottalak téged, én vagyok az Úr, aki megszabadítalak téged. Néhány hónapja Magyarországon valami vitát próbáltak gerjeszteni abból, hogy megjelent a Magyar Parlamentnek egy nyilatkozata Trianonnal kapcsolatban, és szerepelt benne egy kifejezés: Isten a történelem ura. Nahát, micsoda visítozás támadt itt, Magyarországon, szélső liberális lapokban, szélső liberális filozófusok és mindenféle népek által: hogyhogy Isten a történelem ura?! micsoda ódivatú, micsoda borzasztó, szittyá, református, protestáns kifejezés ez?! Már inkább beértük volna annyival, mondták, hogy ilyen kifejezést használjanak: Gondviselő, vagy általános örök szellem, végzetetlen hatalom. Mi az, hogy a történelem ura!? Én csak gondolkodom azóta is, hogy mi ütötte meg ezeket az atyafiakat olyan nagyon? Miért, hát ki a történelem ura? – Jozsip Visszarionovics Sztálin? Miért, ki a történelem ura? – az amerikai elnök? Miért, ki a történelem ura? – Lumumba? Miért, ki a történelem ura? – Mao-ce-tung? Ki a történelem ura? – úgy mégis? De még inkább megdöbbenett annak meg nem értése, hogy ez a történelem ura Jézus Krisztusban lépett be a történelembe, és szabadítást hozott az ember számára. Ez a történelem ura, ez az Isten, akit a történelem urának nevezünk, nem birodalmat építeni jön, mert eleve az Úr a föld és annak teljessége, nem vagonokat sorakoztat a határon, hogy elvigyen bennünket malenkij robotra, hiszen angyalok milliárdjai szolgálják Őt, ugyan mi szüksége van a történelem urának, hogy hadúrként meg basaként, vagy akármiként jelenítse meg magát, hódoltassa a szegény szerencsét-

len embert? Én az Úr vagyok, a te Istened, aki kiszabadítottalak téged! Jézus, ez azt jelenti: Istennél a szabadítás. S az az örök isteni Fiú, aki testet öltött és a történelembe lépett, felkent is volt, felhatalmazott arra Isten Lelke által, hogy ezt a szabadítást elvégezze.

Most érkezünk el a felolvasott igéhez. Jézus rendkívüli helyzetben fordul a tanítványaihoz. Azt írja az evangélista: Caesarea Filippi országútján járnak. Caesarea Filippi már a régi Palesztina határán kívül esik, valamikor, még Nagy Sándor után alapították - Fülöp császár városa, ez volt ennek a városkának a neve. De már túl volt a határon, egy másik országban. Egy olyan pillanatban vagyunk itt, amikor Jézus, úgy mond, még dönthet. És úgy tűnik, hogy Jézusban - emberileg szólunk! - ott is van a döntési kényszer, menjen-e tovább északra - Caesarea Filippi felé, mely északra van, otthagya-e országát, Palesztinát, elmenjen-e Caesarea Filippibe, hol már nincsenek írástudó farizeusok, főtanácsnokok, hol már Jeruzsálem nem uralkodik, és abból a sok vizzályból, konfliktusból, sok összeütközésből, ami Jézus eddigi szolgálatát kísérte, kilépjen-e egy egyszerű mozdulattal – vagy? Ősi emberi ösztön ez. S nyugodtan állíthatom, amikor a Káténk (Heidelbergi Káté 37) azt mondja, hogy a mi Urunk Jézus Krisztusunk születése napjától egészen élete végéig, de különösen annak utolsó szakaszában, testében, lelkében elhordozta Isten bűn miatti haragját, akkor ezt erre a helyzetre is alkalmaznunk kell. Mert milyen sokszor vagyunk így! Szeretnénk innen elmenni – „elindultam szép hazámból, híres kis Magyarországból” – szeretnénk a konfliktusokból kilépni, s nem pusztán azért, mert

amúgy békességre hajlamosak vagyunk, nem tartozunk a harcosok közé, s ha emberrel találkozunk, mi nem gyűrtjük könyökig az ingujjunkat, s kezdünk mindjárt tusakodásba, hanem mert érezzük, hogy alulmaradunk a konfliktusban, vesztesei leszünk a drámának, mi nem nyerhetünk, hát kihúzódunk belőle. Mintha Jézus szenvedéséhez is hozzátartozna ez a nagy belső lelki dráma, ami majd fokozódni fog egészen Nagycsütörtök éjszakájáig: Atyám, ha lehetséges, müljék el tőlem a keserű pohár, ha lehetséges, ne kelljen ezt a halált meghalnom, ha lehetséges, ne ilyen módon szabadíttassék meg az ember. (Máté 26:39) Most térképen is magunk elé tudjuk képzelni Jézust: határon áll a tanítványaival. Egy lépés és egy másik országban van, egy lépés és ledobott magáról minden konfliktust, egy lépés és nincs többé probléma, nincs ütközés, egy lépés és már nem követhetik Őt a jeruzsálemi besúgók és kémek, nem jelentgethetik Őt a Nagytanácsnak. Egy lépés és oszlik Júdás szívében a gondolat, hogy elárulja a Mestert. Határhelyzetben van, és ebben a határhelyzetben fordul tanítványaihoz s kérdezi tőlük: kinek mondanak engem az emberek? S máris mondják a tanítványok, amit az „exit poll” mutat, amit a közvélemény jelez, mert persze ők is végeztek közvélemény-kutatást, mondják hát, hogy némelyek Keresztelő Jánosnak mondanak. Van ennek nyoma az Evangéliumban, mert tudjuk, hogy miután Heródes lefejeztette Keresztelő Jánost, nem sokkal rá érkezett a hír, hogy egy másik figura működik ott fent, északon, csodákat tesz, betegeket gyógyít, halottakat támaszt föl, igazságot beszél, tömegek követik. Ekkor Heródes szíve összeszorult, és rögtön azt mondta: Keresztelő János az, föltámadt a

halálból. (Márk 6:14) De mások azt mondták, hogy ez a Jézus inkább Illés volna, a régi próféta, aki nem látott halált, aki elragadtatott tüzes szekéren, (2Királyok 2:11) mert a Jézus szava tüzes szó, mert a Jézus igazsága isteni igazság, mert a Jézus jelenlétében újra megnyílnak a mennyek távlatai. S mert jó a Jézust követni úgy, ahogy a régieknek jó volt Illés prófétát követni, mert Isten oltalmát, Isten szabadítását, és Isten szeretetét találták Nála. Megint mások azt mondták: Jeremiás ő, aki nál nem volt szebb szavú próféta a régi időkben, mint Jeremiás, nem beszélt más olyan csodálatosan Isten nagyszerű szeretetéről és nem hirdette meg más olyan erővel az Újszövetséget, mint Jeremiás. Ő mondta először, hogy új szövetséget köt velünk Isten, nem kőtáblákra lesz írva, nem pergamenekre lesz följegyezve, nem nagy kódexek fogják azt a törvényt őrizni. A szív hústábláira lesz felírva, és nem tanítja atya a gyermekét, és barát a barátját, mert mindenki belülről, szívből, lélekből fogja tudni az Isten útját – az az igazi szabadítás. (Jeremiás 31)

Megint mások – idézik a tanítványok – azt mondták, hogy egy vagy te a próféták közül. Próféta vagy. S ekkor Jézus megkérdezi a tanítványokat: *hát ti* kinek mondatok engem? Ez az a kérdés, amely kétezer év óta az Igén áthangozva szól mindannyiunkhoz. Ti kinek mondtok engem? Te kinek mondasz engem, te kinek mondd az Úr Jézus Krisztust? Te kinek nevezed Őt? És egyszerre csak ott találjuk magunkat is ezen az északi úton (vegyük Caesarea Filippit szimbolikus névnek, meg a határt is jelképesnek, de akár egzisztenciálisnak is), és kérdezzük, vajon, nem lenne jobb már itt, a 21. században, a bio-kor kezdetén kilépní ebből a keresztyénesdiből? Hát mennyi min-

dent mondanak ma is Jézusról, s milyen erővel mondják!? Van, aki azt mondja, igen, ő egy próféta volt, más azt mondja, csoda-rabbi volt, megint más azt mondja, Jézus olyan volt, mint a Dalai láma. Megint más azt mondja, jó fej volt, szupersztár, megint más azt mondja, hogy Ő volt az első hippí, aki bevezette a marihuánát, megint más azt mondja, hogy Ő volt a meleg első barátja, mindent mondanak róla. De lám, Jézus nem kommentálja, hogy mások mit mondanak róla, nem az igazítja ki, hogy filozófus, irodalmár, politikus, vallásalapító, szekta-vezér mit mond róla! Őt az érdekli, hogy te személyesen mit mondasz róla. Ti, akikkel együtt van, ti kinek mondtok őt? Ez a kérdés. Emlékezzünk csak, a keresztyén hitvallást mindig valamilyen kérdés is motiválja, mindig valamilyen ügy, valamilyen nehézség, valamilyen megszólítotttság hívja elő az emberből. Ekkor így felel Péter: Te vagy a Krisztus, Jézus, - te vagy a Krisztus, Te vagy a felkent, az Úr, a szabadító, az Úr szabadítója, te vagy a felkent, az élő Isten Fia.

Nem is az a csodálatos, hogy Péter ezt mondja, hanem az, amit Jézus felel eztán Péternek, ezt mondja: Boldog vagy Simon, Jónának fia, mert nem test és vér jelentette ezt meg néked, hanem az én Mennyei Atyám. Amikor azt mondjuk az Apostoli Hitvallás második cikkelyének első mondataiban: „Hiszek Jézus Krisztusban, Isten egyszülött Fiában” - titkot mondunk. Nem közmegegyezést mondunk ki, nem azt mondjuk ki, hogy ezt minden keresztyén így hiszi, mert így illik ezt hinni minden keresztyénnek, így tanították nekem hittanórán, ezt mondtam el, amikor konfirmáltam, ezt mondjuk el úrvacsorázáskor, keresztelekor közösen, így illik, így való, szépen,

veretesen így van fogalmazva ez az Apostoli Hitvallásban, s az is olyan mint a Himnusz, azon egy betűt nem lehet változtatni. Így gondolom-e igazán, így hiszem-e igazán, így van-e ez igazán? Majd a tudós teológusok mondanak erre valamit? Te mit mondasz? Mert átível minden megfontolást, minden gondolatot, minden érdeket ez, a szívünkig érkező kérdés: Te kinek mondasz engem? – és abban a pillanatban az ember egy dráma kellős közepén van. Mit tudok én magamtól Jézusról mondani? Mit tudunk mi magunktól Jézusról mondani? Csak azt, amit az előbb idézgettem? Hogy nagy ember volt? Szép dolgokat tanított? Betegeket is gyógyított? Lehet, meghagyjuk, még holtakat támasztó képessége is volt. Csodálatos igazságokat hozott és próbálta föltartóztatni a történelem dübörgő szekéré, ami annyi rosszba, bajba ragadja az embert? Odaállt a történelem urának küldötte, Isten az Istenből, a Szentháromság második személye, igaz emberként az ittas kocsisok elé – láttam ilyet gyerekkoromban – , megragadja a lovakat és elfordítja a szekér rúdját? De elfordítja-e az ember szívét? – mert ez a kérdés, hogy ki fordítja el az ember szívét. De jaj! – a történelem kereke átgázolt rajta? Majd amikor ez a Péter, aki most olyan nagy igazságot mond ki, azt hallja az ő Jézusa szájából, hogy most pedig ő felmegy Jeruzsálembe, el fogják árulni, halálra ítélik, meggyalázzák, bitófára akasztják, meghal, és harmadnapon föltámad – akkor az a Péter, aki itt kimondta a legnagyobb igazságot, ott megragadja Jézust, és azt mondja: mentsen Isten, Uram, ez nem történhetik meg Teveled. Akkor Jézus nem azt mondja Péternek, hogy Péter, Péter, nem ítélhetsz te a nagy dolgokból, hanem azt mond-

ja: Távozz tőlem sátán, mert bántásomra vagy nekem! (Máté 16:22-23) De most azt mondja: Péter, nem test és vér jelentette ezt meg neked, hanem az én Mennyei Atyám, - mert az Isten kinyilatkoztatása a szívünkben, Isten megvilágosító kegyelme a lelkünkben, amikor azt tudom mondani, hogy hiszek Jézus Krisztusban, Isten Egyszülött Fiában. Miért Isten kegyelme ez, testvérek? Mert amikor én ezt kimondom, hogy hiszek, akkor azt mondom ki, hogy hiszek abban, hogy Isten a szeretet Istene, hiszek abban, hogy Isten a szabadítás Istene, hiszek abban, hogy Isten nem mondta fel az emberrel való szövetséget, hiszek abban, hogy Isten nem hagyja sorsára az embert, hiszek abban, hogy van szabadítás, és ezt a szabadítást Isten készítette el számomra. Hiszek abban, hogy Isten be akar engem vonni az Ő csodálatos világába, ahol bűnök eltörlése, betegségből való gyógyulás, halálból való feltámadás van. Hiszek Jézus Krisztusban, a felkent, felhatalmazott szabadítóban, a Szentháromság második személyében, az örök Fiúban, hiszek a szeretet Istenében, és hiszek abban, hogy Isten szeret engem. Nem test és vér, nem gondolat és tapasztalat, nem történelem és okosság, hanem maga az élő Isten jelenti ki ezt a mi szívünkben. Visszhangozzuk bátran, feleljünk igaz szívvel a mi Mesterünk kérdésére: hát te, hát ti kinek mondatok engem? – Te vagy a Krisztus, az élő Istennek Fia. Ámen.

Hiszek egy Istenben,
mindenható Atyában,
mennynek és földnek teremtőjében.

És Jézus Krisztusban,
az Ő egyszülött fiában, a mi Urunkban,
aki fogantatott Szentlélektől,
született Szűz Máriától,
szenvedett Poncius Pilátus alatt,
megfeszítették, meghalt és eltemették.

Alászállt a poklokra,
harmadnapon feltámadt a halottak közül,
fölment a mennybe, ott ül
a mindenható Atya Isten jobbján,
onnan jön el ítélni élőket és holtakat.

Hiszek Szentlélekben.

Hiszem az egyetemes
keresztény anyaszentegyházat,
a szentek közösségét,
a bűnök bocsánatát,
a test feltámadását
és az örök életet.

Nem a halál a végső érve, hanem az élet

„Tamás pedig, egy a tizenkettő közül, akit Kettősnek hívtak, nem volt velük, amikor eljött Jézus. Mondták azért néki a többi tanítványok: Láttuk az Urat. Ő pedig mondta nekik: Ha nem látom az ő kezein a szegek helyeit, és be nem bocsátom ujjaimat a szegek helyébe, és az én kezemet be nem bocsátom az ő oldalába, semmiképpen el nem hiszem. És nyolc nap múlva ismét benn voltak az ő tanítványai, Tamás is ő velük. Noha az ajtó zárva volt, bement Jézus, és megállt a középén és monda: Békesség néktek! Azután mondta Tamásnak: Hozd ide a te ujjadat és nézd meg az én kezeimet; és hozd ide a te kezedet, és bocsássad az én oldalamba: és ne légy hitetlen, hanem hívő. És felelt Tamás és mondta néki: Én Uram és én Istenem!” *János 20:24-28*

4

A MI URUNK

Régi hagyomány szerint, amely természetesen csak szép hagyomány s nem valószínű, hogy igaz, az Apostoli Hitvallás úgy született, hogy a tizenkét apostol sorban tételezve alkototta meg. Péter kezdte: hiszek egy Istenben, mindenható Atyában, - *András* folytatta: mennynek és földnek teremtőjében, - *János* folytatta: és Jézus Krisztusban, - s így tovább. Valóban, az Apostoli Hitvallást fel lehet osztani tizenkét szakaszra, és mindenikhez lehet társítani egy-egy apostolt. S ha ugyan feltehetően nem is igaz ez a szép elgondolás, mert az Apostoli Hitvallás a második század közepén jelenik meg először, többé-kevésbé teljes formájában, ahogy ma mondjuk és valljuk, mégis feltehetjük a kérdést: amikor Tamásra került a sor, vajon ő mivel járult hozzá az Apostoli Hitvalláshoz, melyik cikelyt, melyik részt mondotta Tamás apostol?

A Húsvét utáni történet alapján nyilván mindannyian azt mondanánk, hogy Tamás feltehetően ezt mondotta: és harmadnapon feltámadott halottaiból, vagy esetleg a hitvallás végén: hiszem testünknek feltámadását. Mégis, azt hiszem, Tamásnak ez az igazi vallomása: *a mi Urunkban...* Amikor Krisztussal találkozik, a Feltámadott jelenléte, készsége és szeretete legyőzi kételkedését és hitetlenségét, és ezt mondja: Én Uram

és én Istenem! Mert ha az apostolok állították össze a hitvallást, akkor ez az a cikkely, ez az a mondat, amivel Tamás igazán a szívéből és lelkéből hozzájárulhatott. Sőt, amennyiben az apostolokat kortársainknak tekintjük – szellemi értelemben mindenképpen –, akkor azt is mondhatnám, hogy itt olyan döntő megnyilatkozáshoz érkeztünk el, amin nem kevés múlik, a mi időnkben sem kevés múlik rajta, szinte az egész keresztyénségünket értjük meg ebben az egyetlen egy, hitvalló állításban: *biszek Jézus Krisztusban, a mi Urunkban.*

Először is, amikor azt mondjuk, hogy Jézus Krisztus Úr, akkor egyszerre valljuk meg Krisztus istenségét és teljhatalmát. A magyar nyelvben az úrság szó teljhatalmat is jelent, olyan lehetőséget, olyan uralmat, mely teljes körűen mindenre kiterjed. Tudjuk, eredetileg az ország szó is az úrság szóra megy vissza, és ha azt mondom, hogy Magyar-ország, akkor ezzel azt fejezzük ki, hogy ez az a terület, ez az a régió, ahol a magyarok az urak. (Látom, mindenki csóválja a fejét: nem vagyunk mi urak a saját hazánkban, – mégis mondjuk, hogy ez a politikai megjelölés, hogy ország, azt jelenti, hogy itt valaki uralkodik.) Ha azt mondjuk, hogy Isten úrsága, Isten országa, máris értjük, miről szólok. Ez azt a valóságot, azt a világot jelenti, ahol Isten az úr, – ez az Ő úrsága, ez az Ő országa. Amikor tehát Jézus Krisztus úrságát megvalljuk, akkor nem posztmodern értelemben mondjuk, hogy Ő a mi Urunk. Hiszen egyébként ma mindenki olyan urat, olyan főnököt választ magának, amelyet akar, és úgy osztja szét az életét, a dolgait, a lojalitását e világ különböző erői, hatalmai, meghatározottságai között, ahogy akarja. Nem ezért mondjuk, hogy Jézus Krisztus

Úr! Az első keresztyének sem azért vallották ezt, mert a valósi mezőben, amely plurális mező, nem a Baált választották, nem Zeust, nem Apollót, nem tálost választottak, nem is egy druidát, hanem Jézus Krisztust választották, s mondták: nekünk Ő a főnökünk. Ennél sokkal-sokkal többet, mélyebbet és messzebbre hatóbbat mondtak ki a keresztyének. Olyannyira, hogy a keresztyénséggel szemben mutatkozó ellenállás, majd a keresztyének gyűlölete és üldözése mindig innen sarjadt. A régi Római Birodalomban is az volt a kérdés, hogy ki az úr. Ki a *dominus*? Görögül: ki a *küriosz*? A császár vagy Jézus Krisztus? Ha a császár az úr, akkor őt isteni tisztelet illeti meg. Augustus császár volt, aki elhozta a nagy *pax romana*-t és ennek az egyik lényeges része az volt, hogy a római császár magasabban állt, mint az összes többi halandó. A római császárt isteni tisztelet illette. Azt is mondhatnánk, hogy ez valamiféle személyi kultusz volt, de több és alaposabb volt az, mint a 20. század ostoba és gyilkos személyi kultuszai. Aki tehát a római korban megtagadta a császár iránti köteles tiszteletet, az illojálisnak bizonyította magát a birodalommal szemben, s ezért a hatóságok üldözték.

A keresztyenség gyűlölöi az első három-négy évszázadban folytonosan azzal vádolták a keresztyénséget, hogy fölforgatják a birodalom békéjét. Pedig voltaképpen nem csináltak semmit. Szerették egymást, igyekeztek mindenkivel jót tenni, ahogy a Filippi levélben hallottuk, egy akarattal, egy lélekkel megosztani, megnyitni az életüket, alázasosan és szeretettel. Ám mindig elérkeztek egy végső ponthoz: kinek hódolunk, mint Istennek? Még azt is mondhatnám, hogy az első

keresztyének is olyanok voltak, mint a vastagnyakú kálvinisták, s ezek bizony akárki előtt nem hódoltak be. Bár azért jobbak voltak, mint mi, mert a vastagnyakú kálvinisták időnként üres pózból feszítik meg a hátukat, és még az Úristen előtt sem hajtanak térdet. Azért voltak jobbak az első keresztyének, mert ők az Úristen előtt bizony térdet hajtottak. De csak előtte hajtottak térdet. Amikor tehát a hitvallásunkban azt mondjuk, hogy Jézus Krisztus Úr, akkor az Ő istenségét és teljhatalmát valljuk. Négy, nagyon egyszerű megállapítást kell ehhez a tételhez tennünk, hogy amikor mondjuk – keresztelekor, úrvacsorakor, temetésen, egyéb alkalmakkor – és eljutunk a hitvallásnak ehhez a passzusához, akkor a szívünkben is visszhangozzon az igazi értelme és mélysége.

Először is azt kell mondanom, hogy ez titokzatos vallomás, titokzatos megvallás. Jézus Krisztus Úr. Azért mondom így, hogy titokzatos és nem azt, hogy titok, mert egy 20. századi nagy misszionárius, Leslie Newbiggin szavával élve, ez a megvallás: nyílt titok (angolul *open secret*). Mi a nyílt titok? Az, amit mindenki tud, csak az nem tudja, akire vonatkozik! Mindenki erről beszél, mindenki tudja. Mondhatunk szomorú példát is, mindenki tudja, hogy egy férfit felszarvazott a felesége, mindenki tudja, az egész város tudja, már a pletykarovatok is megírták, csak ő nem tudja még. A háta mögött erről beszélnek, erről suttognak, - nyílt titok. De lehet szép példát is mondani: valakit tisztásra fognak méltatni, már mindenki arról beszél, hogy ő a várományos, már úgy is viselkednek irányában, csak ő nem tudja, mi ez a hirtelen jött tisztelet. Talán tréfálkoznak vele, bohóckodva hajlongnak előtte, gazsu-

lálnak neki, jönnek hozzá sorban emberek, akiket soha nem is ismert. Már mindenki erről beszél, csak még ő nem tudja. Jézus Krisztus Úr, nyílt titok ez – így mondom, az egész világegyetem sugdolódzik és arról beszél, hogy Jézus Krisztus Úr -, csak még az ember nem tudja! Minden erről szól, az egész teremtettség erről beszél. Ha egy kicsit fülelnénk arra, hogy – slágeresen szólva – mit susog az őszi szél, ha egy kicsit bele tudnánk hallgatni, hogy mi az univerzum szimfóniája, ha abba hagynánk a csörömpölést s odahallgatnánk, ha megértenénk, hogy valójában mit mutat a csillagok állása! Bizony, rá kéne döbbernünk, hogy az egész univerzum erről beszél. Ám az ember számára ez még titok, mert még nem érkezett el a szívünkig, még nem rezdültünk bele, még nem csodálkoztunk rá, hogy valóban, igen, Jézus Krisztus Isten egyszülött Fia, az örökkévaló Ige, akinek a szava által minden lett, ami lett, Ő az Úr, és neki hódol minden ezen a világon, ahogy hallottuk a Filippi levél csodálatos himnuszában: minden térd meghajol előtte, mennyei, földi, föld alatt való, és minden nyelv vallja, hogy Jézus Krisztus Úr az Atya Isten dicsőségére. (Filippi 2:10-11) Pedig mintha erre a felismerésre noszogatna bennünket minden: tudod-e már, elfogadtad-e már, tudomásul vetted-e már, hogy tartozol valahova, van gazdád, van Urad, van megtartó Istened?!

Másodszor azt kell elmondanunk ezzel a hitvalló tétellel kapcsolatban, hogy Jézus Krisztus úrsága paradox úrság. Nem szeretem a paradox szót, mert ahány filozófus használja ezt a kifejezést, annyiféleképpen érti. Mondhatnám azt is, hogy dialektikus úrság ez, de a dialektika megint egészen mást je-

lent. Ezért szinte kényszerűen használom a „paradox” kifejezést, amiben nagy ellentmondás jelenik meg, legalább is a számunkra. Aki fölmege a budai várba, a Hadtörténeti Múzeum előtti sétányon láthat néhány régi ágyút, egyikére-másikára, ha még nem koptatta le róla az idő, rá van írva, rá van öntve három betű: URM - *ultima ratio regum* -, a királyok utolsó érve – tudniillik maga az ágyú. Ha már nem lehet szép szóval, nem lehet fenyegetéssel, nem lehet diplomáciával, akkor jöjjön az ágyú, jöjjön a hadsereg, jöjjön a háború, jöjjön a pusztulás, - az ultima ratio az ember uralmi világában egyetlen egy szóban összefoglalható: halál. Ha nem teszed ezt vagy azt, halál fia vagy. Ha nem lesz így vagy úgy, háborút indítunk, ha nem ez vagy az történik, és nem ennek vagy amannak ilyen vagy olyan akarata szerint lesz, vége mindennek. Ultima ratio – végső, utolsó érv. Halál. Krisztus azonban rabszolgaságba rejtette el fenséges isteni úrságát. Hallottuk a Filippi levélben: nem tekintette zsákmánynak, amikor Isten formájában volt, hogy Ő Istennel egyenlő, hanem megüresítette magát, emberi formát vett fel, és alázatos volt mindhalálig, mégpedig keresztfának haláláig. Ez utóbbit nemcsak a pontosság kedvéért toldja ide az apostol, hogy el ne tévesszük: Krisztus kereszthalált halt, hanem ezzel jelzi, hogy rabszolgahalált halt! A rabszolgák halála volt a régi Római Birodalomban a keresztfára való felakasztás. A legkínosabb, legiszonyatosabb halálnemek egyike. Pál apostolt lefejezték, ő római polgár volt, őt nem lehetett keresztre feszíteni. Ez a mi Krisztusunk azonban, akitől az egész világegyetem énekel és magasztalja Őt Úrként, te-remtőként, Isten Fiaként, a Szentháromság második szemé-

lyeként, mindennek életet és értelmet adó logoszként, - ő rabszolga halált halt. Úrságát rabszolgaságba rejtette el: „istenségét elrejtette, midőn testünket felvette” – énekeljük megannyi alkalommal úrvacsorázáskor. (440. dicséret) Ez pedig éppen azt jelenti, hogy Istennek nem a halál a végső érve, hanem a feltámadás. Ez az a szakadék, amit semmilyen emberi erőfeszítés nem hidal át, ez az a kvalitatív különbség, amit semmilyen emberi teljesítmény nem tud megszüntetni: az emberi hatalomnak, a hatalmas embernek a halál az utolsó érve. Ezért akivel kapcsolatban állok, az a személyi viszonyok kapcsolatrendszerében többé nem *te* a számomra, hanem egy harmadik, egy valaki, de inkább valami: *az*. Sokszor hallom, amikor emberek dűltan, indulatosan, kárhoztató módon beszélgetnek egy harmadik személyről, s mondja az egyik a másiknak: *te* tudod, X. Y. *ezt* meg *ezt* mondta, mire a másiktól kibugyog kocsisnyelvű indulattal, hogy: *az* meg ki? Ám ez nemcsak helytelen használata a vonatkozó névmásnak, mert úgy kéne mondani, hogy *ő* kicsoda, hanem tárgyvá süllyesztés. Eltaposhatóvá, széttörhetővé, megszüntethetővé tesz valakit. Megszűnik az *én-te* viszony. De Isten érve az élet.

Isten Jézus Krisztus feltámasztásával fönntartja *ezt az én-te* viszonyt. *Én* Uram és én Istenem – mondja Tamás abban a megrendítő jelenetben. Isten végső érve nem a halál, Ő nem teszi az Ővele szemben álló vagy Őelőtte álló embert személyből tárggyá, tétellé, megsemmisíthető valamivé! Isten végső érve a feltámadás. Vagyis Isten az Ő uralmát szeretetében jut-tatja érvényre. Amikor azt mondjuk, hogy Jézus Krisztus a mi Urunk, akkor Istennek erről a szeretet-uralmáról teszünk val-

lomást. Ezért nem akarunk másnak hódolni, bár természetesen, megadjuk a tiszteletet azoknak, akik fölöttünk vannak, a feletteseink, hiszen felszólít bennünket az apostol, hogy tartunk könyörgéseket minden királyokért, felsőbbségért, uralmon levőkért, hogy nekünk békés időnk legyen. (1Timótheus 2:1.sk) De ugyanezért, a keresztyén ember csak Jézus Krisztusnak hódol, mert Ő a szeretet Ura, mert Isten Őbenne nem a halált hozza végső érvként, hanem a feltámadást és az életet. Továbbá azért is paradoxon ez a megállapítás, mert még valamit tisztáznunk kell. Jézus Krisztus az Ő testet öltésében, emberi mivoltában nemcsak istenségét rejtette el, hanem önként vállalt kereszthalálába elrejtette Istennek haragját is. Erről pedig azért kell szólni, nehogy azt gondoljuk, hogy Isten szeretete szentimentális szeretet, amire egyébként szorult helyzetünkben, nehéz pillanatainkban mi magunk is nagyon vágyódunk. Igen szeretjük a szentimentális embereket, amikor mi kérjük a megbocsátást, nagyon vágyódunk ilyen után, ha valakit megbántottunk és engesztelődni kérjük, várjuk hát, hogy viselkedjék szentimentálisan, engedjen, csorogjon a könny, legyen happy end-es, hollywood-os, rózsaszínű, vattacukros befejezése a dolognak. Isten szeretete nem szentimentális szeretet, ezt Krisztus halála mutatja meg a számunkra. Krisztus elszenvedte Isten bűn miatti haragját. De nem ez a végső szava, hanem a feltámadás.

Harmadjára azt is el kell mondanunk, hogy Jézus Krisztus úrsága szellemi úrság. Természetesen, a keresztyéneket is sokszor megkísértette, hogy a Jézus Krisztus úrságából valami evilági, délibábos, ideig-óráig, vagy sokáig tartó uralmat csinálja-

nak. 1517. október 31-én – ma ezt is ünnepeljük, erre is emlékezünk –, a reformáció napján, egy egyszerű kis wittenbergi újszövetségi tanár, egy ágostai szerzetes kitűzött 95 vitatételt, mely vitatételeknek az volt a lényege, hogy Jézus Krisztus az Úr. Nem a római pápa az úr, nem a német-római császár az úr, nem a választófejedelem az úr, nem a török az úr, nem a tartományfőnök az úr, nem a kolostori apát az úr, nem Luther Márton az úr, mikor az újszövetségi órát tartja a wittenbergi egyetemen! Jézus Krisztus az Úr. Noha az ember szívében ott él szüntelenül, hogy magát tegye meg úrnak, ahogy Madách Imre Ádámja is mondja: úrnak lenni mindenképp felett! - ez az édes érzet, boldogság, mégis, ha ezt el is hárítjuk, mindenképp lenni látnunk kell, hogy Krisztus úrsága szellemi úrság, ahogy az ember Isten elleni lázadása is alapvetően és döntő módon szellemi természetű. Voltak és vannak ma is, és biztos vagyok benne, hogy amíg az emberi történelem megy a maga útján, lesznek is olyanok - különösen az aszkéta hajlamúak –, akik azt mondják, hogy szellemileg rendben van az ember. Ó, azazal nincsen semmi baj, - a hússal van baj, a testtel van baj, a *biosz*-szal van baj, az érzékekkel, az ösztönökkel, ezeket kell legyőzni! S kezdődnek az aszkézis önáltatásai – hadd hivatkozzam megint Lutherre, aki végigjárta az aszkézis egész iskoláját, minden csínját-bínját, kitanulta, mégis nyughatatlan volt a szíve. Mert nem a testtel volt baj, hanem a szellemmel, a szívvel, a lélekkel, - a lélek nyughatatlan. Ahogy Augustinus egyházatyja mondja: a szívünk nyughatatlan mindaddig, amíg Istenben nyugalmat nem talál, amíg Istennel meg nem békél, mert szellemi természetű az ember Isten elleni lázadása, mert

szellemi természetű Isten úrsága, ami Jézus Krisztusban mutatkozik meg. Azután, ez azt is jelenti, hogy nem kell a testet kicselezni. Erre különösen a mai világ hoz ezer példát. Mert persze, az ember tartja pozícióit és mintegy elő-védőműként előretolja a testet, annak minden nyomorúságát, a betegségeinket, s mindazt, ami lehúz bennünket, a csikorgó ízületeinket, a szervi bajainkat, az öregedésünket, a hulló fogainkat, a nyomorúságainkat, a teljesületlen vágynkat. Mindezt előtérbe toljuk, és azzal bíbelődünk, maradjon is csak meg biztos fellegvárában a gögös szellem, mely Isten ellen lázad. Bizony, vannak, akik arra teszik a tétet, hogy kijátsszák a testet. Ez a gnoszticizmus tudománya, kijátszani a testet, és azt hirdetni, hogy nem a szívben, nem a szellemben van a baj, hanem a testtel, s miatta hiába az ismeret, a test miatt mintha mindig csak keveset tudnánk. De ha majd sokat tanul a test, ha majd sokat tud, megoldódnak a problémák. Én nem kívánnék 1517-ben élni, valószínű, egy napot nem élnék meg a korabeli körülmények között. Nem kívánnék az ókorban sem élni, s nem vagyok híve Rousseau-nak sem, aki azt mondta: *retour á la nature*, vissza a dzsungelbe, egy szál ággyékkötővel Tarzanként éldélgélni. Nem kívánnék ilyet, nem erről beszélek. Hanem arról, hogy az ember el akarja magát hitetni azzal, hogy minél többet tud, minél több az ismeret, annál közelebb jutunk a gyökérproblémák megoldásához. Pedig csak egyszerű kérdéseket kell feltenni. Közelebb jutottunk tényleg? Abban egészen biztos vagyok, hogy nem is lehet kifejezni, mennyivel többet tud a mai ember, mint a régi. Exponenciálisan növekszik az emberi tudás. De megoldottuk a problémáinkat? Nem kell kísérle-

tet tenni arra, hogy kicselezzük önmagunkat, valónkat – Jézus Krisztus testben támadott fel! Gyere ide, Tamás, hozd ide az ujjadat, nézd meg a szögek helyeit! Hozd ide a kezedet és tedd be az én oldalamba, és ne légy hitetlen, hanem hívő. Krisztus testben támadott fel. A szellemmel van a baj, a szívét és a lelket kell jó irányba fordítani. A testünk hisz, testvérek? Hazamegyünk istentisztelet után és elkezdjük korbácsolni a testünket, hogy higgyél már? A húsunk hoz létre szellemi teljesítményeket? Kezdjük hát önmagunkat ütni, vágni, mindenféle spanyolcsizmákba, prokrusztész-ágyakba vetni, hogy végre kijózanodjon a biologikumunk, és kezdjen el hinni? Jézus nem azt mondta Tamásnak, hogy Tamás, Tamás, nem hisz az izmod, Tamás, Tamás, nem tud hívő lenni a gyomrod, nem jól lelkesedik a tüdőd, de azt mondja: te magad, a szíved, a lelked, amitől ember az ember, te ne légy hitetlen, hanem hívő.

És végül, ez a megvallás, hogy Jézus Krisztus a mi Urunk: egyszerre szabadító és személyes vallástétel. Talán némelyeknek feltűnt már, hogy amikor mondani kezdjük az Apostoli Hitvallást: hiszek egy Istenben, Mindenható Atyában, mennynek és földnek teremtőjében, és az Úr Jézus Krisztusban, Ő egyszülött Fiában..., mindez szinte ijesztően dogmatikusan hangzik. Elvonatkoztatott, metafizikus, távoli! Isten, mindenható, egyszülött – filozofikus, dogmatikus dolgok ezek! Ám most hirtelen minden megváltozik. Döntő fordulathoz érkezünk, mert itt így mondjuk: és hiszek a mi *Urunkban*. Hirtelen alanyivá, szubjektívvá válik a vallomás, hirtelen megjelenik az *én-te* viszonylat, s immár nem egy harmadik valamiről beszélünk, nem egy távoli fenségről szólunk itt, hanem

arról, aki az *én* Uram, arról, aki az *én* Istenem, arról, aki a *mi* Urunk, arról, aki a *mi* Istenünk. Ez a megvallás személyes, de szabadító is. Azért szabadító, mert voltaképpen csak a keresztyének történetéből értjük meg, mit munkál az ember szívében és életében Tamás egyszerű, de mély hódolata: én Uram, én Istenem! A bevezetőben utaltam arra, hogy a keresztyénségnek folyamatosan ütközései voltak ebben a kérdésben. De ha így mondtam, akkor rosszul mondtam, hogy a *keresztyénségnek* – mert a keresztyénség több: szellemi tartalom, nem pusztá testület, intézmény, történet vagy történelem. Így kellett volna tehát mondanom, hogy a *keresztyéneknek* voltak ütközései, kinek-kinek, egyenként. Nem a keresztyénség ütközött a Római Birodalommal, nem a keresztyénség ütközött a kommunizmussal, nem a keresztyénség szaladt bele időnként a totalitárius gondolkodás karmaiba, nem a keresztyénség ütközik valamiféle liberalizmussal, polgári demokráciával, kínai császársággal. Hanem a *keresztyének*, - te és én. Nem a keresztyénség viseli a gúnyt, az üldözést, a mellőzést – ilyen nem árt a keresztyénségnek. Bucer mondta a reformáció idején, hogy a keresztyénség olyan üllő, amelyen sok kalapács elkopott már, - és még sok-sok kalapács fog elkopni a keresztyénségen. De *én és te!* – mert a gúnyt, az üldözést, a mellőzést élő személyek szenvedték el. Azok, akik Jézus Krisztust Úrnak vallották, az ő Urukna, a történelem Urának, a világegyetem Urának. Úrnak vallották, akinek nem a halál a végső érve, hanem az élet. És azért ragaszkodtak életük árán is a keresztyének Hozzá, mert ebben a Jézus Krisztusban találták meg az élet forrását. Jézus Krisztusra tudtak úgy tekinteni, mint aki-

ből, a feltámadott Úrból, örökké, szüntelenül árad Isten személyes szeretete feléjük. És ezért a személyes, isteni szeretetért készek voltak bármiről lemondani, - csak róla nem. Bármiről, csak róla nem. Önmagukról is képesek voltak lemondani, mert tisztában voltak azzal, hogy földi hatalomnak, embernek, uralomnak, királyságoknak, birodalmaknak, eszméknek, akármiknek és akármiknek, ami emberi, és ami teremtményi, csak egy érv van a kezében, a végső érv: megtöltjük az ágyút és lövünk. De az én Uramnak és én királyomnak a kezében az élet érve van. Ő a feltámadással érvel. Nem mondok le róla, sem az életről, sem az én Uramról és királyomról, sem arról, hogy neki hódoljak, hogy Őt tiszteljem, és Őt imádjam. Őbenne találták meg az élet forrását, és tudták, hogy ha az élet-szomjúhozást valaha is meg akarják oltani, ha valaha is meg akarnak elégítetni, ha valaha is át akarják élni a csodát, amit mi, reformátusok oly gyakran éneklünk zsoltárunkban („mint a szép híves patakra a szarvas kívánczik”), hogy az éltető vizet megtaláljuk, és szomjúságunk oltassék, akkor ennek a szabadító Úrnak a vezetését, oltalmát és hűségét kell kérnünk. Én Uram és én Istenem. Ámen.

Hiszek egy Istenben,
mindenható Atyában,
mennynek és földnek teremőjében.

És Jézus Krisztusban,
az Ő egyszülött fiában, a mi Urunkban,
aki fogantatott Szentlélektől,
született Szűz Máriától,
szenedett Poncius Pilátus alatt,
megfeszítették, meghalt és eltemették.

Alászállt a poklokra,
harmadnapon feltámadt a halottak közül,
fölment a mennybe, ott ül
a mindenható Atya Isten jobbán,
onnan jön el ítélni élőket és holtakat.

Hiszek Szentlélekben.

Hiszem az egyetemes
keresztény anyaszentegyházat,
a szentek közösségét,
a bűnök bocsánatát,
a test feltámadását
és az örök életet.

Testvérünké lett

„A hatodik hónapban pedig elküldetett Gábrriel angyal Istentől Galileának városába, amelynek neve Názáret, egy szűzhöz, aki a Dávid házából való József nevű férfiúnak volt eljegyezve. A szűznek neve pedig Mária. És bemenvén az angyal hozzá, mondta néki: Örülj, kegyelembe fogadott! Az Úr veled van, áldott vagy te az asszonyok között. Az pedig látván, megdöbbszent az ő beszédén, és elgondolkodott, hogy micsoda köszöntés ez?! És mondta néki az angyal: Ne félj Mária, mert kegyelmet találtál az Istennél. És ímé fogansz a te méhedben, és szülsz fiat, és nevezed az ő nevét JÉZUSNAK. Ez nagy lesz, és a Magasságos Fiának hivattatik; és néki adja az Úr Isten a Dávidnak, az ő atyjának, királyi székét; és uralkodik a Jákób házán mindörökké; és az ő királyságának vége nem lesz! Mondta pedig Mária az angyalnak: mimódon lesz ez, holott én férfiat nem ismerek? És felelvén az angyal, mondta néki: A Szent Lélek száll te reád, és a Magasságosnak ereje árnyékoz meg téged; azért ami születik is szentnek hívatik, Isten Fiának. És íme, Erzsébet, a te rokonod, ő is fogant fiat az vénségében; és ez már a hatodik hónapja néki, a kit meddőnek hívtak: mert az Istennél semmi sem lehetetlen.”

Lukács evangéliuma 1:26-37

5

FOGANTATOTT, SZÜLETETT

Ma az Apostoli Hitvallásnak ezt a cikkelyét mondjuk: *Fogantatott Szentlélektől, született Szűz Máriától*. Tehát hitvallásunk egyik legnehezebb, de – bátran mondhatom – legszebb részéhez érkeztünk. Amikor Jézus Krisztus úrságáról szóltam, láttuk, hogy az első, általános, és talán elvonatkoztatott tételek után a hitvallás hirtelen személyes hangvétellé válik. Ugyanis nem azt mondtuk, hogy hiszünk az Úrban, hanem azt, hogy hiszünk a *mi Urunkban*. Személyessé tettük, személyesen fogalmaztunk, amikor Krisztusról szóltunk. A felolvasott ige is Őreá vonatkozik, és a cikkelyek is Reá vonatkoznak: fogantatott Szent Lélektől, született Szűz Máriától, - mert itt személyesen, ránk tartozó módon kell szólnunk. Nem kívülállóról beszélünk, nem egy elvonatkoztatott történetet ismételünk meg néhány tételben, hanem magunkról is beszélünk, tehát mindazt, amit Krisztusról mondunk, úgy mondjuk, hogy mi-reánk is vonatkozik.

Így fejezzük ki, hogy Krisztus, a mi Urunk, emberi testet öltött, emberként járt közöttünk, emberi sorsot vállalt, de egyúttal, isteni csoda révén fogantatott: Istenként jár közöttünk, Istenként vállalt emberi sorsot. Ahogy a niceai hitvallás mondja: Jézus Krisztus igaz Isten és igaz ember, valósággal

Isten és valósággal ember. Nagy titok ez, csodálatos titok ez. Mégis, sok-sok keresztyén elhagyná a hitvallásnak ezt a tételét – hozzáteszem gyorsan: a feltámadásra vonatkozó tételt is – , és sokan úgy vélekednek, hogy csodálatos tömörségű és mindenki számára elfogadható lenne az Apostoli Hitvallás, ha pusztán annyit mondanánk, hogy hiszünk Jézus Krisztusban, a mi Urunkban, aki szenvedett Pilátus alatt, megfeszítettett, meghalt, eltemettetett... továbbá: hiszünk a Szent Lélekben, hiszünk az Anyaszentegyházban. Tehát azt javasolják, hogy hagyjunk el néhány tételt, s aztán mondjuk így, elhagyásokkal a hitvallást. Igen, még keresztyének is vannak, akik lehetetlennek és botrányosnak tartják a most idézett megfogalmazásokat és tételeket. Ne térjünk ki gyorsan a felvetés elől, ne alkalmazzunk túl gyorsan dogmatikai kényszert, hanem nézzünk szembe ezzel az érzéssel, ezzel a sokszor ki sem mondott gondolattal, mely szerint mégiscsak lehetetlen és botrányos dolog ez, hogy Jézus Krisztus így fogant: *Szentlélektől*. Lehetetlen, mondják sokan, mert ez olyan mértékű beavatkozás a természet törvényeibe, hogy már-már vakhit kell ahhoz, hogy ilyet állítani lehessen.

A természet törvényei megvannak. Amikor Isten megalakította a világot, azt a maga törvényszerűségeivel együtt alkotta meg! Olyan pedig nincs, harsog az ember, hogy fogantatott Szentlélektől, mert a természet törvénye (már ahogy mi ismerjük) ezt teljes mértékben kizárja, tehát abszurd olyat mondani, hogy fogantatott Szentlélektől. Lehetetlen, mert értelmetlen, és azért botrányos ilyet állítani. Még Mária is meg-hökkenve, csodálkozva és elámulva kérdezi, mikor Gábel an-

gyal jelenti neki, mi fog történni: hogyan lesz az? – kérdezi, szó szerint így van a görög szövegben: hogyan lesz az? Teljesen jellemző, hogy a legtöbb fordítás éppen az emberi gondolatot vagy érzést visszaadva, így hozza ezt: hogyan *lehetséges* az? Pedig Mária nem azt kérdi, hogyan lehetséges, hanem azt kérdezi, hogyan *lesz* az? De mi a fordításokba beleolvassuk önmagunkat, s mindjárt át is alakítjuk a kérdést filozófiailag a potencialitás és aktualitás tételei szerint, hogy miképpen *lehetséges* ez egyáltalán. Hogy van ez a dolog potenciálisan, nemhogy még aktuálisan? Mária ezt a feleletet hallja: Istennek semmi sem lehetetlen – és ez így van, testvérek, Istennek semmi sem lehetetlen.

Éppen ezért most nem akarok mindenféle magyarázatokba belefogni, bár ezekből sokféle van, s némelyik elfogadható, jól érvel. Igen, a keresztyénség története során mindig törték a tudósok a fejüket, hogy ez miképpen lehetséges. Én ezekben nem akarok most belefogni, hanem azt a másik gondolatot viszem tovább, amit sok ember szíve kimondva, kimondatlanul hordoz, és amit az ateisták ki is mondanak: lehetetlen és botrányos. Valóban? Lehetetlen és botrányos? Hadd mondjam mindjárt először azt, hogy valóban lehetetlen és botrányos. De nem az a botrányos, hogy ez megtörténhet, hanem az a botrányos, hogy *megtörtént*. Gondoljunk bele. Isten valóban belép az emberi világba – ez a botrány. Merthogy Istenről az ember jószerivel úgy gondolkodik, hogy Isten az a valaki, valami, aki mentes mindattól, ami a múlandóság körébe van rekesztve. Azért Isten. Még a nagy ateista kritikus, *Feuerbach* is azt mondta, mikor bizonyítani akarta, hogy a keresztyénség merő

képzésgés, hogy ha volna Isten, akkor olyannak kellene lennie, aki mentes minden nyomorúságtól, minden végességtől, minden múlandóságtól. Isten fölötte áll a biológia, fizika, kémia törvényeinek. És így is képzelet az ember, amikor istent képzelet magának. Ősi érzés, ősi gondolat, nyugodtan kimondhatjuk, ősi igazság ez. Többször szóltam az elmúlt alkalmakon arról, hogy Isten és az Ő teremtménye között kvalitatív különbség van, Isten a teremtő, és minden egyéb teremtmény. És áthidalhatatlan a különbség – éppen ezért az a botrány, hogy Isten belép az emberi világba, Jézus Krisztusban, egyszülött Fiában emberré lesz. Ez a botrány. Isten halandóvá lesz, Jézus Krisztusban sebezhetővé lesz. Megismeri az éhséget, a szomjúságot, a fáradtságot, az emberi lét minden nyomorúságát, megkóstolja a halált (vö. János 8:52), eltemetetik és alászáll a poklokra.

Ez a botrány. Milyen isten az ilyen isten? Ez egy gyenge isten? Egy félisten? Milyen isten az ilyen isten? Továbbá Isten valóban belép az emberi világba, és fokozza azt, ami az ember számára addig is lehetetlen és botrányos volt, mert embertől születik – *fogantatott Szent Lélektől, született Szűz Máriától*. De amikor belép, teremtő tettel lép be. A középkori skolasztikusok sokat spekuláltak azon, hogy Istennek kétféle hatalma volna. Az egyik, latinul így mondják, a *potestas Dei absoluta*, ez Istennek örök, abszolút, véghetetlen hatalma, ez volt Istennek a hatalma a világ megteremtése előtt, de miután Isten megteremtette a világot és annak minden törvényszerűségét is, Önmaga hatalmát is korlátozta, ezt *potestas Dei ordinata*-nak nevezik. Ez korlátozott hatalom, Isten is betartja a játékszabályokat. Hogy mondja Einstein? Isten nem kockajátékos, - nem

lutri megy a világegyetemben, nem úgy megy a világ, hogy ahogy esik, úgy puffan, itt törvényszerűségek vannak, és mi ezért ünnepeljük és dicsőítjük a gondviselő Istent, aki szavával, szeretetével, hűségével megőrzi ezt a világot a maga törvényszerűségei között. S most mégis, és szinte ennek ellenében, Isten egy teremtő tettel lép fel, teljes körűen beavatkozik, - és ez botrány az ember számára.

Isten beavatkozik. Mégpedig radikálisan – ahogy szokták mondani. Bár, megmondom őszintén, én nem tartom elegendőnek a radikális szót, ezt már adjuk csak oda a fogorvosoknak meg a politikusoknak. A fogorvos kezeli a fogaink gyökerét, a politikusok meg mindig arról süvöltöznek, hogy radikálisan kell kezelni egy-egy problémát, de ez többnyire azt szokta jelenteni, hogy felé se néznek. Hagyjuk meg nekik. Isten azonban ennél is mélyebben avatkozik be, mert amit Krisztus fogantatásában és születésében látunk: új teremtés. Nem is véletlenül mondja Pál apostol, hogy aki Krisztusban van, aki Krisztus által újjászületett, új életre jutott: az új teremtés. (2Korinthus 5:17, Galata 6:15) Isten nem pusztán a gyökereig hatol le, hanem a megváltás teljesíthetetlen feltételeit teremti meg. Ezeket a feltételeket meg kell teremteni. Az ember elveszett, az ember olyannyira elveszett, hogy képtelen ön maga szabadítására bármit is tenni, ami érvényes és hathatós. Isten viszont önmagában és az ember-Krisztusban megteremti az ember megszabadításának feltételeit.

Azután azért is botrányos az ember számára ez az isteni tett, mert nyugtalanító. Isten megtette, - Isten megteheti. Amit Gábrriel arkangyal felel Máriának csodálkozó kérdésére:

Istennél semmi sem lehetetlen - vagy ha kiegészítjük azt egy másik evangéliumi igével, mert ami embereknél lehetetlen, Istennél lehetséges (Lukács 18:27) -, ezt mégis örvendező szívvel hallhatjuk sokszor. Hallhatja ezt a betegségében könyörgő ember: ami embernek lehetetlen, orvosnak lehetetlen, gyógyszernek lehetetlen, kuruzslónak lehetetlen, az Istennek lehetséges, hogy legyen gyógyítás és gyógyulás. Örvendezve hallja az ember, amikor csapdába zárul az élete és nem tud belőle kitörni, nincs mód, nincs út: ami embernek lehetetlen, Istennek lehetséges. Bizony sokszor fogadjuk ezt örömmel, és buzdítjuk is ezzel egymást. Jószerivel ez az alapja annak, hogy merünk imádkozni, mert egyébként semmi más alapja nincs annak, hogy Isten elé álljunk és merjük Őt kérni. S mégis, és most erről szólok, van az emberben – és ez a megváltás, az isteni szabadítás nagy drámája -, van az emberben egy vonatkozás, ahol a boldog igazság (Istennel semmi sem lehetetlen!) nyugtalanná teszi az embert. Az embert kevélysége teszi nyugtalanná. Azzal, hogy a Szentháromság-Isten az Ő második személyében emberi testet öltött, asszonytól született, húsból, vérből, csontból való lett, egy közülünk, ahogy a Zsidókhoz írt levél mondja, mindenben hasonlónak lett hozzánk, kivéve a bűnt (Zsidókhoz 4:15), nos, ez tölti el végzetlenül nyugtalansággal a lázadó embert. Jézus Krisztus a legnagyobb alázattal jött közénk, de nem cimborált a kevély emberrel. Nem lett társ és partner a lázadásban, a kevélykedő emberrel nem közösködött, nem alapított vele korlátolt felelősségű társaságot vagy zárt részvénytársaságot, sem nyílt részvénytársaságot, sem cimboraságot, vagy bármi ilyesmit. Inkább elhordozta egyrészt

Isten bűn elleni haragját, és elhordozta másrészt a kevély ember Isten elleni lázadását. Milyen nyugtalanító, milyen zaklató, milyen felháborító, hogy Isten Jézus Krisztusban, az ő fogantatásában, testet öltésében, születésében letöri az ember göggyét.

Másodszor, azért botrányos sokak számára az Apostoli Hitvallásnak ez a cikkelye (*fogantatott Szentlélektől, született Szűz Máriától*) mert a keresztyének is tudnak nacionalisták lenni. Szóljunk erről is. Egykor régen a nacionalisták azt kérdezték: jöhet-e Názáretből valami jó? (János 1:47) Igen, Isten egy galileai parasztlányt választott ki a megfogadó és megszületendő Messiás hordozó edényéül, Máriáról pedig ezt mondta az angyal: kegyelemmel, malaszttal teljes, szó szerint fordítva: olyan valaki, aki Isten teljes kegyelmébe befogadtatott. De hát hogy van ez? Jöhet valami jó Názáretből? – kérdezték Jézus korában a nacionalisták. Majd ugyanők éppen azzal vádolták be Jézust a szintúgy nacionalista *Pilátusnál*, hogy Jézus maga galileai, azaz nacionalista. (Lukács 23:6) Ezzel vádolták őt egy nacionalista előtt – még egyszer, Pilátus is nacionalista volt, *senatus populusque romanus*, a római szenátus és nép uralmának megtestesítője volt. Tehát Jézust a római náció legfőbb képviselője előtt kárhoztatták nacionalizmus vádjával. Jézust, aki Galileában, Názáretben nevedett, s akiről az éppen Őt vádolók kérdezték arrogánsan, nem sokkal korábban: jöhet-e onnét valami jó? Pilátus pedig nyugtalan lett, s éppen e vád miatt zavarodott meg, mert nem értette, honnan van hát Krisztus országa, ha az nem ebből a világból való.

Jöhet valami jó a zsidó Máriától? Jöhet valami jó a zsidó szűztől? – kérdezték a mai nacionalisták. S kérdezik ezt a

kvintesszenciális nacionalisták, a humanisták is. Jöhet-e valami jó abból, hogy a világ eldugott zugában, s nem fejedelmek palotájában, hanem egy istállóban, nem ott, ahol a világ nagy dolgait szövik-fonják, hanem egy poros kis városkában (mely inkább falu, amit Názáretnek neveznek), onnan jöhet-e valami jó, mert ott nagy fényesség nem ragyog, onnan az emberek szabadítást nem várnak és követelnek, ott nem szövik-fonják az ember megváltásának ügyét. Onnét mit várhatunk? Semmit, csak alázatot és engedelmisséget. Onnét jöhet valami jó? De mintha a próféta szava csengene vissza Krisztus fogantatásában, testet öltésében és születésében. Ezt mondja *Mózes* a maga idején, a maga nacionalistáinak: nem azért választott ki titeket az Úr, mert bármelyik népnél különbek, nagyobbak lettetek volna. Ellenkezőleg, mert ti voltatok a legkisebbek, és a legkevesebbet értek, hogy rajtatok mutassa meg dicsőségét. (5Mózes 7:6-7) Nem azért választotta ki Jézus Krisztus szülőanyjául Mária, mert ő lett volna a legbölcsebb, legtökéletesebb, legnagyobb törzsekből származó asszony, és úgy méltó, hogy a Messiás tőle szülessen. Ő alázatos szolgálóleány. Nem pártus hercegnő volt, hanem egyszerű názáreti cselédleány. Törjön a büszkeség, omoljon a gőg, s aki akarja, tartsa csak botránynak, hogy így fogantatott, így hordoztatott egy asszony méhében, s így született a mi Megváltónk. Istennek semmi sem lehetetlen.

Testvérek, Isten útja itt nem a nagyság útja. Ahogy a zsol-tár mondja, Isten a kevélyeket távolról ismeri, távol tartja magától Isten a gőgösöket. (Zsoltár 138:6) Istent nem találod ott, ahol büszkeség burjánzik, Isten nincs ott, ahol az ember ke-

vélykedik és nőtteti magát, s önmagát hányja az egekre. Istenhez mindig engedelmisségünkben és alázatunkban nyílik meg az út. És ez Mária titka, - ő alázatos és engedelmes. Ahogyan a régiiek mondták, amit az egész emberiség elveszített Éva engedetlensége és lázadása miatt a paradicsomkertben, azt Mária - ez a cselédleány - engedelmissége által visszaszerezte az emberiségnek. Mert ez az Isten titka, és ez az Isten útja.

S végül, mi protestánsok a katolikus Mária-kultusz miatt is igen sokat aggodalmaskodunk, amikor elérkezünk hitvallásunk ezen tételéhez: fogantatott Szentlélektől, született - harapunk egyet - Máriától..., már nagyon azt sem bírjuk ki-mondani, hogy *Szűz Máriától*, mert hát mi protestánsok vagyunk, a katolikus testvérek pedig, nem is tudjuk, hogy mit, de borzasztó Mária-kultuszt növelnek, és mindenfajta dogmákat hoztak ennek kapcsán. Pedig azt mondom, hogy ezzel a mi aggodalmaskodásunkkal - ami egyébként fölösleges aggodalmaskodás! - elveszítjük a református, vagy kálvinista pluszt, azt a felséges többletet, amely a hitünkben mindig feltétlen utat nyitott Isten felé. Olyannyira elvesztettük már ezt, hogy a pszichológia ma már kategóriaként alkalmazza azt a lélektani esetet, amit így neveznek: *hiper-protestáns*. Ez pedig az anyátlanság szinonimája. Így aztán, ha akarjuk, ha nem, szegény József Attilát is be kell sorolnunk a *hiper-protestánsok* közé, még ha egyik verse szerint ő a görög katolikus vallásban született is. Ismerjük versét:

*Nincsen apám, sem anyám,
Se Istenem, se hazám,*

*Se bölcsöm, se szemfedöm,
Se csókom, se szeretöm
Harmadnapja nem eszek,
Se sokat, se keveset.*

Nos, ez a hiper-protestáns: *nincsen senkim*. Ahogy Ady mondja másképp: „*Vagyok északfok, titok, idegenség.*” Se apám, se anyám. Annyira félünk, mi protestánsok, már csak azt is kimondani, hogy *Szűz* Mária, már csak azt is kimondani, hogy Jézus Krisztus *édesanyja*, már csak azt is kimondani, hogy fogantatott Szent Lélektől, született Szűz Máriától, hogy inkább harmadnapja sem eszünk... se sokat, se keveset. Nincsen apám, sem anyám. Annyira félünk ebbe a nagy isteni csodába alázattal betekinteni, olyannyira aggodalmaskodunk a Mária iránti túlzott tiszteletadás miatt, a Mária-imádat, a katolikus Mária-dogmák miatt, hogy közben elveszítjük az Istennel való kapcsolatunknak a nagy titkát is, ez pedig az engedelmes-ség! Mert mit mond Mária? Legyen velem, történjen velem a Te beszéded szerint. Ha ezt elveszítjük, akkor mindent elveszítettünk. Pedig ha van protestáns, református büszkeség, akkor az éppen ez: legyen az Isten akarata szerint! Hát nem éppen azzal húzzuk ki magunkat, hogy mi nem pedálozunk kilencvenerrel, hogy egy kis érdemet fölhalmozzunk, mi nem vásárolunk búcsúcédulákat, mi nem megyünk a paphoz gyónni, hogy rója ki a hatvanhat Üdvözlégy Máriát, és a kilencszáz Miatyánkot, hogy beírhasson a Mennyei Atya egy piros pontot a mennyei ellenőrzőnkbe!? Legyen az Ő akarata szerint, mondja a boldog Szűz. „*Mind jó, amit az Isten tészén, szent az ő*

akarata.” - énekelünk mi! (274. dicséret) - velem is legyen a te beszéded szerint! S ki mondja ezt? Az a Mária mondja, akinek a nevét még ajkunkra sem vesszük. Tanuljunk hát tőle, a szűztől, Máriától, aki szülte a mi Üdvözítőnket és megváltónkat.

Utaltam már a korábbi magyarázatok során arra, hogy a hitvallás nem csak úgy magától jön. Bár szép hagyomány, hogy a tizenkét apostol körbeült és összerakták az Apostoli Hitvallást, mindenik mondott egy cikkelyt, - tudjuk, hogy ez nem így volt. De azt is tudjuk, hogy mindig volt valamilyen helyzet, adottság, amely kikényszerítette a keresztyénekből, hogy megvallják a hitüket. Csak egy-egy mondatban: azt, hogy hiszünk Istenben és megvalljuk Őt, azt azért tesszük, mert erről bennünket az egész teremtett világ kérdez, mert a világban minden arról beszél, hogy: Isten teremtett, hát megkérdez bennünket a becsipogó kedves kis cinege, ha eleségért jön, kérdez a felkelő nap, és a csillagok, kérdez bennünket az egész univerzum. Felelnünk kell rá: mi mit hiszünk? Arról pedig, hogy hiszünk Isten jóságában – olvastuk *Jób* könyvében –, arról meg a nyomorúságaink kérdeznek és faggatnak. A sokféle helyzet, amire nincs magyarázat, nincs feloldás, mind-mind kérdez, és nem azt kérdezi, hogy hol van Isten, hanem azt kérdezi, hogy te most, aki szenvedsz, te most, aki beteg vagy, te most, aki gyászban vagy, te most, aki a vereséged legközepe, legmélyebben vagy, te mit hiszel Isten mindenhatóságáról? Mit vallasz arról, hogy *milyen* Isten? Arról pedig, hogy hiszünk Jézus Krisztusban, arról megannyi vallás tesz fel nekünk kérdést. S egyre erőteljesebben. Talán kétszáz éve még azt hittük, hogy a keresztyénség a kérdező vallás, amely szétárad a

világban, kikérdezi és megcáfolja a más vallásokat, kikérdezi és megszegényíti a pogányokat. Ma minden fórumon, minden találkozásunkban kérdez minket a buddhista, a muszlim, a hinduista, az animista, a szellemimádó, a spiritiszta, a sámánkövető, mindenki minket kérdez: *kicsoda ez az Úr Jézus Krisztus? Azt is hallottuk, hogy amikor Krisztust Úrnak valljuk, többnyire a politika, a hatalom szokott bennünket lojalitásunk felől kérdezni. Ezt kérdezi az emberi hatalom: mi az, hogy rajtam kívül volna még úr, mi az, hogy rajtunk kívül, a fennállón kívül volna valami más, valaki más, s ti neki adjátok teljes lojalitásotokat?*

Most pedig, amikor megvalljuk, hogy Jézus Krisztus Szentlélektől fogantatott, szűztől született, - az Istenhez való alapvető viszonyunkról vallunk, mert az eszünk, a fajtánk és a hagyományaink szólítanak vallástételre. De mindháromra - az eszünk, a fajtánk és a hagyományaink kérdésére is ezzel felelünk: *ami embereknek lehetetlen, az Istennél lehetséges, Istennek minden lehetséges.* Mondjuk mindháromnak: Istennek lehetséges, hogy Megváltót küldjön, lehetséges, hogy Krisztus személyében sorsunkat mindhalálig elhordozza, lehetséges, hogy Jézus engedelmessége által nekünk az eget megnyissa, és az alázatosokat fölmagasztalja. Az Apostoli Hitvallás sokak szerint legnehezebb tételéről szóltam ma, ám ez a tétel nemcsak nehéz, hanem egyúttal *szép* tétel is, ez áll hozzánk a legközelebb. Amikor Szűz Máriáról beszélünk, és az ő engedelmességét dicsérjük, Krisztusról szólunk, aki testvérünké lett, elhordozta sorsunkat, s akiben Isten elrejtette az új élet valóságát. Ő igaz Isten és igaz ember, egyetlen közbenjáró, hűséges szabadító,

üdvösségünkben, örök életünkben egyetlen kezesünk. Fogantatott Szent Lélektől, született Szűz Máriától. Ámen.

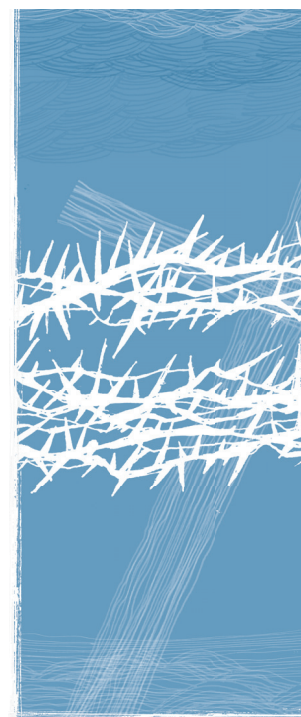
Hiszek egy Istenben,
mindenható Atyában,
mennynek és földnek teremőjében.

És Jézus Krisztusban,
az Ő egyszülött fiában, a mi Urunkban,
aki fogantatott Szentlélektől,
született Szűz Máriától,
szenvedett Poncius Pilátus alatt,
megfeszítették, meghalt és eltemették.

Alászállt a poklokra,
harmadnapon feltámadt a halottak közül,
fölment a mennybe, ott ül
a mindenható Atya Isten jobbán,
onnan jön el ítélni élőket és holtakat.

Hiszek Szentlélekben.

Hiszem az egyetemes
keresztény anyaszentegyházat,
a szentek közösségét,
a bűnök bocsánatát,
a test feltámadását
és az örök életet.

Pilátus, ez a név így is lefordítható: történelem

„Kiment Pilátus hozzájuk, és mondta: Micsoda vádat hoztok fel ez ember ellen? Feleltek és mondták neki: Ha gonosztevő nem volna, nem adtuk volna őt a te kezébe. Mondta azért nékik Pilátus: Vigyétek el őt ti, és ítéljétek meg őt a ti törvényeitek szerint. Mondták pedig néki a zsidók: Nékünk senkit sem szabad megölnünk; hogy beteljesedjék a Jézus szava, amelyet mondott, amikor jelentette volt, hogy milyen halállal kell majd meghalnia. Ismét bement Pilátus a törvényházba, és szólította Jézust, és mondta néki: Te vagy a zsidók királya? Felelt néki Jézus: Magadtól mondod-e ezt, vagy mások beszéltek néked én felőlem? Felelt Pilátus: Avagy zsidó vagyok-e én? A te néped és a papi fejedelmek adtak téged az én kezembe: mit cselekedtél? Felelt Jézus: Az én országom nem e világból való. Ha e világból való volna az én országom, az én szolgálaim vitézkednének, hogy át ne adassam a zsidóknak. Ámde az én országom nem innen való. Mondta azért néki Pilátus: Király vagy hát te csakugyan? Felelt Jézus: Te mondd, hogy én király vagyok. Én azért születtem, és azért jöttem e világra, hogy bizonyosságot tegyek az igazságról. Mindaz, aki az igazságból való, hallgat az én szómra. Mondta néki Pilátus: Micsoda az igazság? És amint ezt mondta, újra kiment a zsidókhoz, és mondta nékik: Én nem találok benne semmi bűnt. Szokás pedig nálatok, hogy elbocsássak néktek egyet a húsvétünnepen: akarjátok-e azért, hogy elbocsássam néktek a zsidók királyát? Kiáltottak azért viszont mindnyájan, mondván: Nem ezt, hanem Barabbást. Ez a Barabbás pedig tolvaj volt.” *János 18: 28–40*

6

SZENVEDETT PONCIUS PILÁTUS ALATT

Szenvedett Poncius Pilátus alatt. Ezt hallva, érdemes mindjárt megjegyezni, hogy a szólás-mondás – tudniillik: bekerült, mint Pilátus a krédóba – igen jól tükrözi, sőt ez esetben egészen pontosan jelzi, hogy milyen erősen hatott évezredekben keresztül a hitvallás tanító funkciója. Igen, az Apostoli Hitvallásnak (és általában is a keresztyén hitvallásoknak) három nagy funkciója van, és gyakoroljuk is mind a hármat. Legelőbb a hitvallásnak van egy *deklaratív* funkciója, ez akkor jut érvényre, amikor kinyilvánítjuk a keresztyének egységét, például ökumenikus alkalmon, vagy amikor más keresztyén felekezetbe tartozóval megerősítjük egymást, hogy voltaképpen egyet hiszünk, és ezt azzal fejezzük ki, hogy közösen elmondjuk az Apostoli Hitvallást, s ezzel deklaráljuk hitünknek és hovatartozásunknak egy voltát. Van a hitvallásnak *szimbolikus* funkciója is. Ez akkor jut érvényre, amikor kiszolgáltatjuk a sákramentumokat, keresztségkor és úrvacsorakor. A szimbolikus funkcióval jelezzük, hogy kire utal, kiről tesz bizonyosságot a hitvalló, tudniillik a Szentháromság Istenről. És van egy *tanító* funkciója is a hitvallásnak. A keresztyének évezredek óta a hitvallásaikat használják vezérfonalként, s használjuk mi is hitoktatásban, vagy konfirmációi felkészítésben, ami-

kor a keresztyén hitismeretet tanítjuk, mert azt meg kell tanulni, az nem csak úgy jön a fejünkbe, hanem elsajátítjuk. Átadjuk tehát azoknak, akik hitre jutottak, s hitükről bizonyoságot akarnak tenni. A régi egyházban – latin szóval - ezt úgy fejezték ki, hogy a tanítás mozzanata a *traditio*, az átadás. Aztán, amikor valaki a gyülekezet közösségében megvallotta hitét, például konfirmációkor, keresztségkor, úrvacsorakor, visszaadta, amit megtanult - ez a *redditio*. Amit a hívők neki kinyilvánítottak, azt most az új megtérő is kinyilvánítja a hívők előtt. Erre mondja Pál apostol a Római levélben: hitből hitbe, egymás hite által erősítettünk meg és veszünk áldásokat.

Hogy ez a tanító funkció, amiről most szólunk, milyen erősen érvényesült, azt az idézett mondás is mutatja: bekerült, mint Pilátus a krédóba. S pontosan ki is fejezi a lényegét, merthogy a keresztyénség egész történetét jellemzi némi tanakodás erről. Valóban, hogy került Pilátus a krédóba? Erre én sem tudok feleletet adni, de arra kísérletet teszek, hogy megfeleljek egy másik kérdésre: *miért* került Pilátus a krédóba? A hogyan kérdésére nincs világos válaszunk. Már a legelső keresztyén írók is úgy közlik a hitvallási formákat, hogy Pilátus neve mindig ott van: szenvedett Poncius Pilátus alatt, némelyikben pedig így: megfeszítettett Poncius Pilátus alatt, némelyikben pedig úgy: szenvedett és megfeszítettett és meghalt Poncius Pilátus alatt. Azt persze többé-kevésbé tudjuk, hogy ki volt Poncius Pilátus. A római történetírók, Tacitus és Josephus Flavius is megemlékeznek róla. Római prokurator volt, ő képviselte a római hatalmat Júdea tartományában. Krisztus után 26 és 36 között regnált, s a történetírók feljegy-

zése szerint rendkívül kegyetlen ember volt, érzéketlen a helyi hagyományok és szokások iránt. Hajlamos volt arra is, hogy a római perrendtartást mellőzze – pedig prokurátorként éppen azt kellett volna érvényre juttatnia, hiszen a *Pax Romana*-ban mindig azzal dicsekedtek a római helytartók, prokurátorok, császárok, uralkodók, meg a római arisztokrácia, hogy ők viszik a rendet a barbár világba. Nos, Pilátus hajlamos volt a római perrendtartást kikerülni, és szubjektív ítéleteket hozni. Kegyetlenkedés vádjával 36-ban vissza is rendelték Rómába, ahol a hagyomány szerint nem várta meg, hogy lefolytasák ellene a pert, hanem öngyilkos lett.

Amikor tehát azon tanakodunk, hogy miért került ő a krédóba, nem téveszthetjük szem elől, hogy mi az ő nevét (Poncius Pilátus) a Krisztus szenvedéséhez, megfeszítettetéséhez és kereszthalálához fűzzük hozzá. És fordítva, a hitvallás a Pilátus névhez köti Krisztus szenvedését és halálát. Érdemes megjegyezni, hogy az Apostoli Hitvallásban három emberi név áll: Jézusé – természetesen –, Jézus Krisztusban hiszünk, aztán Máriáé, akiről az előző cikkely kapcsán szóltunk, és az ő nevét is magától értetődőnek tartjuk a fogantatás és a születés nagy misztériuma, csodálatos titka kapcsán: Jézus Krisztus valószínű ember volt. De hogy Pilátus neve mit keres itt, az bizony meghökkentő. De még egyszer mondom, már a legelső hitvallási szövegekben ott van a neve. Felolvastam Pál apostolnak a Timótheushoz írt leveléből azt a részt (1Tim 6:11sk), amely bizonyítja, hogy nemcsak az evangélisták jegyezték fel Pilátus nevét (összesen huszonegyszer) a történeti hűség kedvéért, hanem már Pál apostol is. Mikor Pál emlékezteti a fiatal

Timótheust a szép hitvallásra, amit ő tanított meg neki, s amit Timótheusnak is tovább kell majd adnia a következő keresztyén nemzedékeknek, azt mondja Pál: eszedbe idézem, hogy amikor neked bátornak kell lenned a nagyok és a hatalmasok előtt, a gazdagok és a befolyásosok előtt, amikor mondanod kell nekik, hogy ne kevélykedjenek, hanem legyenek alázasok, ne magukban bízzanak, hanem Istenben bízzanak, nos, én minderre annak a Jézus Krisztusnak a nevében kérélek, aki szép bizonyosságot tett Pilátus előtt. Mikor tette ezt a mi Urunk? Amikor a pere zajlott. És talán éppen Pál apostol megjegyzése adja a kezünkbe a kulcsot. Ezt abból a megfigyelésből értjük meg, hogy az Apostoli Hitvallás nem foglalkozik Jézus földi életével. Pedig mennyi mindent el lehetne mondani. Például az Apostolok cselekedeteiben több hitvalló formula áll Jézus Krisztusról. Például: „szíjjeljárt jót tévén és meggyógyítván mindeneket, kik az ördög hatalma alatt voltak; mert az Isten volt ő vele.” (ApCsel 10:38). Ez is benne lehetne az Apostoli Hitvallásban. S lehetne Jézus életét másképp is összefoglalni: született, tanított, csodákat tett, halottakat támasztott fel, aztán elárulták, szenvedett és megfeszítették. Az Apostoli Hitvallás azonban egyetlen egy szót közöl Jézus egész földi életével kapcsolatban: *szenvedett*. A Heidelbergi Káténk ki is emeli ezt, amikor az Apostoli Hitvallásnak ezt a részét magyarázza. Így mondja: ez, hogy szenvedett, azt jelenti, hogy mi Urunk, Jézus Krisztusunk egész földi ideje alatt, különösen pedig annak végén testében, lelkében elhordozta Istennek bűn elleni haragját. (Heidelbergi Káté 37) Milyen megrendítő, hogy a nagy keresztyén hitvallás ebben és enniben foglalja össze Jézus egész földi életét: *szenvedett*.

Azzal viszont, hogy Pilátus neve elhangzik, Krisztus szenvedésének az idejét és a helyét is megjelöli, - mikor és hol szenvedett a mi Üdvözítőnk. Az a csoda, amiről a fogantatás és a születés kapcsán szólottunk, erre irányul. Ez a nagy titok tárul itt fel. Krisztus ezért fogantatott és ezért született Szűz Máriától, hogy szenvedjen. A középkor egyik legnagyobb teológusa, Canterbury Anselmus egy nagy tanulmányt szentelt ennek a titoknak ezzel a címmel: *Cur Deus homo* – Miért lett Isten emberré? Miért lett az Isten emberré, miért született Jézus Krisztus, miért jött közénk? Anselmus felelete egyértelmű: azért, hogy szenvedjen, meghaljon és föltámadjon. Pilátus neve tehát ezt az időt, kort jelöli. S valóban, így van, a mi Krisztusunkat születése napjától végigkísérte a szenvedés és a szenvedés árnyéka, kezdve attól, hogy Heródes halálra keresztet a csecsemőt, egészen addig, mikor megfeszítették a gólgotai kereszten. Krisztus elhordozta a szenvedést. Azért is ragaszkodtak a régi egyházban Pilátus nevéhez, mert már a keresztyénség első évszázadaiban is megjelent egy tévelygés, dokétizmusnak nevezték, mely azt tanította, hogy Krisztus nem szenvedett, csak úgy tűnt, mintha szenvedett volna. Tehát szerintük, mikor őt megfeszítették, akkor nem ő szenvedett ott, hanem egy árnyéktest, amit ő küldött maga helyett a keresztre – s úgy látszott, mintha ő szenvedne ott.

Látszani (a dokétizmus ebből a szóból kapta nevét). A látszat – szoktuk mondani – csal. De én inkább azt mondom, testvérek: a látszat megcsal. A látszat sokszor igen valóságosnak tűnik, ezért a dokétista eretnekek azt mondták (csak hogy megmentsék Istent sérthetetlennek, csak hogy megmentsék Is-

tent az Ő méltóságában, csakhogy megmentsék Istent az Ő dicsőségében!), hogy a kereszt csak látszat volt. Szenvedni rettenetes dolog. Nemcsak a pusztán kín miatt, hanem a szenvedés miatt is. Nem is véletlen, hogy az Apostoli Hitvallás nem azt mondja, hogy fájdalokat élt át. Hanem azt mondja, hogy szenvedett, - mert csak az ember tud szenvedni. A szenvedésben nemcsak a fizikai, lelki kínok átélése tartozik, hanem beletartozik az is, hogy elveszítjük a méltóságunkat, hogy kiforgatnak bennünket igazi valónkól, hogy elveszítjük az identitásunkat, és beletartozik a szenvedésbe az is, hogy emlékezünk rá. A fájdalomra nem emlékszünk, az a fájdalmat kiváltó hatás múltán maga is elmúlik. A konkrét fizikai fájdalmat nem tudjuk felidézni, de a szenvedést, a kiszolgáltatottságot, az értelmetlenséget, a méltóságvesztést, a megaláztatást, a szégyent, a gyaláztatot, ezt mind föl tudjuk idézni. Szenvedett.

Ezért hát az első keresztyének Pilátus nevével jelezték, hogy Krisztus *valósággal* szenvedett. Nem látszat-szenvedés volt ez, vagy valamiféle fantáziajáték, valami demonstráció, hogy Isten így is tudna szenvedni, hanem valóságosan szenvedett Krisztus. A dokétistáknak nem kellett egy olyan Isten, aki szenved, és azt gondolom, ez mély, emberi, szívbeli érzés és gondolat. Ők Istent akarták megmenteni, mert lehetetlennek gondolták, hogy Isten alulmarad. Nem viselhették a mondatot: *szenvedett* Poncius Pilátus alatt. Sőt, ez nemcsak azt jelenti, hogy csak Poncius Pilátus idején szenvedett. Nekik egyáltalán nem kellett egy olyan Isten, akin átgázolhat a hatalomnak, a történelemnek, a sorsnak a kereke, aki alul marad. De az volt a keresztyénség forradalma, az volt a boldog belátás, hogy Isten

a szenvedővel közösséget vállal, és a szenvedővel együtt alulmarad. Ott marad, ahol a szenvedő szenved. Isten közösséget vállal a szenvedővel, mégpedig minden szenvedésével, ami az ember bűne következtében zúdul rá. Mert csak – mondja Canterbury Anselmus – így lehetséges a megbocsátás, így lehetséges megérteni, hogy Isten megbocsátása, büntőlő irgalma nem gesztus. A nagyok fantasztikus gesztusokat tudnak tenni, ezt mindenki, aki került már nagy emberrel kapcsolatba, vagy kért valami kedvezést, megengedést nagy embertől, tudja jól, hogy jaj, de tud a nagy ember gesztust tenni! Még szerénykedni is tudnak a nagy emberek: ó, kérem, ez semmiség. Ami nekem az élet, az neki semmiség. S ha ez így van, hogy ami nekem az élet, az a nagynak és a hatalmasnak semmiség, akkor nagyon nagy baj van a világban. De éppen Krisztus szenvedése mutatja, hogy nem lehetséges a megbocsátás, ha az csak gesztus, üres deklaráció. Elengedés csak akkor lehetséges, ha az is kész veszíteni, aki elenged. Krisztus szenvedése éppen azt mutatja meg, hogy éppen az lett az egyik nagy bűnünk, az lett az ember nagy nyomorúsága, hogy nem bírunk veszíteni! És ezért nem bírunk (el)engedni, ezért nem bírunk megbocsátani, ezért nem bírunk a másikkal együtt szenvedni, - mert nem akarunk vesztesek lenni, mert nem tudunk vesztesek lenni.

Aki enged, az veszít. Mégis, csak így tud hatni a szeretet. A szeretet nem élhet másképp, csak ha megbocsát és elenged. Ha a szeretet nem bocsát meg és nem enged el – tudjuk –, akkor az nem szeretet. De már olyan sokszor mondtuk, mondom én is, mondom magamnak is, mert olyan nehéz ezt fölfogni és elhinni, hogy a szeretet nem deklarációkban, nem gesztu-

sokban, nem szentimentalista ömlengésekben, nem érzelmetululásokban nyilvánul meg, hanem elenged. Megbocsát, veszít. Hogy mondja Pál apostol a Korinthusi levélben? – Mindent elfedez. (1Korinthus 13:7) Szenvedett Poncius Pilátus alatt, valósággal szenvedett.

Másodszor, a hitvallásnak ez a tétele (Poncius Pilátus alatt szenvedett), azt jelenti, hogy *ártatlanul* szenvedett. Pilátus személyében egy nagy dráma jelenik meg. Amikor Krisztust elébe vitték, még volt esély egy pár percig. Volt esély, hogy Krisztus szabaddá lesz. Szabad nekünk Krisztus és Pilátus találkozásának, Jézus perének ezt a momentumát ebből a szempontból is nézni. Ott még volt esély. Pilátus ugyanis a bíró, és a bíró szava dönt. Hiába a Jézus ellen felhozott vád, hiába a hamis tanúk odacitálása, hiába a Nagytanács és a főpapok politikai nyomása, végül csak Pilátus dönt. Ha ő azt mondja, hogy szabad, akkor szabad. Pilátusé ugyanis az ítékezés végső joga. Sőt, ezt éppen ő hánytorgatja fel Jézussal szemben, - avagy nem tudod – mondja Jézusnak – hogy hatalmamban áll Téged kárhozthatni, vagy szabadon bocsátani? Hatalmában áll. János evangéliuma drámai leírásában pedig azt is látjuk, hogy Pilátus lényegre törő ember. Amit a római történetírók Pilátus szemére lobbantanak, hogy sokszor törvénysértő ítéleteket hozott és önkényeskedett, ezt nyilvánvalóan okkal rótták fel neki. Mi is rómaiaktól tanultuk, hogy peres eljárásban bizony a bírónak nagyon oda kell figyelnie, és a törvényben előírt procedúrákat be kell tartania. Sőt, ismerjük ennek az árnyékos oldalát is, amikor kilenc, tíz évet tartanak a perek, mert a bíró visszaadja az anyagot ezért, vagy azért, mert hiányzik a pecsét, az

aláírás, mert újabb bizonyító eljárás kell, mert nem jelenik meg a tanú, s a tárgyalást el kell napolni. Milyen nagy lépés lett volna csak az, ha Pilátus elnapolja a pert! Milyen nagy lépés lett volna csak az, hogyha Jézust szabadlábba helyezi óvadék ellenében – hogy aztán alkalmas időben, ünnep múltán folytassák le a peres eljárást. De nem! Pilátus lényegretörő ember, s túl akar esni ezen a dolgon. De jól lát mindent. Egy pillanat alatt fölméri a helyzetet. Látja, hogy ezt az embert hamis váddal hozták ide, hogy itt valami, általa nem ismert és nem tudott mély cirkusz van a háttérben. Ám ez őt nem érdekli. Ő nem akarja ezt a provinciális huzavonát megérteni. Mit foglalkozik ő ezeknek a vallásoskodó hiper-monoteistáknak az ügyével? Rendezzék el ők magukat. Ahogy végigvezeti a meghallgatást és a tárgyalást, már abban is látjuk, hogy szinte igyekszik is, hogy szabadon engedhesse Jézust. Tisztán lát: nincs bizonyíték Jézus ellen. S mégis elítéli. Borzasztó hiba, elítéli az ártatlant. Tudjuk azt is, bár az evangélisták nem szólnak sokat erről, s ezért itt a regényírók fantáziája mindig kivirágzik, hogy Pilátus félelemtől vezéreltetve hozta meg ezt a végzetes ítéletet. Talán a legrealisabb következtetés – éppen az evangélisták megjegyzése nyomán –, hogy féltésből, félelemből ítelt így, emiatt hozta meg ezt a borzasztó, hibás, halálos döntését. Pilátus félt, vagy még pontosabban: a hatalmát féltette. Félt, hogy kiesik az *establishment*-ből, félt, hogy kiesik a politikai elitből, félt, hogy elveszíti az ítélezési jogát, mert ahhoz benne kellett lenni az establishmentben, és mivel féltette az ítélezési jogát, hamisan ítelt. A keresztyén hitvallás (szenvedett Poncius Pilátus alatt, vagy ahogy egy régi változata mondja:

missus sub Pontio Pilatus, tehát Pilátus alatt ment halálra) kérelhetetlenül jelzi, hogy az ember, mint bíró, itt, ezen a ponton teljes csődöt mond. Az ember mondhat ítéletet, az ember lehet bíró (minden civilizáció ezen az őstényen alapul, hogy tudunk a jó és a rossz között különbséget tenni). Pilátus is tud a jó és a rossz között különbséget tenni – és... rosszul dönt. A rosszat választja, szabadon engedi *Barabást*. Vagyis – ahogy Pál apostol fejtegeti ezt a Római levélben – bár a törvény jó, de eszközévé lesz a bűnnek és a rossznak. (Róma 5) Szenvedett Poncius Pilátus alatt - ez számunkra mindenkoron jelzi: ide jutott az ember, a bíró.

És végül, Isten akaratának kibontakozásáról vallunk, amikor mondjuk Pilátus nevét a hitvallásunkban. Pilátus: ez személynév is, de egy méltóság neve is, ez a név egy birodalmat reprezentál, Pilátus, ez a név így is lefordítható: *történelem*. Szenvedett a történelemben. Isten az emberi történetbe fonja bele a megváltó történetet, és ez sokra tanít. Arra tanít legelsősorban, hogy itt, most, a földön, - egykor ott, Krisztus születése után harmincegynéhány évvel, most pedig itt, 2010-ben, itt és most kell Isten üdvözítő munkáját magunk életében elfogadni, annak hatását és áldását érvényre juttatni, mert a történelem csak rövid távon játszik. Pilátus is rövid távon játszott, a saját érdekei, saját, jól felfogott gondolata, saját hatalom-féltése motiválta őt. Isten azonban úgy tervezett, és úgy hajtja végre üdv-tervét, hogy az a történelmen túlra fut.

Mit keres hát Pilátus a krédóban, vagy *miért* van ott? Ezt egy egyszerű képpel tudom megvilágítani. Nekem az a szokásom, hogy ha könyvet olvasok, könyvjelzőnek mindig valami

olyat teszek bele, ami éppen a kezem ügyébe került: egy mozijegyet, egy kiállítási katalógust, egy naptárból kitépett lapot, néha még csokipapírt is összehajtván szép vékonyra. Ezek a könyvjelzők aztán benne maradnak a könyvben. Nemrégiben elővettem egy könyvet, amit igen régen olvastam volt. S ahogy kinyitottam, kiesett belőle egy kis kalendáriumlap. Ez állt rajta, semmi egyéb 1984. február 12. Azóta töröm a fejem, mit csináltam én azon a napon, hogy került ide ez a lap? Értjük hát, hogy Pilátus neve könyvjelző. Nem ő a könyv. Nem az a könyv lényege, amit Pilátusról tudunk, - ő csak könyvjelző. Jelzi, mikor történt, hogy elébe állították a Názáreti Jézust. És akkor az történt, hogy halálra ítélték és halálra adták az egy igaz bírót, a szent és ártatlan Názáreti Jézust, aki fogantatott Szentlélektől és született Szűz Máriától.

Legvégül, szokás szerint, szeretnék arról is megemlékezni, hogy a keresztyének mindig valamilyen helyzetben vallanak hitet. A hitvallással nem úgy vagyunk, mint a háziasszonyok, akik vasalás közben zoltárt énekelnek, vagy mint az idős bácsik, akiket magam is hallottam kukoricamorzsolás közben szép énekeket dúdolni. Nem nagyon szoktuk mi a hitvallást úgy mondani, hogy csak úgy feltódul a szívünkbe! Hitvalló helyzetnek kell lennie. Emlékeztetek hát Pál levelére, melyben fiatal tanítványát, Timótheust kérleli, hogy legyen ő is bátor. Hatalmasokkal, nagyokkal, gazdagokkal szemben kell itt megállni, ezért mondja az apostol, hogy miképpen Krisztus is szép bizonyosságot tett Pilátus előtt, úgy ő se féljen szép bizonyosságot tenni a kevélykedőkkel szemben. Erre buzdítja: azoknak, akik gazdagok a világon, mondd meg, hogy ne fuvalkodja-

nak fel. Kevélységgel szemben, ember göggyével szemben, nagyra töréssel szemben, minden göggel szemben állj meg! Ne félj, mondd Jézus Krisztus szép bizonyosságát! Mert Ő szenvedett Poncius Pilátus alatt, mert Ő megszenvedte Poncius Pilátus alatt ezt az igazságot, mert Ő megszenvedett ezért az igazságért. És Ő, Krisztus, a boldog és egyedül hatalmas, a királyoknak királya, uraknak ura! Ezért ti se féljete, hanem mondjátok nekik: ne reménykedjenek bizonytalan gazdagságban, bizonytalan hatalomban, egy évig, öt évig, húsz évig tartó történelemben, hanem egyedül az élő Istenben. Ámen.

Hiszek egy Istenben,
mindenható Atyában,
mennynek és földnek teremtőjében.

És Jézus Krisztusban,
az Ő egyszülött fiában, a mi Urunkban,
aki fogantatott Szentlélektől,
született Szűz Máriától,
szenvedett Poncius Pilátus alatt,
megfeszítették, meghalt és eltemették.

Alászállt a poklokra,
harmadnapon feltámadt a halottak közül,
fölment a mennybe, ott ül
a mindenható Atya Isten jobbján,
onnan jön el ítélni élőket és holtakat.

Hiszek Szentlélekben.

Hiszem az egyetemes
keresztény anyaszentegyházat,
a szentek közösségét,
a bűnök bocsánatát,
a test feltámadását
és az örök életet.

Az egész emberiség cinkos ebben

„Mi pedig Krisztust prédikáljuk, mint megfeszítettet, a zsidóknak ugyan botránkozást, a görögöknek pedig bolondságot; ámde maguknak a hivatalosoknak, úgy zsidóknak, mint görögöknek Krisztust, Istennek hatalmát és Istennek bölcsességét. Mert az Isten bolondsága bölcsőbb az embereknél, és az Isten erőtlensége erősebb az embereknél., *1Korinthus 1:23-25*

7

MEGFESZÍTETTÉK, MEGHALT, ELTEMETTETÉK

A Hitvallás következő szakasza, mely a mai napra esik, így hangzik: *megfeszítették, meghalt és eltemették*. Mielőtt a hitvallásnak erről a cikkelyéről szólnék, hadd jegyezzem meg, visszatekintve az eddig elhangzottakra, hogy a Hitvallás a keresztyénség sok-sok küzdelmét is feltárja. Nemcsak úgy vagyunk a hitvallással, hogy a régiek megfogalmazták, és azóta mi különböző célokra alkalmazhatjuk, szükség szerint kimondva a hitünket. Igen sok küzdelmet is látunk benne, melyek végigkísérik a keresztyén évszázadokat. Most csak azokat említem egy-egy mondatban, melyek az eddig elhangzott hitvallási cikkelyek alapján világítanak bele a keresztyénség életébe. Mindjárt legelől az állítás, a megvallás: *hiszek*. S már csattan is a kérdés: mi az, hogy hiszel? Aztán mondjuk: *hiszek Istenben*. S máris évezredes küzdelmek idéződnek fel: mi az, hogy Isten? Aztán azt mondjuk, hogy *egy Istenben hiszek*. Miért csak egy Istenben? Aztán azt mondjuk, hogy *Mindenható Istenben hiszek*, mennynek és földnek teremőjében, a Mennyei Atyában, - s rögtön hangzik a kérdés: rendben, de akkor honnét a rossz? Aztán mondjuk, hogy *Jézus Krisztusban, a mi Urunkban hiszek*, s mindjárt hangzik az ellenvetés is: ki itt az Úr valójá-

ban? Mondottuk a múltkor: *született* – és halljuk rá a feleletet: ez felfoghatatlan abszurdum.

Ma arról vallunk, hogy Jézus Krisztus szenvedett, megfeszített, meghalt és eltemettetett. S máris halljuk, amit *Pál* apostol idéz missziói útjainak, evangélium-hirdetéseinek egyik tapasztalataként: ez botrány! (1Korintus 1) Mit akar a keresztyénség? A szenvedés és a halál apoteózisát? Vajon a keresztyénség egy halottat hirdet, a megfeszítetést hirdeti, ez állna a hitvallása középpontjában? Olyanok volnának a keresztyének, mint a betegek az orvosi rendelőben, ahol egymás bajára licitálva vigasztalgatják egymást? Azt mondják az emberek: sokat szenvedünk, betegek vagyunk, értelmetlen az életünk, s erre jön a keresztyénség, és azt mondja: mi meg hiszünk az Úr Jézus Krisztusban, aki szenvedett, megfeszített, meghalt és eltemettetett?! Miféle vigasztalás ez, miféle üzenet ez? De idézhetjük a keresztyénség nagy ellenlábásának – mi több, ellenfelének, sőt, mondhatom, Marcus Aurelius császárra hivatkozva: ellenségének – a sztoicizmusnak a vélekedését is, pontosabban a gyűlöletét a keresztyénséggel szemben. A sztoicizmus szerint a keresztyénség zavaros valami, mert egyrészt nem tekinti hősiességnak a szenvedést, a baj méltó, nemes lélekkel való elhordozását, a keresztyénség nem barátja a halálnak, és nem óhajtja a halált, mint minden baj és nyomorúság eltörlésének áldott eszközét, és mégis – mondják a sztoikusok – hitének közepébe állítja a halált.

A sztoicizmus az antik világ legnemesebb etikai vívmánya volt, ám nem viselhette, hogy a keresztyénség nem magasaltja a halált, sem a filozófus halálát, aki kiitta a méregpotharat, sem

a hadvezér halálát, aki küzdelemben esett el, sem az önként vállalt halált, az öngyilkosságot – viszont mindenkéül helyezi a rabszolga-halált, a kereszthalált. A keresztyénség Istene rabszolga-halált halt. Milyen vallás ez? – borzadtak a sztoikusok. Idézhetünk mást is, egészen közeli jelenséget. A híres színész-rendező, Mel Gibson filmje, a *Passió*, pár esztendeje – nyugodtan mondhatom – kulturális sokkot váltott ki. Filmje olyan vizuális brutalitással mutatja be Jézus szenvedését és kereszthalálát, mely egy csapásra eltörölte azt az évezredes igyekezetet, hogy a rómaiak kivégzőeszközét, a keresztet – mondjuk ki, ne szégyelljük: az akasztófát, mert a kereszt akasztófa volt – nemes és igaz szimbólummá tegyék. Noha, a kereszt ma már mégiscsak nemes jelkép volna. Ma, ha keresztet látunk, főleg úgynevezett latin keresztet, nekünk, keresztyéneknek, az áldozaton megnyert igazság, a halálon győztes élet, az elveszésen felülkerekedő isteni kegyelem jut eszünkbe. Messzire vezet, de megjegyzem, nekünk, reformátusoknak is ez kellene eszünkbe jusson a keresztől. Mert mi, magyar reformátusok kerüljük a kereszt szimbólumát – de vajon azért-e, mert ismerjük és hordozzuk az igazit? Hogy miért nem kellene kerülnünk a keresztet, ahhoz ajánlom mindenkinek Ady Endre *Krisztuskerezt az erdőn* című versét.

De hogy erősebben hirdethessük a kereszt igazságát, vagyis, hogy Krisztus kereszthalála áldozaton megnyert igazságunk, halálon győztes élet, elveszésen felül kerekedő isteni kegyelem, és hogy a kereszt ennek a jele, ahhoz most álljunk meg mégis a kereszt mellett – nem a szimbólum mellett, hanem a kivégzőeszköz mellett. Úgy, ahogy az evangélisták leírják Krisz-

tus szenvedésének, megfeszítettetésének, halálának és eltemetésének az eseményét, hallgassunk bele a kivégzők kiabálásába, hallgassuk meg, mit mondanak ők, akik csak egy lázadó kivégzést látják ott. Hogy mit mondanak, azt most hosszasan lehetne idézni. Én Pál apostolnak Korinthusiakhoz írott leveléből választottam egy összefoglalót. Ezt mondja az apostol: mi Krisztust prédikáljuk, mégpedig a megfeszített Krisztust, aki *botrány és bolondság*. Ez a botrány és ez a bolondság áll az Apostoli Hitvallás középpontjában, erről vallunk, amikor azt mondjuk: megfeszítettett, meghalt és eltemettetett. Megfeszítettették. Valami különös, 20. századbeli nyelvhelyességi varázslatnak engedve, az Apostoli Hitvallás új fordítása eltörölte a régi magyar passzív szerkezetet, mert állítólag a magyar nyelv nem ismeri a passzív szerkezeteket – ezt én kétségbe vonom! –, ezért az új fordításban, amit mi is bevettünk és használunk, így hangzik: megfeszítették. Ha a latint szó szerint akarnánk fordítani, akkor úgy kellene, ahogy a régiben van: *megfeszítették, megfeszítettett*. Passzív szerkezet ez, ám ahogy mára eltűnt, eltűnt vele az is, hogy az egész emberiség cinkos ebben a bűnben. Viszont éppen ezt a cinkosságot mutatják meg igen erőteljesen az evangélisták.

Krisztus megfeszítésében, - ne féljünk kimondani: kivégzésében - az emberiség mindmáig legnevesebb tényezői, az emberiség legnemesebb vívmányai, illetve ezen vívmányok és eredmények reprezentánsai vesznek részt. Mind. Ők vannak ott a kereszt körül, s az ő számukra botrány és bolondság, amit a keresztyénség mond, hogy az a megfeszített valaki, az a megfeszített Jézus Krisztus a mi megváltónk és üdvözítőnk. Elég egy pillantás: ott vannak Jézus keresztye körül a legnagyobb val-

lás, a zsidó monoteizmus reprezentánsai. És mi a vádjuk Jézus ellen? Isten Fiának vallotta magát – ilyet nem lehet mondani. Egy abszolút és szigorú monoteizmusban ez felfoghatatlan botrány. Ott van a legnagyobb jogrend, a római jog képviselője is. Mind a mai napig római joggal kezdik az egyetemen a jogázhallgatók oktatását. Mi azonban láttuk Pilátus dicső levitézlését, hősiességét: keresztre, rabszolga-halálra adta azt, akiről tudván tudta, hogy ártatlan. És ott van a legígéretebb és legvirágzóbb szellemi valóság, a hellenizmus, ott van a filozófia is, mert ez a Pilátus, amikor látja, hogy Jézus ártatlan, és tudja, hogy szabadon kéne engednie, és hallja Jézus szavát: azért jöttem, hogy bizonyosságot tegyek az igazságról – görögül, filozófiailag mondom: az *alétheia*-ról –, akkor Pilátus legyint egyet: ugyan mi az igazság? S ezzel ellegyinti több ezer év szellemi erőfeszítését, filozófiáját, művészetét, tudományát, - mi az igazság?! Ugyan mi az igazság, ha egy ártatlannak meg kell halnia? Ugyan mi az igazság, ha keresztre verik vele a testben megnyilatkozó Istent? S mindezt összefoglalva, anélkül, hogy belekezdenék a felelőségek megállapításába, és kiosztanánk, hogy mennyi felelőssége volt Krisztus kereszthalálában a zsidóknak, és mennyi felelőssége volt Krisztus kereszthalálában a római jog képviselőjének, a római hatalomnak, és mennyi felelőssége volt Krisztus kereszthalálában a bölcseknek, filozófusoknak és okosoknak, - nekünk egyszerűen csak passzív-énekeinkre kell figyelünk, amelyik így énekel: *Jaj, vétkemmel vertelek keresztre!* (340. dicséret) Az egész emberiség, az emberiség minden reprezentánsa ott van Krisztus keresztye körül, és elköveti az elkö-

De az ember szemében nem ez a botrány! Az ember szemében nem az a botrány – Pál apostol szavához igazodva –, hogy az ember ezt elkövette. Azt mondja Pál: mi Krisztust prédikáljuk, mint megfeszítettet, és ő, Krisztus a botrány a zsidók szemében, és ő Krisztus a bolondság a görögök szemében. Nem az a botrány, nem az a bolondság, nem az az abszurdum, hogy az ember ezt elkövethette, hanem az a személy a botrány, a bolondság, az abszurdum, akin ezt elkövették. A keresztyénség ellenfelei sokat szokták idézni Tertullianus egyházatyá híres és hírhedté vált mondatát, mely így hangzik: hiszem, mert lehetetlen – *credo, quia absurdum est*. És azt szokták mondani, lám, ilyen a keresztyénség, a keresztyénség abszurdumokban hisz, ilyen ez a vallás, értelmetlen, abszurd, fölfoghatatlan. Lám, jönnek a vallásoskodók, jönnek a vallás felkent papjai, s mindenféle bolondságot akarnak a fülünkbe beleduruzsolni, ránk akarják kényszeríteni, hogy higgyük azt, ami hihetetlen, higgyük azt, ami abszurdum. De ha föl-lapozzuk Tertullianus egyházatyát, hol is mondta ezt, miért is mondta ezt? - csodálkozhatunk, mert így hangzik a mondat teljesen: „Keresztre volt feszítve Isten Fia? Nem szégyellem, mert szégyenletes. És halott volt Isten Fia? Hihető, mert képtelenség. És az eltemetett feltámadt? Biztos, mert lehetetlenség.” Mert az ember szemében nem az a botrány és nem az a bolondság, hogy az ember ilyet tehet, hiszen akkor minden halálon, minden rémtetten, minden bűnön, minden aljasságon, s mi magunkon kellene meghökkenve megállnunk! A kereszt igazi jó híre botrány a bűnösnek, hogy ebben van elrejtve Istennek ereje és Istennek kegyelme. Az ember az, aki botrányt

csinál a szabadító kereszt körül, bolondságot kiabál a kereszt láttán, a kereszt evangéliuma hallatán, mert nem akarja halani ezt a hírt.

Így van ez. Egyszerű lélektani törvény, hogy ha bajban vagyok, s nem akarom, hogy bajom föltáruljon, szorulok, és nem akarom, hogy megszorítsanak, mindjárt lelepleződnék, de nem akarom, hogy leleplezzenek, akkor én kezdek kiabálni. A legjobb védekezés a támadás – mondja a régi bölcsesség. Az ember legjobb védekezése a keresztyénséggel szemben a támadás. Bolondság a kereszt, botrány a kereszt, nekitámadnak Krisztus követőinek, és őket gyalázzák a kereszt jele miatt. Mert a keresztyénség, ha igaz és hűséges önmagához, és hirdeti a megfeszített Krisztust, ezzel a hirdetéssel leleplezi az emberiséget. Megmutatja a kereszt, Jézus Krisztus halála és eltemetése az ember botrányát. A kereszt az ember botránya.

Így vegyük sorba a tételeket: megfeszítettet és meghalt. Az, hogy Krisztus meghalt, egyértelműen következik abból, hogy megfeszítettet, és azért is hangsúlyozza ezt a keresztyén hitvallás, mert voltak, akik nem tudtak abba a gondolatba belenyugodni, nem tudták azt semmiképpen sem elfogadni, hogy az istenemberrel ez megtörténhessen. Ezért azt hirdették, hogy ha szenvedett is, az csak ideig való szenvedés volt, de semmiképpen nem halhatott meg, halála látszathalál lehetett. Azért sorolják az evangélisták Krisztus halálának tanúit, hogy megerősítsék az olvasókat, ez megtörtént. Milyen érdekes, gondolkozzunk el, hány eseménye, hány nagyszerű alkalma, hány csodája volt Jézus életének, és az evangélisták nem sorolják azok tanúit, pedig Lukács evangélista azt mondja az

evangéliuma kezdetén: mindennek szorgalmasan utána járt, vagyis tanúkat hallgatott meg, beszámolókat gyűjtött össze, mégis alig párat sorol, mikor Jézus életét elbeszéli. Azonban a keresztnél név szerint felsoroltatik mindenki. Még azt is megtudjuk, hogy négytagú volt a kivégző brigád, azt is megtudjuk, hogy kik mentek be Pilátushoz, hogy rendezze le már a kivégzést, mert közeledik az ünnep. Azt is megtudjuk, hogy kik kérték ki Jézus holttestét, mert mindent meg kell tudnunk, mindenki arcát látnunk kell, mert az ember nemhogy a szenvedést mellőzné – azt is nagy ellenérzéssel veti el –, de az isteni halált abszolút módon nem foghatja fel. Olyannyira így van ez, hogy még a keresztyénség is nehezen birkózik meg ezzel a ténnyel. Felfoghatatlan valóban, hogy Isten, aki életet ígér nekünk, sőt, Isten, akihez mi az életért folyamodunk, Isten, akit életnek tartunk, aláveti magát a halálnak. Ami isteni, ami maga az élet-televény – így diktál az ember szíve és a mi szívünk is –, az nem semmisülhet meg, az nem tűnhet el.

Ezért amikor a nagy filozófus, Nietzsche írásában, a *Vidám tudomány*-ban a bolond kiáltozni kezd, hogy meghalt az Isten, így kérdez: de hogyan is csináltuk ezt, hogyan is lehetünk képesek kiinni a tengert, ki adta kezünkbe a spongyát az egész látóhatár letörléséhez? E vonalak nélkül mi lesz egész építőművészetünkéből? Állnak-e a házaink a jövőben is, és mi magunk vajon megleszünk-e még? Mit tettünk, amikor e földet elszakítottuk napjától, merre halad most, mi hova tartunk? Minden naptól egyre távolodunk, nem zuhanunk egyenesen előre, vagy hátra, vagy oldalt, vagy minden irányban? Van-e még fönt, és lent van-e? Nem a végtelen semmiben bolyon-

gunk, nem érezzük az üres tér borzongató fuvallatát? Vajon nem lesz-e hidegebb? Nem jön-e közelebb és mindegyre közelebb az éj, nem kell-e lámpást gyújtanunk fényes délelőtt?

És csak kérdez, és kérdez, és kérdez a bolond. Pedig ennél súlyosabb kérdéseket is fel lehet tenni, mert aligha lesz emberi szó, amely egyenesen ki tudná ezt fejezni: meghalt. Csak eget, földet romlasztó kérdéseket tudunk feltenni, mert tudjuk, értelmetlenül halt meg, mert tudjuk, minden halál értelmetlen, vagy ha meghalt – okoskodik az ember –, akkor bizony meg is érdemelte. S ahogy mennek a zsidók Pilátushoz, mondván: ne azt írd a táblára, hogy a Názáreti Jézus, a zsidók királya, hanem azt írd az ítéletet tudató táblára: azt mondta magáról, hogy a zsidók királya vagyok, mire Pilátus azt mondja: amit megírtam, megírtam. Mert ha meghalt, ha meg kellett halnia, ha meg kellett feszíttetnie, akkor megérdemelte – vagy így, vagy úgy. Nem tudunk mi sem belenyugodni, sem beletörődni ebbe, de a ténnyel sem tudunk szembenézni. Amellett tehát, hogy Krisztus keresztye leleplezi az emberiséget és megmutatja a mi botrányunkat és bolondságunkat, – véghetetlenül nyugtalanná is tesz bennünket. Mert, hogyan avatkozhat bele Isten ilyen mélyen az ember dolgaiba? Hogyan állhat oda Isten, hogy elhordozza azt, amit az ember éppen az Isten elleni lázadása folytán érdemelt magának? Ama napon, melynek a fa gyümölcséből eszel, bizony meghalsz. (1Mózes 2:17) Ez az isteni szankció minden Isten elleni lázadásért, – de most a keresztyen maga Isten hordozza el ezt a szankciót. Lehetséges ez? Létezik ez?

És végül ott áll ebben az artikulatusunkban az is, hogy

eltemették. Szívesen idézem a régi magyar fordulatot: eltemetteték. Mert ebben a passzív szerkezetben nemcsak az egyetemes általánosság jelenik meg, hanem még inkább valami elvégzettség és egyúttal elvégezetlenség. A hitvallás ezzel, hogy Krisztust eltemették, rögzíti halálának tényszerűségét. Elvégeztetett! – kiált Krisztus a kereszten, s tudjuk, ez a kiáltás Krisztus ajkán azt jelenti: célba érkezett, elérkezett céljához, önként vállalt halála, az isteni áldozat nem volt céltalan és hiábavaló. Elvégeztetett, emberileg szólva, ott, a körülállók-nak, akik ott voltak Krisztus keresztyje körül, egyszerűen csak a halál diadalát jelentette. Vége. Vége az életnek. Vége mindannak, amit az élet jelent, minden szépségével és szenvedésével együtt, vége, elvégeztetett, befejeztetett. Meghalt és eltemették. A temetés a halál törvénye. És nem volt utolsó pillanatban bekövetkező fordulat. Aki odaáll Krisztus keresztyjéhez, reátekint, aki vallja az Apostoli Hitvallással, hogy Krisztus megfeszítetett, az nem forgathat a szívében hollywood-i, happy endes, utolsó pillanatos fordulatot. Nincs itt végtelenségig visszatartott, utolsó pillanat. Elvégeztetett. És az sincs ide kiírva, úgy sejtelmesen, hogy majd a következő részben valami dramaturgiai fordulattal mégis elének áll, akit mi most elveszítünk. Igen, tudjuk, hogy – és erről is szólok – lett folytatás, de aki elének áll a folytatásban, az már feltámadott, aki a Mennyei Jelenések könyvének leírása szerint magán hordja halálának jeleit — meghalt, és ímé él (Jelenések 1:18). Nincs fordulat az utolsó pillanatban, mert éppen ez az utolsó pillanat: elvégeztetett, eltemettetett. Eljön Arimáthiai József, Jézus titkos tanítványa, kikéri a holttestet, és a közelgő ünnepre

való tekintettel a megszokott temetési eljárást mellőzve, szinte rohamléptekkel elhelyezik szinte a legközelebbi sírba. Hadd menjen az élet tovább, mert az életnek tovább kell mennie. Jön az ünnep, ünnepen nem lehet temetni, a holttest nem maradhat felfüggesztve, gyorsan hát, eltemettetik, hogy az élet meghessen tovább.

De ezt nemcsak ezért hangsúlyozza olyan erőteljesen az Apostoli Hitvallás, hogy nemcsak megfeszítetett, nemcsak meghalt, hanem el is temették, - hanem azért is, mert méltósága nélkül temették el. Itt valóban mindent meg kell fordítanunk, ezen a ponton minden más lesz: méltósága nélkül temették el. Amikor majd Húsvét hajnalán elindulnak az asszonyok, hogy mégis megtegyék a végtisztességet, már nem tehetik meg, mert Isten hatalma által Krisztus föltámasztatott. Így hát, amikor ezt az artikulust mondjuk és folytatjuk is: megfeszítetett, meghalt, eltemettetett, alászállt a poklokra, harmadnapon föltámadott, mielőtt tehát még a temetésen túllépnénk, ahogy a hitvallás rendje ezt megkívánja, függesszük föl egy pillanatra gondolatainkat, függesszük föl azt a gondolatunkat is, hogy mégiscsak meg kell békülni a halállal. Függesszük föl, mert a keresztyénség hitvalló helyzetébe érkezünk, a legegységesebb és legkonkrétabb hitvalló helyzetbe. Hitvalló helyzetben vagyunk minden halálkor, amikor gyászolót kell vigasztalnunk. Vigasztalnunk kell, és hitet kell tennünk. Hitvalló helyzetben vagyunk mindig a haldokló ágyánál, amikor megfogjuk a kezét, és búcsúzzunk tőle. Hitvalló helyzetben vagyunk minden koporsónál, amikor végtisztességet teszünk illő módon és méltósággal. Minden esetben hitvalló helyzetben vagyunk – csú-

nyán mondom, de így van valóban: amikor a halál rendel, mert ő fizet, és aki fizet, az rendeli a nótát. És rendel a halál. Játssza az urat a halál. Mindenkor hitvalló helyzetben vagyunk, mert éppen vesztesek vagyunk. Nietzsche azt kérdezi, hogyan lehetünk képesek kiinni a tengert? Hogyan történhetett meg, hogy elszakadt a föld a napjától, hogyan lehetséges, hogy függőleges és vízszintes összeomlik és nincs többé tér? Hogy lehetséges, hogy világos nappal kell mécsest gyűjtanunk, mintha éjsötétben járnánk? Mi is kérdezzük sokat. Kérdezzük, amikor temetünk, kérdezzük, amikor haldoklótól búcsúzunk, kérdezzük, amikor szemünkbe nevet a halál, - de mi keresztyének hitet is teszünk.

Mi valljuk, hogy Krisztus halálának meg kellett történnie. Meg kellett történnie, hogy majd harmadnap angyal gördítse el a követ sírja szájáról. Így hát, amikor hitvallásunkat mondjuk, s a Krisztusra vonatkozó artikulusokat mondjuk, jórészt visszafelé nézünk. Született, szenvedett, megfeszítették, meghalt, eltemették, alászállott és feltámadott. Visszafelé nézünk, és ezért mondhatjuk: az, akit megfeszítették, az, aki meghalt, az, akit eltemettek, - harmadnapon feltámadott. Ezért mondja Pál apostol: jóllehet ez a megfeszített Krisztus a zsidóknak botránkozás, mert egy gyenge Istent látnak benne, a görögöknek pedig bolondság, mert számukra abszurd, hogy Isten meghalhasson, de a hivatalosoknak, akik hiszik és vallják a kereszt értelmét és titkát, ez Isten hatalma és Isten bölcsessége. Mi mind halandók vagyunk, és nincs hatalmunk. Mi mind emberek vagyunk, és nem érzük fel ésszel Istennek nagy titkait. De aki a keresztre tekint, és megvallja az ő Urát, a megfeszítettet, az Isten hatalmát és Isten bölcsességét is vallja. Ámen.

Hiszek egy Istenben,
mindenható Atyában,
mennynek és földnek teremőjében.

És Jézus Krisztusban,
az Ő egyszülött fiában, a mi Urunkban,
aki fogantatott Szentlélektől,
született Szűz Máriától,
szenedett Poncius Pilátus alatt,
megfeszítették, meghalt és eltemették.

Alászállt a poklokra,
harmadnapon feltámadt a halottak közül,
fölment a mennybe, ott ül
a mindenható Atya Isten jobbán,
onnan jön el ítélni élőket és holtakat.

Hiszek Szentlélekben.

Hiszem az egyetemes
keresztény anyaszentegyházat,
a szentek közösségét,
a bűnök bocsánatát,
a test feltámadását
és az örök életet.

A másik?

„Mert Krisztus is szenvedett egyszer a bűnökért, mint igaz a nem igazakért, hogy minket Istenhez vezéreljen; megölettetvén ugyan test szerint, de megelevenítettvén lélek szerint; amelyben elmenvén, a tömlöcben lévő lelkeknek is prédikált.”

1Péter 3:18-19

8

ALÁSZÁLLT A POKLOKRA

Az Apostoli Hitvallás következő artikulusa így hangzik: *alászállt a poklokra* (vagy ahogy régiesen mondjuk: szálla alá poklokra). Nehéz tétel ez, mert hihetetlenül sok spekuláció kapcsolódik hozzá. Bár Isten ígéje határozottan, világosan, de az ígére jellemző módon, szüksézáván beszél erről, én úgy érzem, hogy a sok spekuláció félre fogja sodorni gondolataimat, s talán a gyülekezetét is. Igen, ha ezt a szót halljuk, hogy pokol, akkor egy alagsori borkiméréstől kezdve egészen a pokolszerű kazántűzig minden eszünkbe tud jutni. Igen, valóban sok spekuláció, sőt gyakorlat is kapcsolódik a pokol tudatához, az alvilágnak, az elveszett lelkek gyűjtőhelyének képzetéhez. Anynyira, hogy szinte lehetetlen átvágni rajtuk. Elég, ha csak költőket idézek. Közülük talán a legnagyobb Dante, aki az *Isteni színjáték*-ban írja le, ahogy útikalauza, Vergilius végigkíséri a pokol minden körén, bugyrán, mígnem koncentrikus, szűkülő körönként el nem jutnak a kilencedik körig, a könnyek táváig, s ott van belefagyva a mindent eláruló Lucifer. Ott már nincs jó, a jót felváltotta a tehetetlenség, az igazat a tudatlanság, a szépet a gyűlölet. Idézhetjük a nagy angol költőt, Milont is, aki *Az elveszett paradicsom*-ban egy nagy jelenetsort ír le a pokolról, ahol a legyőzött lázadó angyalok dühösköd-

nek, hogy Krisztus győzelmet aratott bűnön, halálon, poklon és síron, és fontolgtatják a bosszú lehetőségét. Aztán idézhetnénk, vagy inkább kivetíthetnénk a falra festmények ezreit a kora keresztyénségtől kezdve, mind a mai napig, a legdöbbenetesebb oltárképeket, apokalipsziseket, haláltáncokat, szinte valóságosan előttünk van, amit a régiek gondoltak a pokolról. Talán Hyeronimus Bosh a leghíresebb, aki valóban, szinte lenyűgöző hiper-realizmussal mutatja be, mit gondolt a középkor embere a pokolról. És színdarabokat lehetne idézni. Aztán, ahogy közeledünk a mi időnkhez, amikor a 19. században kultúránk mindent antropologizálni kezdett, így a poklot is, eltűnnek az ördögök – illetve nem tűnnek el, hanem átváltoznak. Gondoljunk Dosztojevszkij megdöbbentő regényére, az *Ördögök-re*. Az ördögből lázadó lesz, terrorista, öncélú gyilkos, bűnöző. Vagy gondoljunk Rimboudra, a francia költőre, aki a trópusokon eltöltött kallódó életét írja meg *Egy évad a pokolban* címmel, vagy egy másik költőre, a magyar Faludy Györgyre, aki a recski gyűjtőtáborban töltött éveket. El lehet menni Recskre, meg lehet nézni, hogyan teltek pokolbéli víg napjai – hogy a költeménye címét idézzem. S van gyakorlata is a pokolnak, gondoljunk a hardrock szélsőséges megnyilvánulásaira, meg a sátánizmusra, vámpirizmusra, korunk démonizmusára. S ha mindezt rettenetesnek, borzasztónak, embertelennek, a beteges fantázia szüleményének tartjuk, máris szeretném felhívni a figyelmet arra is, hogy gyerekeink ma már sokkal többet találkoznak pokoli dolgokkal, mint mi, ódivatú keresztyének. Elég, hogyha csak levesszük a polcra Harry Potter kalandjait, és belepözegetünk, vannak abban is pokoli dolgok bőségesen.

Hitvallásunk Krisztus temetése és feltámadása közé helyezi ezt a tételt: *alászállt a poklokra*. De ebben egyúttal előre is tekint, az utolsó ítéletre, melyről szintén Krisztussal kapcsolatban, a végidők várására nézve vallunk. Krisztus eljön ítélni eleveneket és holtakat. Krisztusnak lesz még egy ádentje, így is mondja a latin: *(ad)venturus*, eljön még egyszer, immár, mint ítélőbíró. Mégis meg kell kérdeznünk, mi az a pokol? És mivel Kant óta tudjuk, hogy nem tudunk csak térben és időben gondolkodni és elképzelni, azt a kérdést is fel kell tenni, hogy hol a pokol. És mivel mi, emberek tesszük fel ezt a kérdést, és önmagunkon kívül más nem nagyon szokott érdekelni minket, azt a kérdést is feltesszük: kik vannak a pokolban?

A 19. század óta, amikor megkezdődött a nyugati kultúrában mindennek az antropologizálása, fokozatosan három határozott válasz alakult ki, és a kultúránknak, sőt – nyugodtan mondhatom – a teológiánknak, a prédikálásunknak, a lelkigondozásunknak, a jövő-tudatunknak a különböző eresztékein keresztül el is érkeztek hozzánk ezek a válaszok. Ezek így hangzanak: nincs pokol, s éppen ezért sehol sincs olyan, hogy pokol, és senki sincs a pokolban, mert ha nincs, akkor ott nincs senki. A 19. században az amerikai pragmatista filozófia nyomán alakult ki az a meggyőződés, hogy azért szükségtelen a pokolról spekulálni, mert a halál megsemmisülést jelent, a halál annihiláció. El is nevezték ezt a filozófiai-teológiai mozgalmat annihilacionizmusnak – fölírtam külön, hogy ki tudjam mondani, oly nehézkesen hangzik a kifejezés, mint maga a pokol. Ehhez a meggyőződéshez sok-sok keresztyén érvet is hozzákapcsoltak. Ha van pokol, és vannak a pokolban

kárhozott lelkek, és valahol meg is van ez a pokol, akkor hol van Isten humanitása? Akkor hogyan igazoljuk – ez az istenigazolásnak, a teodiciának a nagy kérdése –, hogy Isten örökkévaló és szeretete mindent áthat? Akkor mit kezdünk Isten igazságosságával, akkor mi végre való a kegyelem, mi végre való Krisztus áldozata? Igaz-e az, amit Péter apostol mond, hogy Isten türelmesen várakozik az ítélettel, hogy mindenképp megtérjenek? Igaz-e amit Pál apostol mond: az az Isten akarat, hogy minden ember eljusson az igazság ismeretére és üdvözüljön? Nehéz és súlyos kérdések ezek, a 19. század pedig egy nagy *tagadásba* gyúrta össze ezeket. S bár ott van a Hitvallásban, hogy alászállt a poklokra, bár mind az Ószövetség, mind az Újszövetség – szükséztől, de határozottan – említ egy valóságot, létdimenziót, amit pokolnak nevezünk, azért ha ezt a sok idézett ellenérvet összegyűrjük, az a mi szívünknek is jól esik. Jó azt hallani, hogy nincs pokol. Mikor azt halljuk, hogy nincs pokol, nincs kárhozat, meg tudunk nyugodni azonnal.

De néhány más érvet is ide kell hozni, testvérek. Tudjuk, hogy az emberi életet mélyen áthatja az, amit a filozófia radikális rossznak nevez. Ebben mindig is nagy kutakodás határozza meg az embert: *honnét van a rossz? Unde malum?* – kérdezték a régiek. Honnét a rossz? Hiszen olyan szép a mi civilizációs és kulturális vállalkozásunk, olyan igaz szeretetben igyekszünk az utánunk jövő nemzedékeket szépre, jóra, igazra megtanítani! S mégis, ismétlődik, sőt, nemcsak ismétlődik, hanem fokozódik a rossz. Én ezt a kérdést történeti kérdésre fordítom, s így kérdezem: honnét a 20. század, honnét a két világháború pokla, honnét az emberirtások, kezdve az afrikai

emberirtásokon, a zsidóirtáson át a szovjet lágerekig, el Kamodzsáig, el az általunk nem is tudott tíz-százazrekig, milliókig, el addig, hogy a 21. században, itt tőlünk 6-700 km-re Szerbiában, Boszniában mi történt!? Honnét a rossz, honnét a 20. század? Van valami radikális rossz, amit Karl Barth, a nagy svájci teológus németül így nevez: *das Nichtige* – semleges nemből, a semmiből, ami úgy van, hogy nincs. Van a nincs!

Aztán mondhatnánk azt is, mintegy felelve a 19. századiaknak, akik szerint pokol: a nincs, ami mégis van. Olyan ez, mint a *punctum mathematicum*, az sincs, mert a matematikai pontnak nincsen kiterjedése, de az a pont mégis van. Mert olyan ez, mint az origó, mely nélkül nincsen tér, nincsenek szerkezetek a térben, mert nincs kiindulási és megérkezési pont. Nos, a pokol a semminek, a rossznak, a bűnnek az origója, kiindulási és megérkezési pontja, kezdete és végállomása. Ez a pokol. Idő nélküli örökkévalóság, hely nélküli hely, végzetlen szorosság. És hogy adjunk a régiek igazságának is, a modern ember tudatában a pokol (a középkori képzetek emlékére) valami rettenetes kazánház, ahol égetik az embereket, mint ahogy a gonosz gyerek felszúrja egy pálcikára a cserebogarat és forgatja a tűz fölött. Mindenféle elképzelhetetlen kínok vannak itt. De ez csak képzet. A hatvanas években közkezezen forgott Amerikában egy nagyon sikeres kis karikatúra-füzetecske, ennek ez volt a címe: *Inferno* – pokol – alvilág. A karikaturista persze a maga korát parodizálta. Az egyik legtettesebb karikatúráján a pokolban a földbe beásva több száz ember feje látszik, és egy ördög fűnyíróval nyírja a fejüket, míg a másik ördög mondja: itt vannak azok a jó szomszédok, akik

nem áttalják vikenden reggel hattól este tíz óráig nyírni a füvet. Egy másik karikatúrán nyárson sütnék valakit, s mondja az egyik ördög a másíknak: itt vannak azok, akik az étteremben mindig kifogásolták, hogy nem süttötték meg rendesen a húst. De értjük, még ezekből a paródiákból és az emberi képzeletből is, hogy a pokol valami szélsőséget hordoz, amit a közép-korban jobbára tőzzel szoktak ábrázolni, - a pokol tűz, a pokol tőzét szokták rossz akaratú emberek másokra kívánni. Ám idézzük csak fel Dantét, nála a kilencedik körben, a poklok poklában, a legmélyebben, ahol bezárul minden kör, fagyhalál van. A könnyek tavába belefagyva ott van a sátán, a könnyekébe, abba a világmilliós könnytengerbe, amit minden embernek el kell sírni amiatt, amit minden fájdalom, minden rossz és minden gonosz okoz.

A modern korban volt még egy igen szellemes felelet, Jean-Paul Sartre, a híres-hírnedt filozófus – aki sohasem tudta eldönteni, hová tartozik – tett egyszer egy megjegyzést: a pokol a másík – tudniillik a másík ember. Erre viszont azt kell mondanunk, hogy ha van élet a halál után – márpedig van élet a halál után –, és ha ez az élet csak a mennyben lehetséges – a modernek szerint –, akkor (hadd szellemeskedjek egy kicsit) szegény Sartre számára a mennyország is pokol lesz, mert bizony a mennyországban is van másík. Sőt, éppen az a mennyország, hogy van másík, a pokol pedig éppen az, hogy ugyan van másík, de annak a másíknak nincsen hozzám köze. Még egyszer mondom, a Szentírás szűkszávú, csak néhány szó, néhány meghatározás áll benne. *Gyehenna*. Jézus azt mondja, amikor bűnről és szent életről beszél: ha a te szemed megbot-

ránkoztat téged, vájd ki azt, mert jobb neked vakon Isten országába menni, mint a gyehennára vettetni. (Máté 18:9) Aztán hallottuk – olvastam a zsolttárban – *seol*, - ez egy ószövetségi szó, magyarban belehalljuk, hogy *sehol*, de a két szónak nincs semmi köze egymáshoz. *Seol*, mondja a zsolttár, - ha menekülni akarnék Isten elől, és a Seolban vetnék ágyat, az alvilágban, a holtak gyűjtőhelyén, az istennélküliségben, az életnélküliségben, Isten még ott is ott van. Megtalál engem. Vagy, ahogy hallottuk nemrég a gyülekezeti evangelizációban, a 18. zsolttárból – Isten aláhajolt, és nem ide hajolt alá, a Böszörményi út 28-ba, hanem aláhajolt a legnagyobb mélységekbe, és kiemelt engem.

Amikor görögre fordították az Ószövetséget, a görög mitológiából átvették a *Hádész* szót, mellyel az Újszövetségben is találkozunk, mikor Jézus azt mondja Péternek: - Te Péter vagy és én erre a kősziklára építem anyaszentegyházamat, és a poklok (vagyis a Hádész) kapui sem vesznek rajtam diadalmat. (Máté 16:18) Mélység, külső sötétség. Egyszóval, amit mi pokolnak nevezhetünk Isten ígéje nyomán, az irányt vagy dimenziót is jelölhet: lefelé és kifelé, lent és kint. Lefelé és kifelé. Az Istentől való elszakadás záró pontja ez. Amikor majd az ítélethez szóló részhez érünk, hallani fogjuk azt is, hogy ez nemcsak önkéntes elszakadása az embernek, hanem elvesztés is az ítéletben. Akkor – bármily tragikus is –, akkor már Isten „enged” a szabadságos emberi akaratnak, Isten „enged” az ember istennélküliségének, Isten enged annak, hogy az ember nem akar Istennel lenni, Isten enged az ember lázadásának – félelmetes dolgokat mondok most, tudom. És azt mondja: le-

gyen! Nélkülem akarsz? – legyen! Isten nélkül akarsz? – legyen! És ezt azért mondom, mert mi, modernnek sokat vitatkozunk és kiabálunk, amikor Isten döntéseiről és Isten szuverenitásáról hallunk, és azt mondjuk, tartsa Isten tiszteletben a szabadságunkat, tartsa tiszteletben a döntésünket. Ha Isten szabadnak teremtett bennünket, ne nyúljon bele az életünkbe, tudjuk, mi a dolgunk, hát ne igazgasson bennünket, ne szabjon nekünk törvényt. Ott van a pokol, ahol ez bekövetkezik.

Vagyis az a pokol, amikor az Isten azt mondja: legyen úgy, ahogy akarod. S ez az ítélet. De hadd idézzem meg a külső sötétséget, ezt a lefelé és kifelé mutató dimenziót abból a példázatból, amely kapcsán talán a legkevésbé gondolnánk erre. Ez a tékozló fiú példázata. Amikor a fiú hazatér bűnből, lázadásból, tékozlásból, hazatér halálból, feltámad, van, aki szándékosan kimarad az örömből. Az idősebbik testvér. Ő nem megy be az örömbé. Amikor azt mondjuk, hogy Jézus Krisztus alászállt a poklokra, ehhez hozzá kell gondoljuk ennek a példázatnak azt a megrendítő mozzanatát, amikor az atya az örvendező házból, hol lampionok égnek, vigadnak, mulatnak, táncolnak (mert a fiú meghalt és feltámadott, mert elveszett és megtaláltatott), ebből az örömből az atya megy ki a külső sötétségbe, és azt mondja az idősebbik fiúnak (aki föl van mind ezen háborodva, föl van háborodva, hogy Isten szeret, föl van dülva, hogy Isten visszafogad, végzetlenül el van keseredve, hogy van megtaláltatás, föltámadás), s az mondja neki az atya kérlelve és hívogatva: neked is örülnöd kellene! (Lukács 15:28-32) Tehát hol a pokol? – Ahol az ember nem akar örülni, nem tud osztozni, osztozni az életben és az örömben.

Amikor az Apostoli Hitvallásban a két nagy artikulus között (eltemették, harmadnap feltámadt a halottak közül) azt mondjuk: alászállt a poklokra, két végső nagy kérdést nyitunk meg, és még most röviden ezekről szeretnék szólni. Vajon mit jelöl Krisztus poklokra való alászállása? Röviden elmondom a két lehetőséget, mindkettő igazat jelöl.

Alászállt a poklokra, – ez Krisztus önmegüresítésének, megáldoztatásának, halálának, elveszésének – görögül: *katabázisának* – a mélypontját jelenti. A Filippi levél igazságának a fényében mondhatjuk ezt. Amikor Krisztus, „Istennek formájában volt, nem tekintette zsákmánynak, hogy ő az Istennel egyenlő, hanem önmagát megüresítette, szolgai formát vévén föl, emberekhez hasonlóvá lévén; és mikor olyan állapotban találtatott mint ember, megáldozta magát, engedelmes lévén haláláig, még pedig a keresztfának haláláig.” (Filippi 2:6sk) Alászáll, egyre lejjebb, lejjebb és lejjebb. Nem a halál, nem az eltemetés volt a megáldoztatásnak a végállomása, hanem a poklokra való alászállás. Ezért mondja a Filippi levében ugyanitt, hogy amikor aztán Isten Őt fölmagasztalta, és engedelmességéért, hűségéért, áldozatáért olyan nevet adott Krisztusnak, mely minden-nél feljebb való, hogy az Ő nevére nemcsak mennyiek, földiek, hanem föld alatt valók is mind meghajolnak. *Éli, éli, lámma sabaktháni* – én Istenem, én Istenem, miért hagyta el engem? (Máté 27:46) Alászállt a poklokra, az Istentől való elhagyatottságnak ez a végállomása.

Ezért azok a kérdések, hogy hol van a pokol, és kik vannak a pokolban, és mekkora a pokol, és a pokolban fűtenek-e vagy hűtenek-e, és kilenc köre van-e a pokolnak, és minden körben

van-e hat-hat bugyor, és hogyan duzzognak ott a bukott angyalok, és mi a köze a felvilágnak az alvilághoz, ezek már nem kérdések, mert a pokollal a lehetetlent mondjuk ki: az Istentől való elhagyatottság lehetetlenségét. Még egyszer idézem a svájci teológust: *das Nichtige* – amihez ő hozzáteszi: lehetetlen lehetőség, ez az, ami nem történhetne meg, ami nincs, és mégis van. Ide szállott alá Krisztus, mintegy végigjárva az Istentől elszakadt embernek ezt az útját.

Van azonban egy másik magyarázat is, ami a felolvasott ígére, Péter apostol első levelének, harmadik részére utal. Ezt mondja: mert Krisztus is szenvedett egyszer a bűnökért, mint igaz a nem-igazakért, hogy minket Istenhez vezéreljen, megölettetvén a test szerint, de megelevenítettetvén lélek szerint, melyben elmenvén a tömlöcben levő lelkeknek is prédikált. Ezt ki kell egészíteni Péter második levelének megjegyzésével, mely szerint Isten a bűnbe esett angyalokat a mélységbe taszította. (2Péter 2:4) A mélységet itt egy olyan szó fejezi ki, mely az Újszövetségben egyetlen egyszer fordul elő, görögül: *tartarosz*. *Fénytelen mélységet* jelöl, azt a dimenziót, melyre más szavaink is vannak: Gyehenna, Hádész, külső sötétség, a nem létező, mely mégis van, Isten nélküli örökkévalóság, hely nélküli hely, véghetetlen szorosság, tűz és jég, halál és elveszés. Ám azt mondja Péter: Krisztus alászállván lélekben, a lélek dimenziójában prédikált a tömlöcben levő lelkeknek. Ez a mélység a pusztulás helye, vagy inkább mondjuk: végtelen isten-nélküliség. Erről beszél Milton is *Az elveszett paradicsom*-ban, ott lázadó lelkek vannak tömlöcbe vetve. Ezért tehát, amikor Krisztus alászáll a poklokra és prédikál,

ez az Ő győzelmének a kezdete is. A síron, halálon, poklon győztes Úr prédikál a tömlöcben levő lelkeknek. Az a Krisztus prédikál, aki életét szenvedésben töltötte, akit ártatlanul ítélték el, aki így kiáltott a kereszten: én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem? – akit méltósága nélkül temettek el, – ez a Krisztus prédikál, mert mégis győztes. Prédikált – s ez az Újszövetség nyelvén nem morálpredikációt jelent. Az Újszövetség nyelvén a prédikálás – jaj, nekünk, prédikátoroknak, ha elvétjük, és bizony sokszor elvétjük!! – a prédikálás nem bölcselkedést jelent, sem szép poémát, sem retorikát, hanem minden esetben az evangélium hirdetését jelenti. Krisztus prédikált, győztes üzenetet adott át, evangéliumot hirdetett a tömlöcben levő lelkeknek.

Én nem tudom eldönteni, hogy a két lehetőség közül melyik az erősebb. Nálam százszor okosabbak sem tudták eldönteni, *Kálvin János* sem tudta eldönteni, pedig ő aztán rendet rakott a középkor végén ebben a kérdésben, és szépen cáfolta a középkorban költött purgatóriumot, a *limbo patrum*-ot, meg a *limbo infantum*-ot. Menny és pokol van – mondja Kálvin. De ezt a kérdést, hogy Krisztus alászállása a poklokra, azt jelentené, hogy megérkezett megaláztatásának, Istentől való elhagyatottságának a végállomására, abba a *punctum mathematicum*-ba, honnan kisarjad és ahova visszatér minden radikális rossz, ahova eljuthat az ember, ha annyira büszke önakaratára és Isten nélkül akar élni, vagy pedig győzelmet hirdet-e a Krisztus az istenellenes lázadóknak, – nos, ezt sok kiválóság sem tudta eldönteni.

Ezért engedjétek meg, hogy egy állítással, és egy kérdés-

sel fejezzem be ennek az artikulusnak a magyarázatát. Állítás az, amit Jézus Péternek mond: Krisztus országán a poklok kapui sem vesznek diadalmat. Boldog, igaz, Isten hűségéről, csodálatos nagyságáról, örökkévaló szeretetéről tanúskodó állítás ez. A poklok kapui sem vesznek diadalmat... A kérdés pedig így hangzik: ha Jézus Krisztus alászállott, és a tömlöcben levő lelkeknek prédikált, akkor vajon megkockáztathatjuk-e azt az állítást – kérdzem – , hogy a pokolban hangzik először a Sátánon győztes Krisztus evangéliuma? Ott szól először a győzelem híre, hogy legyőzött bűn és halál, hogy válságot szerzett Krisztus, hogy nem az elveszése az utolsó szó, pontosan ott hangzott, ahonnan minden elveszés fakad, ered, és minden rossz visszatér? Forgassátok a szívetekben a kérdést, nagy vizsgálás van benne.

Krisztus a pokolban evangéliumot hirdet. Ámen.

Hiszek egy Istenben,
mindenható Atyában,
mennynek és földnek teremtőjében.

És Jézus Krisztusban,
az Ő egyszülött fiában, a mi Urunkban,
aki fogantatott Szentlélektől,
született Szűz Máriától,
szenvedett Poncius Pilátus alatt,
megfeszítették, meghalt és eltemették.

Alászállt a poklokra,
harmadnapon feltámadt a halottak közül,
fölment a mennybe, ott ül
a mindenható Atya Isten jobbján,
onnan jön el ítélni élőket és holtakat.

Hiszek Szentlélekben.

Hiszem az egyetemes
keresztény anyaszentegyházat,
a szentek közösségét,
a bűnök bocsánatát,
a test feltámadását
és az örök életet.

Az aznap még előttünk van

„Athénben pedig, mikor azokat várta Pál, lelke háborgott benne, látván, hogy a város bálványokkal van tele. Vetekeedett azért a zsinagógában a zsidókkal és az istenfélő emberekkel, és a piacon mindennap azokkal, akiket előtalált. Némelyek pedig az epikureus és sztoikus filozófusok közül összeakadtak vele. És némelyek mondták: Mit akarhat ez a csacsogó mondani? Mások meg: Idegen istenségek hirdetőjének látszik. Mivelhogy a Jézust és a feltámadást hirdette nékik. És megragadván őt, az Areopágusra vitték, mondván: Vajjon megérthetjük-e mi ez az új tudomány, melyet te hirdetsz? Mert valami idegen dolgokat beszélsz a mi füleinknek: meg akarjuk azért érteni, mik lehetnek ezek. Az athéniak pedig mindnyájan és az ott lakó jövevények semmi másban nem voltak foglalatosok, mint valami újságnak beszélésében és hallgatásában. Előállván pedig Pál az Areopágusnak közepette, monda: Athéni férfiak, minden tekintetben nagyon istenfélőknek látlak titeket. Mert mikor bejártam és megszemléltem szentélyeiteket, találkoztam egy oltárral is, melyre ez volt ráírva: Ismeretlen Istennek. Akit azért ti nem ismerve tiszteltek, azt hirdetem én néktek. Az Isten, aki teremtette a világot és mindazt, a mi abban van, mivelhogy ő mennynek és földnek ura, kézzel csinált templomokban nem lakik. Sem embereknek kezeitől nem tiszteltetik, mintha valami nélkül szükölködnék, holott ő ad mindeneknek életet lehetetet és mindent, és az egész emberi nemzetséget egy vérből teremtette, hogy lakozzanak a földnek egész színén, meghatározván eleve rendelt idejüket és lakásuknak határait; hogy keressék az Urat, ha talán kitapogathatnák őt és megtalálhatnák,

jöllehet bizony nincs messze egyikünkötől sem: mert ő benne élünk, mozgunk és vagyunk; miképpen a költőitek közül is mondták némelyek: Mert az ő nemzetsége is vagyunk. Mivelhogy azért az Istennek nemzetsége vagyunk, nem kell azt gondolnunk, hogy aranyhoz, vagy ezüsthöz, vagy kőhöz, emberi mesterség és kitalálás faragványához hasonlatos az istenség. E tudatlanságnak idejét azért elnézvén az Isten, mostan parancsolja az embereknek, mindenkinek mindenütt, hogy megtérjenek: mivelhogy rendelt egy napot, melyen megítéli majd a föld kerekességét igazságban egy férfiú által, kit arra rendelt; bizonyoságot tévén mindenkinek, az által, hogy feltámasztotta őt halottaiból. Mikor pedig a halottak feltámadásáról hallottak, némelyek gúnyolódtak; mások pedig azt mondták: Majd még meghallgatunk téged e felől. És ilyen módon Pál kiment azok közül. Némely férfiak azonban csatlakozván ő hozzá, hittek; ezek között az areopágita Dienes is, és egy Damaris nevű asszony, és mások ő velök.” *ApCsel. 17: 21-34.*

9

FELTÁMADOTT

A mai napra az Apostoli Hitvallás következő szakaszát vesszük: *harmadnap feltámadt a halottak közül*. Már korábban is elmondtam egy-egy cikkemben, hogy milyen fontos cikkely, sorsdöntő a megértése, mennyi minden múlik rajta, hitünk, öntudatunk, életünk, Istennel való kapcsolatunk számára. Ezért most bajban vagyok, hogy milyen retorikai fokozással hangsúlyozzam, hogy ez a ma olvasott cikkely a keresztyénség sarkalatos hitvallási tétele. Tehát inkább nem fokozom, mert bármi fokozás csak tompítaná az élet. Engedjük inkább magunkhoz közel az ige igazságát, amit Pál apostol a Korinthusi levélben ír, amikor a feltámadás titkáról beszél, és azt mondja: ha nincs halottak feltámadása, akkor Krisztus sem támadott fel. Ha pedig Krisztus nem támadott fel, akkor üres a prédikálásunk, üres a hitek, - majd egy szakasszal később megtoldja: akkor semmit sem ér, hiába való a hitek. (1Korintus 15:13-14,17) Mondhatnám azt is, hogy az egész Apostoli Hitvallást azért kellett rögzíteni, azért vették használatba a keresztyének, azért mondjuk évezredek óta, amikor hitet vallunk, amikor megerősítjük egymást, amikor tétélesen szeretnénk kifejtetni, mit hiszünk mi, keresztyének, s mit hiszek én, mert ez a tétel indított mindent és ez a tétel áll a közepén: Jézus Krisztus föltámadott a halottak közül.

Ugyanakkor azt is el kell mondanom, hogy ezt kivéve nincs is olyan hitvallási tétele a keresztyénségnek, amely kapcsán ne volna érdemes vitába bocsátkozni. Bősséggel találunk akár a régi zsidóságban, akár más vallásokban, akár emberi elgondolásokban olyan meggyőződéseket, amelyeket párba lehet a mi hitvallási tételeinkkel állítani. Hadd említsek néhányat röviden. Azt, hogy Isten van, ezt minden vallásos ember hiszi, mindegy, hogy melyik valláshoz tartozik, - minden vallásnak ez az alapja: van Isten, van egy embert meghaladó transzcendens valóság. Még azt is mondhatnánk, hogy még azon is egy gyékényen árulunk másokkal – elnézést a kifejezésért –, hogy ez az istenség nem személytelen valami, nem elvont világerő, absztrakt világ-törvény, hanem személyes valóság. Arról is lehet sokakkal elbeszélgetni, hogy Isten küldött hozzánk a maga isteni világából kiváló alakokat, nagyszerű személyeket, prófétákat, messiásokat, szabadítókat, hűségeseket, akiknek élete, sorsa csupa nagyszerű titok a számunkra, de mind az isteni-ben gyökereznek. Azt azonban, hogy üdvözítőnk és szabadítótkat – ahogy Ézsaiás próféta könyvében olvastuk: az Úr választottját, akit Isten kedvel, aki nem törli el a megrepedt nádat, és a pislogó gyertyabelet nem oltja ki, és igazságot hirdet a kapuban -, hogy tehát ezt a mi szabadítótkat – vagy ahogy Pál apostol mondja talányosan az athéni prédikációjában: ezt a férfit – Isten azzal bizonyította mindenképp bírójának, hogy föltámasztotta Őt a halottak közül, nos, ezt mások a legélesebben és leghatározottabban elutasítják. Abszolút hittételtől van tehát szó, fordítóponttól. Ezzel a hittel, ezzel a meggyőződéssel, a feltámadott Jézus erőinek a megtapasztalásával le-

pünk be valójában a keresztyénségbe, a keresztyénség szentélyébe, a szentek szentjébe. Itt dől el minden. Lehet ugyan a keresztyénségen belül is félig-meddig profánnak maradni, egy kicsit kívül is, egy kicsit belül is lenni, de ha a legmélyebb titokig akarunk eljutni, be kell lépünk a szentek szentjébe, ahol a feltámadott Jézus Krisztusról vallunk hitet.

Olyannyira így van ez, hogy az Újszövetségben többször is azt olvassuk, hogy éppen ennek a bizonyágtételnek a kimondásakor csattan fel gúnyos megjegyzés. Pál apostol athéni igehirdetésénél is azt olvassuk, hogy miután elmondta az általános isten-érveket az ott levő görög filozófusoknak, azok talán még bólogattak is. Amikor idézte a görög költőket - Istenben élünk, mozgunk, vagyunk! – még inkább bólogattak. Amikor azt mondta Pál apostol, kiről lesütött, hogy zsidó ember, hogy egy vérből teremtettünk mindannyian, nincsen különbség, mindannyian Isten gyermekei vagyunk, még jobban bólogattak – ilyet a Dalai láma is tud mondani, bárki tud mondani, és szép is, ha mondja. Nagy humanista, emberbarát, aki tudja ezt mondani, bólogattak hát: na, végre, valami szép vallásfilozófiát hallunk. De amikor a feltámadásról hallottak – jegyzi Lukács evangélista –, némelyek gúnyolódni kezdtek. (32.v.) Ugyanezt halljuk pünkösöd napján is, amikor Szent Lélekkel betelve kiálltak az apostolok, és szólták Jézus Krisztus nagyságos dolgait, hirdették a feltámadott Urat. Az ott lévők közül némelyek – mondja szintén Lukács – gúnyolódni kezdtek, mondván: ezek édes bortól részegedtek meg, (ApCsel 2:13) részeg ember beszél ilyet, bolond ember mond ilyet. Amikor pedig Pál apostol fogságban, Festus előtt bizonyágot tesz a

hitéről, azt mondja neki a római: bolond vagy te, Pál, a sok tudomány örületbe visz téged. (ApCsel 26:24)

Most leginkább a pünkösdi történet szavához kell igazodnunk, ahol Lukács nyomatékkal használja a gúnyolódás kifejezést. Ott nemcsak annyi történt, hogy gúnyolódni kezdtek, vagy gúnyolódtak, hanem szó szerint talán így lehetne fordítani, körbegúnyolták az apostolokat. Körbecsúfolták őket. Nem csak elhessentették egy legyintéssel, ahogy Festus: bolond vagy te, Pál... Nem csak szkeptikus megjegyzést tettek, ahogy az athéni filozófusok az Areopáguson, filozófushoz illően, mindent megkérdőjelezve, s mindent gyanú alá téve (gyanakszom, tehát vagyok! - nem hiszek, tehát vagyok!) – legyintenek egyet Pálra, sőt kegyesen azt is mondják: gyere el még egyszer, meghallgatunk máskor is. Jeruzsálemben mutatkozik a történet lényege. Ott körbegúnyolták az apostolokat.

Istenről beszélni – ez nem nagy dolog, aki hisz, aki vallásos, az eleve állítja, hogy van Isten. Istenről, mint személyről beszélni, ehhez is találunk magunknak beszélgetőpartnert, egyet-értőt. Csodálatos isteni személyről beszélni, szabadítóról, messiásról, hűségesről, prófétáról, igazról – erről is tudunk másnak érvényes szót mondani. A vízvásztó a feltámadás. Majd még meghallgatunk – mondják Pállal gúnyolódva -, ami azt jelenti, persze, hogy erre már nem vagyunk kíváncsiak.

Mielőtt azonban a drámát tovább vinném, szeretnék arról is szólni, hogy Krisztus követői számára sem olyan egyszerű dolog a feltámadás boldog hitét magukhoz ölelni. Nem olyan könnyű, és azért is hangsúlyoztam az előbb ezt a drámát, mert – megmondom őszintén – sokszor maguk a keresztyének

is zavarban vannak, ők is alkudoznának másokkal, meg talán önmagukkal is, hogy úgymond, mindent aláírunk az Apostoli Hitvallásból, csak ezt ne kelljen aláírni. Egy idős lelkész mesélte, aki faluhelyen volt sok ideig lelkipásztor, tradicionális közösségben, ahol, ahogy szokták mondani, nagyon megadták a módját a temetésnek. Volt még virrasztó, öltöztették a halottat, funerátor volt a községben, aki eljár a temetés ügyében, ismerte mindenki a harangverseket, a rokonok ásták a sírt és hantoltak, a temetés után pedig tor volt, úgy rendesen, ahogy el kell búcsúzni valakitől. Nos, ez a lelkipásztor temetésről-temetésre nagy lelkesen hirdette a feltámadás boldog evangéliumát. Még fafejű sem volt, bár lehetett volna, mert ő is úgy tanulta a teológián a temetési beszéd titkát, hogy papnak nem szabad nekrológot mondani, a pap dolga az, hogy a feltámadást hirdesse. De ő nem volt fafejű, iskolás, hanem az elhunytak érdemeiről is mindig szépen megemlékezett. Ám mindig érezte, hogy valami gyanakvás, fenntartás, távolságtartás van közte meg az emberek között. Így aztán egy torban, mikor már kicsit emelkedett a hangulat, megkérdezte az egyik atyafit, mondja meg neki őszintén, mi a bajuk vele? Ott él már tíz éve a faluban, csak nem az a bajuk, hogy nem a felszegről vett feleséget, hogy nincsen rokona a faluban, hogy városias a beszéde? Ekkor az atyafi megmondta neki az igazat: tiszteletes úr, mi nagyon szeretjük magát, szeretjük a prédikálását is, meg ahogyan közöttünk forgolódik, el nem eresztenénk egy szekér aranyért sem. Csak egyet kérünk: ne beszéljen nekünk annyit a feltámadásról! Mire meghökkent a lelkész: hogy-hogy ne? - neki az a dolga, hogy vigasztalást hirdessen a temetésen.

Mire mondja neki ez az idős bácsi: megmondta nekünk – és idézett egy három nemzedékkel korábbi papot –, megmondta nekünk X tiszteletes úr ötven évvel ezelőtt, hogy nincs feltámadás, s csak azért mondja, mert ez a hivatali kötelessége.

Velünk is baj van, amikor a feltámadás hitének a megvalósulásához jutunk. Ezért hadd említsek néhány tény az evangélium leírása szerint, mit éltek át Húsvétkor a Krisztus tanítványai és követői. Először is minden evangélium egybehangzó tanúságtétele szerint az üres sír ténye megdöbbenést váltott ki. Természetesen a megdöbbenésnek sokféle gyökere lehetett. Talán emlékeztek, Krisztus eltemetetésével kapcsolatban elmondtam, hogy megaláztatásához az is hozzátartozott, hogy méltósága nélkül temették el. Nos, éppen Húsvét hajnalán mentek volna az asszonyok, hogy az elmaradt köteles végzettséget megtegyék. De nem tehették már meg. Mély megdöbbenést váltott ki az üres sír. És ezerfelé indultak az emberi gondolatok. Emlékszünk Mária Magdalénára, akinek megjelent a feltámadott Jézus, de ő összekeverte a kertésszel, s könyvek között rimánkodott neki: uram, ha te vitted el őt, mondd meg, hogy hova vitted el, és én eltemetem őt. (János 20:15) A tanítványok döbbenete más, látják az üres sírt, angyal jelenik nekik, futnak haza a többiekhez, ám Lukács evangélista keményen, világosan leírja, hogy asszonyos beszédnek, fecsegésnek tartották, amit hírül adtak. (Lukács 24:11). Márk pedig csak ennyit mond: nem hitték. (Márk 16:11,13,14) Nem hittek nekik. De értesült a Nagytanács is, hogy valami történt. Elhengeredett a kő a sír szájáról, elmenekültek a sír őrzői, fényes jelenés támadt ott, s nem hallatszik már sírás a városnak

abból a részből, ahol Jézus tanítványai vannak. Ekkor lefizetik az öröket, hogy hallgassanak, és terjeszteni kezdik, hogy ellopták a holttestet. (Máté 28:12) Miért? Nehogy híre menjen, hogy feltámadt.

Amikor azonban a feltámadott Jézus megjelenik a tanítványoknak, hit támad bennük. Így kapcsolódik össze itt két motívum. Az egyik az ember sejtelve, hogy nem ér véget az életünk a földi élettel. Ez sejtelen, érzés, gondolat, reménykedés, - pislogó gyertyabél. Föl-föllobban, de nem ég igazán, csak telekormozza a lelkünket ez a mély, kipusztíthatatlan meggyőződés, hogy valami van, valami van az élet után. És az a valami nem a halál, nem a semmi, valamilyen folytatásnak kell lennie, - szinte minden ember hordozza ezt magában. Milyen szépen mondja Ézsaiás próféta – s ha másra is érti, hadd fogalmazzam így – ez az élet-tudatunk pislogó gyertyabél, halvány kis remény. S milyen érdekes, e remény korma még jobban elsötétít mindent, mint a pislogó gyertyabél kormos füstje. Mert amikor reményünkkel (belezárva a földi lét valóságába) a halál faláig jutunk, szintén Ézsaiás prófétával szólva: csak tapogatózunk, mint vakok a falat, s akkor meg is roppanunk, a halál ténye-súlya megroppantja az emberi életet.

Egyszer egy okos ember azt mondta, hogy ő kétféle embert ismer: azokat, akik még nem álltak meg szerettük sírjánál, és azokat, akik már temettek. S akik már temettek, akiknek már van halottjuk, azoknak az életében repedés támadt, ahogyan hosszában megreped a nád, s egyre több súly repeszi, roppantja az életünket. De ez a mi Messiásunk, a feltámadott Jézus Krisztus - mondja róla Ézsaiás – nemcsak azt a pisláko-

ló kis reményt nem oltja ki, hanem a megrepedt nádat sem törí ketté! Pedig a megrepedt nád nem jó semmire. Éppen ez az egyik, nagy, közös tapasztalatunk, amikor a gyász súlyos teherként ráakaszódik az életünkre. Előbb talán a nagyszülők, aztán a szülők, aztán a testvérek, sokaknál gyermek, olykor unoka is, barát, ismerős, hozzátartozó hal meg, - egyre nagyobb és egyre terhesebb a batyunk, és egyre több a repedés. Milyen irgalmas, milyen kegyelmes a mi feltámadott Krisztusunk! A gyertyabelet egy pöccintéssel el lehet oltani, ahogy múlt vasárnapon, én is egy kis mozdulattal eloltottam a túlégett adventi gyertyát istentisztelet végén. És meddig tart egy megrepedt nádat eltörni? Mégis, nem a mi ilyen-olyan sejtésünk, gondolatunk, élet-vágyakozásunk lobban föl a tanítványokban, ott, Húsvétkor, hanem maga a Feltámadott az, aki megjelenik. Nem a feltámadás gondolata ébreszt hitet a tanítványokban, hanem maga a Feltámadott ajándékoz nekik hitet. És ez azóta is így van. A feltámadás sejtelve pislogó gyertyabél. Néha fellobban és megvilágít körülöttünk valamit, néha engedi, hogy ne tévedjünk végképp a sötétbe, de csak sötétben hagy minket. Az igazi fényt maga a feltámadott Úrjézus Krisztus ragyogtatja föl számunkra. Ő ébreszt hitet Lelke által, Ő ébreszt bennünk is hitet. Ha halljuk mások bizonyágtételét Krisztus feltámadásáról, Lelke által az bennünk hitnek forrása lesz, - és nekünk is ezt kell tennünk. Az élő, feltámadott Krisztusról kell bizonyágot tennünk, hogy másokban is hitet támasszon ő. Ez gúny tárgya kezdettől.

Elmondottam, hogy Pünkösdkor körbegúnyolták a tanítványokat, Athénben csak legyintettek, aztán mondták, majd

máskor is meghallgatunk. Pedig jó dolog a feltámadásról – márpedig Krisztus feltámadásáról – hallani, mert legalább négy nagyon fontos üzenete van, ezt a négyet szeretném most még röviden elmondani.

Amikor azt valljuk, hogy Jézus Krisztus feltámadott a halottak közül, mégpedig így valljuk, hogy: *harmadnapra*, vagy *harmadnapon* feltámadt a halottak közül, akkor arról teszünk bizonyosságot, hogy Isten *Igéje* maradandó! S ebbe belefoglaltan, altételként, arról is vallunk, hogy Isten *igen*-je maradandó. Próféták jövendölték, hogy Isten szentje nem lát rothadást, íme, harmadnapra feltámadott. Mielőtt a test oszlani kezdett volna, mielőtt visszafordíthatatlan biológiai, kémiai, fizikai folyamatok indultak volna, Isten föltámasztotta az Ő szentjét. Istennek az ígéretéhez való hűsége ez – és mi ebből bontjuk ki, hogy Isten *igen*-je maradandó. Ebből is élünk, ez a mi egész életünknek alapja, ez mindennek az alapja, - Isten igent mond, Isten azt mondja: legyen – és ő örökkön hűséges ehhez az akaratához! Isten teremt, teremtését fönntartja és újjáteremti. A keresztyén dogmatika egyik fő tétele, hogy Isten a semmiből teremtett. Ha azt mondjuk, hogy a halál semmi, azt is mondjuk, hogy a halál megsemmisülés, azt is mondjuk, hogy a halál végleges elveszés. De ezért mondjuk azt is, hogy Krisztus feltámasztása új teremtés. Hogy jövendöl Ézsaiás próféta? – A régiek elmúltak, és beteljesedtek, és újat kezdtek. És tudatom veletek, mikor az meglesz. (Ézsaiás 42:7) Isten Jézus Krisztus feltámasztásában újat kezd. Akik a Krisztusban vannak – mondja Pál –, új teremtmény, új születés, új élet kezdődik bennük Isten maradandó, örök igenje értelmében.

Másodszor, amikor azt mondjuk, hogy harmadnapon feltámadt a halottak közül, akkor valljuk, hogy az élet több az emberlétnél. Számunkra ez a legnehezebb belátás, mert az életnek az a természete, hogy mindent kitölt, és elfoglal. Az emberi életnek is megvan ez a természete, egy nagyon egyszerű példát tudok mondani: ismerősöm házat épített, nagy házat, olyan nagyot, hogy öt család beleférne. Néhány évvel ezelőtt beköltöztek. A múltkor találkoztunk, és azt mondta, hogy kicsi a házuk. Mondom: - hogy-hogy kicsi, harminc ember lakhatna abban a nagy házban, akkorát építettetek?! Azt mondja: - Belaktuk. Igen, nincs az a tér, nincs az a hely, amit az ember ne tudna belakni, minden sarokba jut valami, hirtelen mindennek lesz helye, - az élet folyamatos és szüntelen expanzióban van. Ezért amikor azt mondom, hogy az élet több az emberlétnél, mi ezt nagyon nehezen tudjuk felfogni. Mert nekünk annyi az élet, amennyit az emberélet ki tud tölteni, el tud foglalni, be tud lakni, és ami azon túl van, az nincs. Vagy ha van, ismeretlenként vonz, hogy elfoglalunk és belakunk. Ma arról ábrándozik az ember, hogy a világuirt is be fogja népesíteni. Múlt héten jött a hír, hogy találtak egy olyan biológiai valószínűságot, amelyben a hat meghatározó kémiai elem mellett van egy hetedik is. Sőt, ez kiváltja a hatodikat, nem szükséges foszfor a szerves élethez, az arzén is alkothat élet-elemet. Új életformát találtak – úgymond. S akkor mi van még itt? Elindult a tudományos fantázia, mi mindenből lehet még élet, mit lehet belakni, elfoglalni? Mégsem végtelenek az emberi élet határai, nem is ezt mondom, hanem azt mondom, hogy az élet több az emberi életnél. Pál apostol ezt így mondja a második

Korinthusi levélben: mi pedig ebben a testben arra vágyakozunk, hogy ne kelljen levetkőznünk a halandó életet, hanem hogy fölöltöztessük a múlandóra, a halandóra a múlhatatlant. (2Korinthus 4) Hogy ne az legyen – az öltözéshez hasonlítva –, hogy először lecsupaszodunk a múlandókból, a veszendőkből, a halandókból, a megsemmisülőből és aztán fölöltözzük a halhatatlant, hanem arra vágyódunk, hogy elnyelje a halhatatlan, az örökkévaló a múlandót. Több az élet, mint az emberi élet. Isten az élet.

Harmadszor, Jézus Krisztus feltámadása – személyesen és egyedi módon az ő feltámadása - azt jelenti, hogy a megfeszített, meghalt és eltemetett, poklokra alászállott *Krisztus* támadott föl a harmadik napon. Vagyis Isten éppen ezzel bizonyította Őt annak, aminek Krisztus vallotta magát. Teológiai nyelven: Isten igazolta Jézus Krisztust, melléállt, vindikálta őt. A feltámasztás ítélet is, Isten Krisztusnak ítéli az igazság pálmáját. Nem volt hazugság, amit Krisztus mondott, nem volt hazugság, amit Krisztus tanított magáról, nem volt istenkáromlás, nem volt hagymázos maga-nóttetés, amit Krisztus földi életében láttunk. Isten Fiának nevezte magát, s azt mondta tanítványainak: az embernek Fiát elárulják, ítéletre adják, megfeszítik, meghal, és a harmadik napon feltámad. S mondotta: romboljátok le a testnek e templomát, és én harmadik napra fölépítem. Káromolja Istent, - vádolták rögtön, olyat mond, ami nem lehet! Mégis. Bár pislog a mécses-láng, roppan az a nád, de Isten igazolta Őt, előhozta a halálból.

És ebből a negyedik nagy üzenet, a boldog hit. Bűn, betegség, halál legyőzhető. Így mondja szép húsvéti énekünk:

ha Ő fel nem támadt, nincs többé bűnbocsánat. Bűn, betegség, halál legyőzhető. És hogy nem távolba repítő hitről van szó, hanem most éppen a szentek szentjénél állunk, a küszöbön állunk, be is kell lépnünk oda, noha a kétségünk, hitetlenségünk, fájdalmaink, megroppant élettartásunk, pislogó mécsesünk visszatartana bennünket, be kell lépnünk a szentek szentjébe, - ide vezet ez a hit, és Isten ehhez nekünk sok-sok segítséget, támogatást és biztatást ad. Mert vannak nekünk is részleges győzelmeink. Ha fölkel egy beteg az ágyból, az vajon nem a feltámadás előíze? Bizony az. Ha valakire azt mondta az orvos, maradjon otthon, töltsse el a hátralevő néhány napját békességben, készítse fel az övéit meg önmagát is a halálra – de ezt tíz éve mondták neki, és ma itt ül közöttünk, az tudja, miről beszélek. Aki előre elsíratta már szeretettét, s mégis itt van vele, az tudja, miről beszélek. Részleges győzelem ez. Nehezebbet mondok. Ha bajból, keserűségből, bűnből, bánatból, gyötrelomból, károkozásból, lelki, fizikai, bármiféle bajból gyógyult valakinek a szíve, és tudott igazán megbocsátani és elengedni, az győzött, és az tudja, hogy miről beszélek. Ha valaki hosszú évekig rejtegette bűnét, lappangva osont a fal mellett, ám egyszer eljutott a boldog és mindent átszakító döntésre, és letette azt a bűnt, nem cipelt tovább, és bocsánatot kért, és megengesztelte a másikat, az is tudja, hogy van győzelem a bűn fölött. Van győzelem bűn, betegség és halál fölött. Egy nagy teológus, Wolfhart Pannenberg így mondja, és igazán mondja: Krisztus feltámadása *prolepszisz* – elővételezés, előíz, foglaló. A jövőt észleljük, amikor Krisztus feltámadásáról beszélünk. Ugyan múlt időben mondjuk: harmadnapon *feltáma-*

dott a halottak közül, de a jövőről beszélünk. S mi még az első napon sem vagyunk, nemhogy a másodikon. Az a *harmadnap* még előttünk van.

Végezetre engedtessek meg egy szójáték, amit az eredeti szöveg nem enged meg, de a magyar szavak megengedik! – azt mondja Pál apostol: ha a Krisztus föl nem támadott, *üres* a mi prédikálásunk – üres az enyém is! – és üres a hitetek, üres a tiétek is, testvérek! De Krisztus feltámadott és elsőszülött lett azok közül, akik elaludtak. Választhatunk: vagy *üres sír vagy üres hit*. Ha a Jézus sírja üres, akkor a mi szívünk és életünk megtelik a feltámadás boldog bizonyosságával. Ha az a sír nem nyílt volna meg, az a kő még mindig rajta volna, akkor a hitünk lenne üres. De igazán komolyan, talán mégsem üres a szívünk, pislog a gyertyabél, megvan még a megrepedt a nádszál is,- és a mi üdvözítőnk, szabadítónk, Messiásunk megrepedt nádat nem tör el, pislogó gyertyabelet nem olt ki, hanem igaz fényt, világosságot, boldog feltámadás reményét önti mindnyájunk szívébe. Ámen.

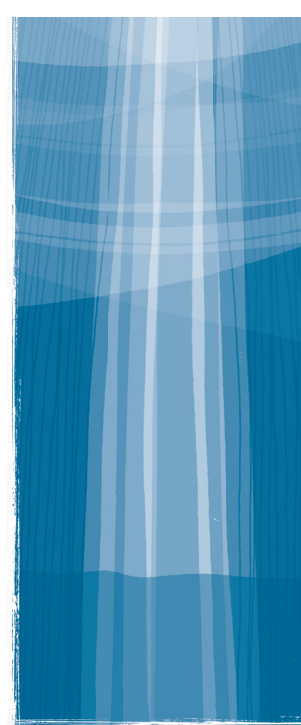
Hiszek egy Istenben,
mindenható Atyában,
mennynek és földnek teremtőjében.

És Jézus Krisztusban,
az Ő egyszülött fiában, a mi Urunkban,
aki fogantatott Szentlélektől,
született Szűz Máriától,
szenvedett Poncius Pilátus alatt,
megfeszítették, meghalt és eltemették.

Alászállt a poklokra,
harmadnapon feltámadt a halottak közül,
fölment a mennybe, ott ül
a mindenható Atya Isten jobbján,
onnan jön el ítélni élőket és holtakat.

Hiszek Szentlélekben.

Hiszem az egyetemes
keresztény anyaszentegyházat,
a szentek közösségét,
a bűnök bocsánatát,
a test feltámadását
és az örök életet.

Fölemelt fővel várom őt

„Annakokáért mi is, kiket a bizonyságoknak ily nagy fellegevesz körül, félretéve minden akadályt és a megkönyékező bűnt, kitartással fussuk meg az előttünk levő küzdő tért. Nézvén a hitnek fejedelmére és bevégezőjére Jézusra, aki az előtte levő öröm helyett, megvetve a gyalázatot, keresztet szenvedett, s az Isten királyi székének jobbára ült.” *Zsidókhöz írt levél 12:1-2*

10

FELMENT A MENNYEKBE

Jézus Krisztusról mondjuk: *felment a mennybe, ott ül a mindenható Atya Isten jobbán, onnan jön el ítélni élőket és holtakat.* Amikor az Apostoli Hitvallás egy-egy cikkelyét olvassuk, magyarázzuk és próbáljuk az igazi mélységeit megérteni, tudjuk jól: Istentől teszünk vallomást - Őt valljuk, az Ő valóságát mondjuk ki: hiszek Istenben, hiszek Jézus Krisztusban, hiszek a Szent Lélekben. Valljuk Istent, aki világteremtő, gondviselő, megváltó, üdvözítő. Talán észrevettétek már az eddigi magyarázatok során, hogy mindegyre azt a kérdést is megpróbáltuk felnyitni, hogy *milyen* Isten? Ez döntő kérdés. Az a kérdés ugyanis, hogy van-e Isten, a zsoltáros szava szerint csak a bolond kérdése. A bolond teszi fel a kérdést, van-e Isten, és így felel rá: nincs, hiszen a kérdés (van-e Isten?) eldöntendő kérdés. Van vagy nincs? Ezt tehát Isten ígéjét a bolondság dimenziójába utalja. De az emberi kultúra története is azt bizonyítja, hogy az igazi kérdés sosem eldöntendő kérdés volt, hanem az, hogy *milyen* Isten, akiben hiszünk? Milyen Isten, aki van? Sőt, ezt tovább kell mélyítenünk. Éppen Kálvin az, aki azt mondja, hogy nem állhatunk meg annál a kérdésnél, hogy milyen Isten, *qualis sit Deus*, hanem azt is fel kell tennünk: milyen Isten *a mi számunkra*. Milyen Isten a velünk való kapcsos-

latában? Hiszen mi azt nem tudjuk kérdezni, hogy milyen Isten a marslakók számára, milyen Isten a bálnák számára, de azt a kérdést, igenis mindig, nagy izgalommal, sok belső gyötrellemmel és nagy vigasztalásokat kapva kérdezzük: milyen Isten a mi számunkra?

Éppen ezért, amikor most elérkezünk a felolvasott cikkelyhez (*fölmert a mennybe, ott ül a mindenható Atya Isten jobb-ján, onnan jön el ítélni élőket és holtakat*), egy olyan dimenzióba lépünk, amelynek kapcsán – megvallom őszintén – igen nehezen tudunk feleletet adni az alapvető kérdésre (milyen Isten a velünk való kapcsolatában?). Mert azt, hogy milyen Isten, sokszor megtapasztaljuk gondviseléséből, hogy milyen Isten, azt megtapasztaljuk abból, ahogy a lelkünkben Szent Lelke által dolgozik, ha szabad ezt a kifejezést használni Istennel kapcsolatban. Hogy milyen Isten, azt világosan és egyértelműen látjuk Jézus Krisztus testet öltéséből, földi életéből, önkéntes kereszthalálából, megdicsőüléséből, föltámadásából. Hogy milyen Isten, azt megtapasztaljuk Szent Lelkének megannyi munkájából. De mikor azt mondjuk: felment a mennybe, ott ül a mindenható Atya Isten jobb-ján, onnan jön el ítélni eleveket és holtakat, akkor úgy érezzük, hogy mintha egy ablakhoz lépnénk oda kívülről, de az ablakot belülről függöny zárja, és mi csak próbálunk betekinteni az isteni világba, ám csak homályos árnyékokat, mozgásokat láthatunk. Néha ellibben ez a függöny, s egy pillanatra belátunk az isteni, titokzatos világba. Ezért a keresztyének is sok-sok gondot tudnak megfogalmazni és megélni e hitvallási tétel kapcsán. Elég, ha csak arra utalok, hogy a keresztyén ünnepkörben, mely most kezdő-

dött nemrég, Advent első vasárnapján, minden keresztyén végig tudja mondani az ünnepeket, de csak Húsvétig. Aztán ugyan egy nagyot, és Pünkösdot mondjuk. Áldozócsütörtököt nem szoktuk fölidézni. Olyannyira elfeledtük, hogy a nyugati keresztyénségben Áldozócsütörtök ünnepe szinte ki is halt. Ezt a budahegyvidéki gyülekezetről is tudom, mert bár áldozócsütörtök is szoktunk istentiszteletet tartani, de olykor a lelkészen, a kántoron, meg a harangozón kívül más nem nagyon szokott eljönni. Pedig-pedig: Krisztus felment a mennybe. Áldozócsütörtök ennek az ünnepe.

Sok küzdelmünk van tehát, és ezt a hitvalló tételt szinte önmagunk kétségei, bizonytalanságai ellenére kell tartanunk. Hadd hívjam ma a gyülekezetet arra, hogy tekintsük bele ennek a mélységeibe. A keresztyén teológusok évszázadok óta próbálják rendbe foglalni és előadni az emberi hit-tapasztalatot. Nagyon sokféle hit-tapasztalat van, némelyik ezek közül érvényes, némelyik érvénytelen, némelyik tovább adható, némelyik nem adható tovább. Vannak az emberi lélekben olyan érintések, melyeket talán csak egy költő tud megfogalmazni. De van olyan tapasztalatunk is, amit bárkivel meg tudunk osztani. A teológusok két nagy dimenziót szoktak megjelölni, két rubrikában, ha arra a kérdésre válaszolunk, hogy milyen Isten. Az egyik rubrika alatt sorolják Isten *közölhetetlen* (*incommunicabilis*) tulajdonságait, a másik alatt pedig Isten *közölhető* (*communicabilis*) tulajdonságait. A közölhető isteni tulajdonságok Isten létét, személyes voltát, Isten velünk való kapcsolatát érintik. Ilyenek: Isten tudása, bölcsessége, igazságossága, jósága, szeretete, könyörülete, szentsége, Isten örök

rendje, Isten féltékenysége, Isten haragja, Isten szabadsága, mindenhatósága. A skolasztikus teológusok mindezt három alfejezetben is összefoglalják: Isten tökéletessége, Isten szépsége és Isten dicsősége.

Istennek azonban vannak úgynevezett *közölhetetlen* tulajdonságai is. Ezek Isten *önlétére* vonatkoznak. Isten önmagában önmagának elégséges. Ezt mi nem tudjuk felfogni, ez tehát olyan axióma, amit ugyan állítunk, de nincs hozzá út, nincsenek hozzá analógiáink, nincsenek megosztható tapasztalataink. Hiszen az emberi élet véges, életünk mások életére támaszkodik, egyik élet a másiktól támad, a másikkal kapcsolódik. Tehát amikor azt mondjuk, hogy Isten önmagában önmagának elégséges – immár értjük jól –, egy nem közölhető, nem átadható isteni tulajdonságról beszélünk. Ugyanilyen Isten változhatatlansága. Számunkra ez is felfoghatatlan. Az antropológusok szerint az ember sejtrendszerét hétevenként kicserélődik. Ezt ugyan sohasem bizonyították, de állítólag, ha hét évet megér valaki, a nyolcadik évben már nem ugyanaz a sejtrendszer. Biológiailag teljesen kicserélődik az ember. Mi változunk, növekszünk és csökkenünk, terjeszkedünk és zsugorodunk. Az életünk halállal határos, fájdalmat, szenvedést, nyomorúságot ismerünk. Isten változhatatlan, ezt mi fel sem tudjuk fogni. Isten mindenütt jelenvalósága is ugyanilyen közölhetetlen tulajdonság, mert a fizika nekünk nem engedi meg, hogy egyszerre két helyen legyünk, ez nekünk lehetetlen. Még egy miniszternek sem szokott sikerülni egyszerre két helyen lennie, még kevésbé egy püspöknek. Ám, hogy Isten mindenütt jelenvaló, és hogy Isten min-

den-idejű, Istenben minden idő jelen van, Istenben minden idő örökkévalóan együtt van, ezek számunkra fölfoghatatlan isteni tulajdonságok. Immanuel Kant elég világosan megírta *A tiszta ész kritikájában*, hogy az ember csak térben és időben tud gondolkodni, így születünk, minden fogalmunk, tapasztalatunk, elképzelésünk, minden, ahogy vagyunk, térhez és időhöz van kötve, és hozzánk van kötve a tér és az idő.

Mindezeket azért soroltam, mert amikor a Hitvallásnak ahhoz a tételéhez érünk, hogy a feltámadott Krisztus, miután negyven napot eltöltött tanítványaival, és beavatta őket Isten országának titkaiba, kivitte őket Jeruzsálem mellé, felhatalmazást adott nekik – többek között a keresztségre! –, majd őket áldva felemelkedett és eltűnt szemük elől, felment a mennybe – ekkor még nekünk is hit-harcot kell folytatnunk, önmagunkkal szemben is, mert – mint mondtam – éppen csak bele tudunk pillantani a titokzatos isteni világba, amelyről ilyeneket mondunk: mindenütt jelen való, minden idejű, önmagának elégséges, végzetlenül egységes és örökkévaló. Ilyen pillanatot többet is említ a Biblia. István vértanú esetét idézem én is, aki kivégzésekor, szinte fél-halottként, föltekintett és így kiáltott: láttam az eget megnyílni, és az én Krisztusomat a Mindenható jobbán ülni. Ugyanilyen János apostol látomása Patmosz szigetén, mikor elragadtatik, és mintegy látja a mennyi istentiszteletet, amit aztán nem tud leírni másképp, mint lenyűgöző szimbólum-együttesben. A Jelenések könyvében egyik szimbólum sorjázik a másik után, de nem azért, mert a száműzött János felszárnyal, minként a száműzött Ovidius, aki a tengerparton írta szebbnél szebb verseit, hanem, mert

nem lehetséges az ember számára ezt másként leírni és fölfogni. És végül hadd idézzem Pál apostolt, aki a Korinthusi levélben a sok személyes támadásra válaszolva azt írja: ismerek egy embert – hogy testben, vagy lélekben-e, meg nem mondhatom; ismerek egy embert, aki elragadtatott a harmadik égig – hogy testben, vagy lélekben-e, meg nem mondhatom –, és látott kibeszélhetetlen látomásokat – hogy testben, vagy lélekben-e, meg nem mondhatom. Mi értjük, hogy önmagáról beszél. Viszont azt is mondja az apostol: noha ismerek egy ilyen embert, aki kibeszélhetetlen titkokat látott, én a tekintélyemet, az igazságomat nem azzal erősítem meg, hogy ezekkel a titkokkal előállok. Azt akarom – mondja –, hogy mindenki annak tartson, akinek lát, és amit tőlem hall. Mégis, ismer egy ilyen embert: egy villanásra ő is beelátott a mennyei világba?

Bepillanthatunk tehát az ablakon egy pillanatra, aztán újra lehull a függöny. Hol van ez a mennyei világ, milyen ez a mennyei világ, hova távozott el Jézus Krisztus? Nagy-nagy kérdések ezek, és nekünk ragaszkodnunk kell ehhez a hitvalló tételhez, ahogy önmagunkat is megerősítjük, és cáfoljuk a régi ateista propagandát. Amikor Gagarint, az első űrhajóst fellőtték egy kapszulában, s keringett hármát-négyet a földgolyó körül, majd visszaérkezett, sajtókonferenciát tartottak. Itt megkérdezte tőle egy *bábuska*, egy vallásos, ortodox, orosz öregasszony, hogy találkozott-e Istennel az űrben? Ekkor Gagarin azt mondta: ő ottan nem látott semmit. Másnap meg is írta a Pravda: Gagarin az űrben járt, és nem találkozott Istennel, *ergo* Isten nincs. Azért hozom ide példaként ezt, mert bármilyen gyerekes és átlátszó volt a szovjetek propagandája,

bizony, mi is így vagyunk: ha nem érzékelem, nem tapasztalom helyét, és idejét nem tudom, a szívembe kétség költözik, mert térben és időben gondolkodunk. Mindazáltal, ki tudunk mondani néhány lényegbe vágó igazságot.

Először is Isten végére-mehetetlen. Ha valamiért, ezért nem ismerjük meg igazán a mennyei világot, mert Isten végére-mehetetlen. Hol lakik Isten? Hogyan jutunk el Istenhez? Hol van az Ő trónusa és székhelye? Talán emlékeztek, mikor Jób könyvét idéztem néhány héttel korábban, felolvastam az isteni megnyilatkozást. Jób szeretné az emberi ítélőszék elé vinni Istent, és beperelni Őt minden fájdalomért, szenvedésért, nyomorúságért, minden bajért. Isten megszólal a forgószélben, de nem azt kérdezi Jóbtól, hogy miért küldte rossz címre a neki szánt panaszt – jaj, jönnek vissza hozzánk ilyen levelek: hibás címzés, címzett ismeretlen! – hanem csak ilyeneket kérdez Isten: hol lakik az eső? meg tudod-e fordítani a Göncöl szekere-rúdját? honnan jön a hó? föl tudod-e tartóztatni a tengeráradatot? megszámláltad-e az égen a csillagokat? Csak ilyeneket kérdez. Isten végére-mehetetlen térben és időben, és ha van Istenben tér és idő, az Ő véghetetlensége mind ezt magába foglalja, de mi a saját terünkön és időnkön sem tudunk túlmenni.

Szabó Lőrinc írt egyszer egy kedves, humoros tanító verset Szun Vo Kungról, a majmok királyáról, talán sokan ismerik. Föllázad a majomkirály, világhatalmat akar, perbe száll Buddhával, és alku kötet vele. Ha a majomkirály, el tud jutni a világ végére, akkor övé lesz a világ. Elindul hát a majomkirály, végiglohol világon, és tényleg eljut a világegyetem szélére: öt

nagy oszlop áll ott, hatalmas borzasztó oszlop. A majomkirály a középsőre odairja: itt járt Szun Vo Kung, a negyedik oszlop tövébe, pedig majom-módra odateszi a névjegyét. Aztán visszatér Buddhához, és kéri a világalalmat. Így fejeződik be a vers: ekkor Buddha megszólalt: „te nyomorult majom, te barbár ész- és erőszörnyeteg, azt hiszed, hogy míg féktelen hatalmad hajt, és önzés fűti, lebírsz engemet?! Azt hiszed, ki tudtál szökni kezemből, nézz ide, nézd középső ujjamat, itt járt Szun Vo Kung, itt van, ezt te írtad, s nézd, piszkod itt a hüvelykem alatt!” Bizony, csak Buddha tenyerén futkározott ez a pökheni majomkirály, aki azt hitte, hogy kiért a világegyetem szélére. Isten végére-mehetetlen. Ez bizony általános, mély, emberi meggyőződés, nem is véletlen, hogy Szabó Lőrinc buddhista tanmeseként tudta megverselni. Mindannyian hordozzuk ezt az érzést, és amikor azt mondjuk: menny, ezzel azt mondjuk: Isten végére-mehetetlen.

Van azonban keresztyén sajátosság is. Nem tudok más valást, amelynek a hitvallásában ez lenne, hogy felment a mennyekbe, ült a mindenható Atya Isten jobbán, - ezt mi, keresztyének mondjuk. Tehát mi keresztyének nemcsak azt mondjuk, hogy Isten végére-mehetetlen, hogy nem érünk ki Istentől, hanem valami egészen mást is mondunk. Azt mondjuk, hogy Isten és az ember között, vagy még pontosabban, a teremtő és a teremtmény között kvalitatív különbség van. Ezt szimbolikusan így fejezzük ki: fönt és lent. Isten a mennyben van, te pedig a földön vagy. Így jelöljük meg helyünket mi, keresztyének, a világegyetemben.

S mielőtt végül, a hitvallás tételének három, mély, titokza-

tos értelméről szólnék, azt is el kell mondanom, hogy nekünk, mai keresztyéneknek még külön harcunk is van önmagunkkal. Kétféle módon szoktuk a nagy kérdést - mi az, hogy menny, hol van a menny, mi az, hogy mennybe ment a mi, föltámadott Krisztusunk, és hol van az Isten trónusa? - kikerülni. Az egyik kerülő: protestáns, rossz protestáns. A rossz protestáns földre süttöt szemmel jár, feltűri az ingujját könyékig, és munkához lát. Őt nem érdekli semmi, csak amit gyúrhat. Ő a dolgos protestáns. Nem néz föl - miért nézzen föl? -, neki itt van dolga. Aztán - s elnézést kérek a római katolikusoktól -, ha megszidtam a protestánsokat, a katolikusokról is kell néhány szót szólnom. A katolikusok úgy találtak kerülőutat, hogy a kérdést bezárták az emberi képzeletbe. Olykor ha elmegyek egy szép, barokk, katolikus templomba, mindig pufók angyalkákat látok felhők szélén ülni, búbajos mosollyal, kis szárnyacskákkal verdesni. Így kéne a mennyországot elképzelni, az valami felhők-ből épített trónus volna? Mindkét kerülő végzetes. Az egyik nem is akar róla tudni, a másik, pedig teljes egészében az emberi fantáziának szolgáltatja ki a kérdést. Vajon, milyen lenne egy posztmodern mennyország, testvérek? A barokkot ismerjük, s ha majd a katolikus egyház kanonizálja a posztmodernt, bizony, kíváncsi leszek rá, milyen lesz az ember-képzelet szülte mennyország. Inkább azonban nézzük a nagy titkokat és a csodálatos üzeneteket.

A mennybemenetel Jézus Krisztus megdicsőítésének a zárása. Itt teljesedik be megdicsőítése. Ül jobbomra - mondja a messiási zsoltár. Ül jobbomra, míg ellenségeidet zsámulyl lábad alá vetem. Abszolút isteni, királyi felségében lát-

juk Krisztusunkat, aki teljes méltóságára állíttatik vissza. Ez szabadító kijelentés, a számunkra is szabadító. A szabadulás immár nem szubjektív érzés, nem valami egzisztenciális futam, miszerint ha hiszek Istenben és Jézus Krisztusban, akkor a lelki görcsök kigubancolódnak (ó, bár azok is kigubancolódnának, kívánom tiszta szívemből!) – ez valóságos szabadítás. A történelemben ritkán-ritkán élünk meg ilyet, de megéljük, és elmondhatjuk boldog szívvel, hogy nincsenek a történelemnek véglegesen lezárt alakzatai. Idéztem Gagarin elvtársat az 1960-as évekből. Ugyan ki gondolta volna akkor, hogy egy föltörekvő világbirodalom hipp-hopp, el fog tűnni?! És hol van ma? – nincs! Akik most feltörekcszenek és végleges hatalmat vindikálnak maguknak, azok sem lesznek – tudjuk! Jézus Krisztus Úr mindenké felett! Felment a mennybe, ült az Atya Isten jobbára, - a mindenható, világot kormányzó Isten jobbján ül, teljes méltóságában.

Ha azt mondtuk, hogy Krisztus feltámadása legyőzte a halált, mert legyőzte a halált, és bebizonyította, hogy nem végérvényes a halál valósága, nem a halálé a végső szó, akkor Krisztus mennybemenetele a halál *okát* győzte le! Mert van oka a halálnak. Ez, pedig az ember Isten elleni lázadása. Nagy és szabadító üzenetet mondunk, amikor azt mondjuk: felment a mennybe, ült az Atya Istennek jobbára. De azt is mondjuk, hogy ő eljövendő. Bennünk, keresztyénekben különös módon keverednek az ádventek. Mire is várunk mi Ádventben? Gyűjtjük az ádventi gyertyákat, énekeljük: *veni, veni, Immanuel*, a régieket idézzük, a prófétákat, az atyákat, akik várták a Messiást. De ha csak ezt tesszük, visszafelé tekintünk. Így

szól latinul a Jézus Krisztus visszajöveteléről a hitvalló tétel: *adventurus* – eljövendő, még egyszer eljön, és mi várjuk Őt. Várjuk igazság bírójaként, mert eljön ítélni élőket és holtakat, eljön igazság bírójaként az, akit ártatlanul ítélték el. Ézsaiás próféta szép ádventi jövendölésében olvassuk: a törvényt igazán jelenti meg. Egy igaz bíró fog elérkezni, bírói hatalmat fog gyakorolni. Összeszorulhatna a szívünk. Az a Krisztusunk jön ítélni élőket és holtakat, akit az ember – noha tudván tudta, hogy ártatlan – elítélt, az a Krisztus jön ítélni, akit az ember keresztre adott, likvidált és megsemmisített és elsöpört az útból? Akkor milyen bíró lesz ő, a bosszú bírójára lesz? Feltámadott, az Atya jobbára ül, királyi jogart vett a kezébe, és jön bosszút állni ellenségein? Olyan csodálatosan mondja a Heidelbergi Káté ennek a hitvalló tételnek a magyarázatánál: az a bíró fog ítéletet gyakorolni, az a bíró fog fölöttem ítélni, aki hagyta magát elítéltetni értem, és az üdvösségemért! S így mondja a káté: én fölemelt fővel várom őt. Amikor azt mondjuk, hogy Krisztus eljövendő ítélni eleveneket és holtakat, akkor mi felemeljük a fejünket, és Őt, a mi Krisztusunkat így várjuk, mert Ő szeretetében, kegyelmében és irgalmában hagyta magát érettem megítéltetni.

S végül, azt mondjuk, hogy közbenjár érettünk. Audenek, az angol-amerikai költőnek van egy szép verse (*Új-évi ének*), melyben Isten valóságáról, titkáról szól. Itt mondja, hogy az ember ki- és betekintő értelme szüntelen keresi az istenit, de jönnek rendre vissza, bontatlanul a mi Istenhez írott leveleink, így: címzett ismeretlen. A közbenjárásról szólók most. Jézus Krisztus, aki az Atya jobbján ül – mondja az

apostol – szüntelenül közbenjár érettünk, és imádságainkat jó illatúvá teszi az Atya előtt. Amikor az imádkozásra tanít bennünket Krisztus, és azt mondja a tanítványainak, hogyha valamit kértek az én nevemben, az Atya megadja nektek, akkor ennek az igazi mélysége itt mutatkozik. Amikor Jézus nevében kérünk valamit, bizton remélhetjük a meghallgattatást, mert nekünk közvetlen közbenjárónk van. Elnézést kérek azoktól, akik szentekhez és közbenjárókhoz szoktak imádkozni! Hadd bízassam őket, nem kell a levelet kerülő úton küldeni, nem kell közbenjárót, közvetítőt keresni, mert a mi Krisztusunk nevében mondott imádságot a Szentháromság Isten második személyének a nevében mondjuk. Nem vétjük el, és bizton, isteni valóságba érkezik minden kérésünk. Hogy mondja Arany a *Szondi két apródja*-ban? Az a csodálatos két sor: „Jézusa kezében kész a kegyelem,/ Egyenest oda fog folyamodni.” Egyenest, egyenest a mi Jézusunkhoz, aki ül az Atya Istennek jobbján. Vigasztalásunk van tehát, testvérek, Krisztus mennybemeneteléből. Felvette testünket, ünnepeljük Karácsonykor. Ezt nevezzük inkarnációnak. De fölvette és fölvitte, megtartotta az emberi testet mennybemenetelekor is. Ezt pedig *assumptio carnis*-nak nevezzük. Bizonyos zálog, pecsét, bizonyíték a számunkra - testünk feltámadására, kegyelmes ítéletre, minden imádságunk meghallgattatására, halál okának végső legyőztetésére: Ő fölment a mennybe, ül az Atya Istennek jobbján, onnan jön el ítélni elevenet és holtakat. *Veni, veni Immanuel*, jövel, jövel, Immanuel. Ámen.

Hiszek egy Istenben,
mindenható Atyában,
mennynek és földnek teremőjében.

És Jézus Krisztusban,
az Ő egyszülött fiában, a mi Urunkban,
aki fogantatott Szentlélektől,
született Szűz Máriától,
szenedett Poncius Pilátus alatt,
megfeszítették, meghalt és eltemették.

Alászállt a poklokra,
harmadnapon feltámadt a halottak közül,
fölment a mennybe, ott ül
a mindenható Atya Isten jobbján,
onnan jön el ítélni élőket és holtakat.

Hiszek Szentlélekben.

Hiszem az egyetemes
keresztény anyaszentegyházat,
a szentek közösségét,
a bűnök bocsánatát,
a test feltámadását
és az örök életet.

Jövel, jövel

„Pál, Jézus Krisztusnak apostola, Isten akaratából, a Krisztus Jézusban való életnek ígérete szerint, Timótheusnak, az én szeretett fiamnak: kegyelem, irgalmasság, békesség az Atya Istentől és Krisztus Jézustól, a mi Urunktól. Hálát adok az Istennek, akinek szolgálók őseimtől fogva tiszta lelkiismerettel, hogy szüntelen gondolok reád könyörgéseimben éjjel és nappal, kívánván téged látni, megemlékezvén a te könnyhullatásaidról, hogy örömmel teljesedjem be; eszembe jutván a benned levő, képmutatás nélkül való hit, amely lakozott először a te nagyanyádban Loiszban és anyádban Eunikában; meg vagyok azonban győződve, hogy benned is. Minekokáért emlékeztetlek téged, hogy gerjeszd fel az Isten kegyelmi ajándékát, amely benned van az én kezeimnek rád tétele által. Mert nem félelemnek lelkét adott nekünk az Isten; hanem erőnek és szeretetnek és józanságnak lelkét. Ne szégyelld hát a mi Urunk bizonyágtételét, se engem az ő foglyát; hanem együtt szenvedj az evangéliumért Istennek hatalma szerint, aki megtartott minket és hívott szent hívással, nem cselekedeteink szerint, hanem az ő saját végezése és kegyelme szerint, mely adatott nekünk Krisztus Jézusban örök időknek előtte, megjelentetett pedig most a mi Megtartónknak, Jézus Krisztusnak megjelenése által, aki eltörölte a halált, világosságra hozta pedig az életet és halhatatlanságot az evangélium által.”

2Timótheus 1:1-10

11

SZENTLELEK

Mivel a mai napon istentiszteletünket közvetíti a Kossuth rádió, engedjétek meg, hogy a szélesebb körben most néhány szóban, röviden elmondjam a rádióhallgatók kedvéért, hogy milyen vezérfonal szerint olvassuk és magyarázzuk az ígét gyülekezetünkben, immár hónapok óta. Tavaly ősszel kezdtünk hozzá, hogy az Apostoli Hitvallás – egyszerűbb nevén: a Hiszekegy – alapján elmélyítsük hitünk sarkalatos tételeit. Így vasárnapról-vasárnapra az Apostoli Hitvallás egy-egy cikkelyét vettük - de nemcsak azt néztük az Ige fényében, hogy mit mondunk, mit jelent a Hitvallás egy-egy cikkelye, amikor keresztelőkör, konfirmáció, úrvacsorázás, temetés, és még sok más alkalommal elmondjuk, sőt olykor elimádkozzuk. Aztán nemcsak arra figyeltünk, hogy milyen helyzetekben válik elkerülhetetlenné hitünk megvallása – például, ha ilyen módon tudunk mi, keresztyének egymással közösséget teremteni, vagy ha hitvitánk van, vagy ha számot kell adnunk mások előtt hitünkről és reményünkről. A leginkább mégis mindig azon ámultunk, hogy mi teszi lehetővé azokat a nagy felismeréseket, a hitigazságok belátását, melyeket az Apostoli Hitvallás foglal egybe.

Ma a Hiszekegynek ez a cikkelye irányítja gondolatainkat: Hiszek Szentlélekben. És ma is mindhárom kérdésre tekintettel leszünk. Tehát először arra figyelünk, hogy mit mondunk, amikor megvalljuk: hiszek Szentlélekben, másodsor, hogy mikor kell ezt mondanunk, és harmadszor: mi teszi lehetővé, hogy Isten nagy titkába belelássunk.

Amikor tehát azt mondjuk, hogy hiszek Szentlélekben, akkor hitvallást teszünk arról, hogy a Szentlélek Isten. A keresztyén hit elsődlegesen istenhit. És azzal, hogy Istent Léleknek valljuk, azzal mindenképp előtt mondjuk ki, hogy Isten: életadó hatalom. Az isteni Lélek, mint élet árad ki és jár át mindent. Isten él! És ez el is dönti a vitát, hogy helyes-e a bibliai megnevezést: Szent Lélek – új módi szerint Szent Szellem-nek mondani? A vitának, elismerem, van alapja, és pedig az, hogy a bibliai nyelvek több szóval is képesek kifejezni a titokzatos isteni személy, a Szentlélek nevét. Ehhez aztán még hozzájön a nyugati szellem-filozófiák hatása, és máris sokan (például Hegel követői) oktatnak minket: úgy lenne helyes, ha Szentlélek helyett Szent Szellemet mondanánk. De ez nem helyes, csak szellemes – a szellem ugyanis elvontságot jelöl, s nem mintha Isten ne tudna filozofálni, de ami absztrakt, az nem mindig az étellel, hanem inkább a semmivel határos. De Isten él. És mi boldogan elmondjuk ezzel azt is, hogy Isten nem szép emlék, nem elvont gondolat, nem lábjegyzet a történelemhez, nem sejtelem a világban tájékozódó ember szívében, nem költői felsóhajtás, nem minden jónak szótári gyűjtőneve - hanem élet. S amíg átjár minket Isten Lelkének hatalma, addig van valósággal közösségünk Istennel - akkor te-

hát közünk van az élethez. Isten a maga Lelkét lehelte az emberbe. Igen, az ember olyan Isten nélkül, mint a fuldokló, akit vízből mentettek, de már-már halott, hacsak valaki újra nem éleszti. Isten nélkül a semmibe fulladunk.

E hitünk megvallásával kimondjuk azt is, hogy a Szentlélek a szeretet köteléke is - mert csak Isten által tudunk szeretni, viszont, Isten Lelke erőterében nem tudunk mást, csak szeretni. Pár éve jelent meg magyar fordításban egy népszerű és sokat olvasott könyv a keresztyén hit alapvető kérdéseiről. Ebben az angol szerző keresetlen szavakkal azt mondja, hogy a Szentháromság személyei közül a Szentlélek az, akivel régen meglehetősen mostohán bántak a teológusok – mert míg az Atyáról és a Fiúról sokat töprengtek, vitatkoztak, tanítottak, addig a Szentlélek, mint afféle Hamupipőke sosem került sorra. Ezt egy 21. századi teológus, Alister McGrath írja. Ám, az az igazság, hogy leszámítva a hamupipőkés hasonlatot, ezt a panaszt már Augustinus egyházatya is leírta. Nem a maiak kezdték tehát a töprengést, hanem a régiek is sokat elmélkedtek azon, hogy mit jelent ez a tömör hitvallási tétel – hiszek Szentlélekben -, csak így magában, szinte pusztán magában, főleg ha a teremtésről és a megváltásról szóló hosszabb cikkelyeket nézzük. Én nem szeretnék olyan szigorú lenni, mint volt Augustinus vagy a mai teológusok. Úgy vélem, ők is inkább csodálkoztak, mintsem méltatlankodtak. Mert a legegyszerűbben azt tudjuk mondani, hogy az isteni Lélek teszi valóságossá, teljessé Isten dicsőséges szeretetét - személyesen bennem bűnbocsánat, újjászületés, megszentelés, új élet által, az emberi közösségben pedig az egyház eleven valóságában, és

szent életfolytatás által. Ha úgy érezzük, hogy keveset beszélünk a Szentlélekről, azt először is mindig múlt időben mondjuk: keveset beszélünk, és azért érezzük ezt, mert a Szentlélek mindig új. Bár én még a földön vagyok, de reményem már a mennyben van – bár még sóhajtozom a bűn rontotta élet terhei alatt, de szívemben már az új élet éneke zeng, bár én még a halál közelében járok, s annyi teher nyom, hogy szinte kívánom is az elmúlást, de leginkább azt kívánom, hogy odasorakozhassam azok közé, akik közt Krisztus az első, a feltámadott. A Lélek old bele teljesen Isten szeretetébe – ő, a Szentlélek: a szeretet Lelke. A szeretetben semmi sem régi.

S kimondjuk azt is, hogy a Szentlélek, akiben hiszünk, a józanság Lelke. Az apostol olyan kifejezést alkalmaz itt, amikor fiatal munkatársát, Timótheust buzdítja, mellyel nemcsak egy fiatal embert lehet inteni, figyelmeztetni, meg kell is talán, hiszen a fiatalok hajlamosak a kapkodásra. Ezzel a szóval: józanság - inkább életünk nagy kérdéseinek megoldását jelezzük. Ahol ugyanis azt látjuk, hogy az ember gögből alázatba jut, önhittségéből igazi léthez érkezik, és megfordítva: ahol restségből igyekezetre lép, csüggedésből pedig reményre ébred, ahol az ember képes betölteni isteni hivatását – ott van a józanság. Ott minden áthat a józanság Lelke, aki a mértéklet, a rend, a békesség, a bölcsesség Lelke. Hiszünk ebben a Lélekben – s imádkozunk is szüntelen: jövel, teremtő Szentlélek!

De mikor kell ezt megvallanunk? Hol és mikor támad olyan helyzet, mely szinte szánkra kényszeríti, amit a szívünkben hordozunk? Mindjárt most, ennek az esztendőnek első vasárnapján itt van ez a helyzet. Most mindjárt, amikor érkezik

sokféle józanodás – de persze nem a Lélektől, és nem is Lélek szerint. Mert számos józanodása van az embernek, de éppen ezek közt, mi több ezekkel szemben – hangsúlyozom –, ezekkel szemben segít meg az erőnek, szeretetnek és józanságnak Lelke. Az apostol egy fiatal embert buzdít és józanít, és éppen azért, mert sokféle módon kellett józanodnia – de ha a Lélek józanságát elvétí, akkor minden megfontolása gyávaságra sarkallja (gyávaság: éppen ezt jelenti itt a félelem szó – azt, amikor félelem bénít valakit). Fiatal volt – könnyen letorkolták tapasztalatlansága miatt. Mentora, a nagy apostol, börtönből írja levelét, üldözést szenved a Krisztus evangéliuma miatt – rettentő hír ez. Mégis, emlékeztetlek – így kezdődik ez, a börtönből írt levél – , emlékeztetlek (intelek), hogy gerjeszd fel Isten kegyelmi ajándékát, ne engedd kihunyni az áldás parázsát, hanem éppen ellenkezőleg, lobbantsd azt eleven lánggra. Mi ez a félelem, mely ellen az apostol beszél? Ez a félelem halálosan józanít – pontosabban szólva: rosszít! Kiábrándít, reménytelenné tesz, gyávát csinál az emberből. A megfontolás az oka? – ahogy Shakespeare mondja: *Thus conscience does make cowards of us all*, - a megfontolás mindenképp gyávát csinál.

S erre utal már az antik drámaíró, Szophoklész is: a gondolat gyáva félelmet kelt. És szégyent ébreszt. Mennyi-mennyi mindent kívántuk tegnapelőtt este, vagy éppen még tegnap reggel – új évre, új időre való mind. De talán ma már reggelre kelve uralkodni kezdett rajtunk a megfontolás – halljuk a hírt, hogy keresztyéneket üldöznek sok helyt a világban hitükért, halljuk, hogy akire tekintélyként néztünk, megbukott, és erkölcsi hitele elveszett, látjuk, hogy sok szép álomházat épít

tettünk, de elolvad mind, mint a jégcsap, ha rásüt a nap. Azt tartják, hogy akit nagy dráma ér, órák alatt megöszül. Jaj, hogy tud az ember egy perc alatt szkeptikussá lenni?! S mellé, még idézgetni is cinikusan a költőt: hogy ez a kétszer-kettő józansága! De nem! Hanem ahogy Lutherrel mondták sokan a régiek: *Spiritus Sanctus non est scepticus*. „A Szentlélek nem szkeptikus, és nem ír a szívünkbe kétségeket és vélekedéseket, hanem inkább bizonyságokat, melyek erősebbek, mint maga az élet és minden tapasztalás!” Ahol a Lélek ereje és szeretete áthatja az embert, éppen ott következik az igazi nagy józanodás – kétséggel, cinizmussal, szkepszissel – gyávasággal szemben. A gyáva mindig a kétségeivel érvel. „Oroszlán van kint az utcán, mondja a rest” – idézzük csak a Példabeszédeket (Példb. 22:13). De akit megajándékozott Isten – márpedig a Szentlélek: ajándék, Isten önajándéka –, tehát akit megajándékozott Isten, az éppen a Lélek erejében tartja meg azt, ami jó, mondja el azt, ami igaz, teljesíti azt, ami szép.

Hadd hirdessem hát nektek ezen a mai napon a Szentlélek józanító jóságát minden rosszal szemben, hadd hirdessem a megerősítő isteni erőt minden félelemmel szemben, hadd dicsőítsem a szeretetet, mely minden elveszést feltartóztat – nézzétek, mondom az apostollal: Isten megtartott minket, szent hívással meghívott örök életre, kegyelmet adott nekünk Krisztusban, minden időknél előtte, most pedig meg is mutatta, mert Krisztusban eltörölte a halált, világosságra hozta az életet és halhatatlanságot. Lám, vallanunk kell: hiszek Szentlélekben – mert így gerjesztjük fel a kegyelem lángját, mert így csatlakozunk a világosságra hozott élethez, így tesszük meg az

a létmozdulatot, amikor ugyan a megfontolás sötétbe rántana vissza, de mi esendő és töredékes módon hitünket lobbantjuk lángra. Szívvel hiszünk az igazságra, szájjal teszünk vallást az üdvösségre. (Rm 10:10)

Józanság – szó szerint: jól gondolás – mindig jóra gondolás. Amikor tehát a hitünk megvallásának ez, az úgymond, kényszerhelyzete előáll – amikor tehát nem tehetek mást, mint hogy megvallom hitemet, akkor a józanító Szentlélekről vallok – a vigasztalás, az igazság Lelkéről –, aki maga a vallo más Lelke, aki nekünk Szószólónk.

Kétféleképpen is. A Szentlélek a mi védelmezőnk, tehát ügyvédünk, aki helyettünk elmondja a szükséges időben, amit mi nem tudunk elmondani. Mert nem tudjuk mindig elmondani az embereknek, hogy mit hiszünk. Ne aggodalmaskodjatok hát, buzdít Krisztus, a Szentlélek a szükséges órában megadja nektek, amit mondanotok kell. Felfoghatatlan nagy szabadság ez egy olyan világban, ahol minden szavunkért aggódunk kell, mindent eleve pontosan tudnunk kell, ahol mindenkítől meggyőző szót várunk, és senkinek sem hiszünk.

De nem tudjuk mindig elmondani Istennek sem, hogy mivel van tele a szívünk: kétséggel és kéréssel, bánattal és örömmel, imádsággal és reménykedéssel, rossztól való félelemmel és jónak sejtelmével – de a Szentlélek fohászodik helyettünk és értünk, mondja Pál, és kiált a Lélek helyettünk, gyávák helyett: abbá, Atyám! – mert a kimondhatatlan fohászokat mindig a Lélek mondja bennünk. Nagy buzdítás ez nekünk, ennek az évnek a kezdetén. Nehéz keresztyénnek lenni. Ha csak a szép múltunkat akarjuk elmondani, azonnal a leg-

szébb színpadot kapjuk, ha csak kulturális értékeinket akarjuk megmutatni, rögvést miénk a legszebb múzeum - de Istenről beszélni veszélyes, ahogy egy orosz keresztyén mondta pár évvel ezelőtt. Ahol Isten neve felhangzik, őrzöngeni kezd az amúgy gyáva értelem, de csalfa mód teszi: hallgat, közönyt mutat, elhallgatja azt, ami lényeges. Milyen nehéz hát nekünk – akik annyiszor meghátráltunk már Krisztus nevének megvalóságában – most Isten elé állni, és könyörögni ez esztendő kezdetén – hogy szűnjenek a háborúk (óh, háborút mindig könnyebb kezdeni, mint befejezni!), hogy jusson eledel mindenki asztalára (s ne méricskéljünk senkinek érdemében), hogy ne büntessék, aki anyanyelvén beszél (történetesen, ha magyar), hogy ne kelljen életgondokon tengődnünk, hogy beteg gyógyulást lásson, a gyászoló vigasztalást, hogy a kereső magyar lélek megtalálhassa az örök Istent, hogy békesség és áldott esztendőnk legyen, – óh, van-e bizalmunk Isten elé vinni mindent? Gerjessz fel a Lélek ajándékát – az erőt, a szeretetet, a józanságot! –, mert a Lélek kimondja, ami neked kimondhatatlan. Mondanunk kell hát: hiszek Szentlélekben.

S végül, testvérek, ámulunk mindegyre, hogy miképpen lehetséges nekünk felismerni Isten nagy titkait! Kortársaink fülét szélhámosok duruzsolják tele, szemüket csillogó-villogó csodafélékkel kápráztatják, a miénket is, mert önmagunk kortársai vagyunk. A lélek éhes és szomjas – igazságot keres. Nehéz keresztyénnek lenni – mondtam az előbb. Igaz. De valósággal az igaz, hogy nagyszerű keresztyénnek lenni. S mi ezt ezzel az egyszerű hitvallással fejezzük ki: hiszek Szentlélekben. Amit eddig elmondtam a Szentlélek nagyszerű hatalmáról,

azt egy szóban így is összefoglalhatjuk: a Szentlélekben terem számunkra igazság, vigasztalás, reménység – jó belátás, erő. Sőt, most azt is ki kell mondanunk – és éppen az isteni szeretet kapcsán, hogy a Szentlélek nemcsak terem, hanem teremt. Ami terem, az hosszabb-rövidebb folyamatok eredménye-gyümölcse – ezért utal az apostol Timótheus édesanyjára és nagyanyjára, a drága örökségekre, tapasztalatokra, az érlelődésre, a titkos vezetetésre, ezek mind-mind ott vannak már a mi életünkben is. Amikor pedig józanodunk, meglátjuk ezeket, amikor erőt kapunk, akkor összeszedjük szétszórt erőinket, s hálásak vagyunk, hogy mennyi mindent értelt már bennünk Isten.

De a Szentlélek teremt is – újat teremt, mindent átfornál, összeköti a mennyet és a földet, és bepecsételi szívünkbe Isten dicsőségét. Amikor az Apostoli Hitvallásnak ehhez a tételéhez érünk – hiszek Szentlélekben – egyszerre egybekötve látom az isteni világot és az embert, összekötve látom magamat Krisztussal - élő hitben. Igen, a Szentlélek ébreszt bennem hitet, megvilágítja az ige üzenetét, megváltoztatja észjárásomat – mert amik jók, tökéletesek, igazak, szentek, immár ezekről gondolkodom! -, a Szentlélek formál, hogy olyan legyenek, mint Krisztus. Ahol a Lélek ragyog, ott Isten ragyog, ahol a Lélek árad, ott Isten érkezik, ahol a Lélek a szívbe ér, ott vagyunk otthon Istennél – mert a Szentlélek társ az örökkévalóságban. Hogy hiszek – ezt azért mondhatom teljes érvénnyel, mert a Szentlélek ébresztett bennem hitet. Nem lemondó, gyáva félelem lelkét adta nekünk Isten, hanem a termő és teremtő erő, a megváltó szeretet, és a megszentelő józanság Lelkét – bizony, jövel, jövel, Teremtő Szentlélek! Ámen.

Hiszek egy Istenben,
mindenható Atyában,
mennynek és földnek teremtőjében.

És Jézus Krisztusban,
az Ő egyszülött fiában, a mi Urunkban,
aki fogantatott Szentlélektől,
született Szűz Máriától,
szenvedett Poncius Pilátus alatt,
megfeszítették, meghalt és eltemették.

Alászállt a poklokra,
harmadnapon feltámadt a halottak közül,
fölment a mennybe, ott ül
a mindenható Atya Isten jobbján,
onnan jön el ítélni élőket és holtakat.

Hiszek Szentlélekben.

Hiszem az egyetemes
keresztény anyaszentegyházat,
a szentek közösségét,
a bűnök bocsánatát,
a test feltámadását
és az örök életet.

Krisztus által lesz közünk egymáshoz

„Sok egyéb beszéddel is buzgón kéri és intette őket, mondván: Szakasszátok el magatokat e gonosz nemzetségtől! Akik azért örömet vettek az ő beszédét, megkeresztelkedtek; és hozzájuk csatlakozott azon a napon mintegy háromezer lélek. És foglalatossok voltak az apostolok tudományában és a közösségben, a kenyérnek megtörésében és a könyörgésekben.” *Apostolok Cselekedetei 2:40–42.*

12

EGYHÁZ

Ma is az Apostoli Hitvallás egyik passzusa vezet bennünket az ige megértésében: *Hiszek egy egyetemes keresztyén anyaszentegyházat, a szentek közösségét.* Egészen pontosan, ma ennek a cikkelynek az első feléről fogok szólni, még egyszer olvasom tehát az első felét: *Hiszek egy egyetemes keresztyén anyaszentegyházat.*

Nemrégiben valakivel hosszadalmas vitába bocsátkoztam, s nem tudom, hogy megnyertem-e a vitát. A vita arról folyt, hogy bonyolult-e a keresztyénség, vagy éppen ellenkezőleg, valami nagyon egyszerű. Az indította el a vitakozást, hogy bár ilyen kérdést (hogy bonyolult-e a keresztyénség, vagy ellenkezőleg, nagyon egyszerű valami) egy ideje már nem nagyon szoktak feltenni, de valamikor, a keresztyénség kezdetében, ha nem is ezen a módon – mert az a kérdésfeltevés, hogy bonyolult-e a keresztyénség, vagy egyszerű, nagyon is mai kérdés –, de ugyanezt a típusú kérdést föltették - és lám, ma újra nagy kérdéssé lett. Az is biztos, hogy régen nem ugyanazon okból tették föl, mint ma. Ma azért teszik föl egyre többször ezt a kérdést, mert a vallások versengésben vannak egymással, összezsugorodott a világ, ahogy már az 1960-as, 1970-es években mondták, az egész világ faluvá lett - a falu pedig arról nevezetes, hogy ami a felszegen történik, azt rögtön tudják az al-

szegen, és a belszegen sem történhet olyan, amit kültelken ne tudnának. Minden tudunk, mindenről értesülünk, mindenről hírünk van, minden találkozik, és mindenki találkozik – találkoznak a vallások is. Sőt, kialakult egy erős versengés a vallások között, és ez a versengés a mai világ kellékei között zajlik, amolyan gyors-vetélkedő módjára. Ezért mondom, hogy egyre többen kérdezik, bonyolult-e a keresztyénség vagy egyszerű-e a keresztyénség? Amolyan (félreértés ne essék) „Ki nyer ma?” módjára folyik ez: öt perc, öt kérdés, ha tudjuk az öt megfelelő választ, akkor máris miénk a pálma. De talán még egyszerűbb azt mondani, hogy úgy zajlik ez a versengés, mint a televíziók betelefonálós műsoraiban: ki van írva egy szó, amiből csak egy betű hiányzik, s aki tudja azt az egy betűt, az nagyon sokat nyer. Minél gyorsabban, minél könnyebben kimondható a talány, annál vonzóbb. Ráadásul, az Európában, a nyugati civilizációkban magát egyre nagyobb létszámmal képviselő iszlám sokak számára rendkívül egyszerű vallásnak tűnik: mint ha csak néhány gyakorlatot kellene megtartani, néhány alapvető tételt kellene vallani, és a többit majd az imámok megakádik megmondják. Én azonban azt tudom mondani, hogy nem így van, sőt éppen ellenkezőleg. Mert a vallás önmagában mindig is rendkívül bonyolult és szövevényes valami. Pontosan ugyanolyan bonyolult és szövevényes, mint az emberi élet. Ugyanannyira indázik, kanyarog, visszatér önmagába, új fejezetet nyit, mint amilyen az életünk, és bármennyire is szeretnénk az életünket akár egy söralátétn is – mint az adóbevalláson – három mondatban megírni, nem tudjuk; az emberi élet – akár csak egy ember élete is – rendkívül bonyolult. És

a vallás egyik nagy vállalkozása éppen az, hogy elleplezze az életünknek ezt a bonyolultságát. Hogy ne kelljen szembesülni azzal, amivel az ember nem szívesen szembesül, hogy a maga erejéből, a maga igyekezetéből akármilyen úton-módon törekszik is, nem tudja önmagát saját léthelyzetéből kiszabadítani, az ember nem tudja megoldani saját sorsproblémáit önmaga erejéből.

A vallások egyik nagy titka, hogy segítenek bennünket abban, hogy ezzel a ténnyel ne szembesüljünk. Kivéve egy vallást, a keresztyénséget. A keresztyénség ilyen értelemben, nyugodtan mondhatom: abszolút vallás, mert nyílegyenesen elvisz bennünket Istenhez, a megoldáshoz, sőt azt hirdeti, hogy mi nem is tudunk Istenhez eljutni, hanem Isten érkezik hozzánk. Ez a keresztyénség üzenete. Ez az evangélium. A megoldatlanságban gyötrődő és vergődő ember, aki megannyi vallást, kultúrát, civilizációt hozott létre és fog is még létrehozni, meg akarja önmagát váltani, nem akar azzal szembesülni, hogy nem tudja önmagát megváltani, sőt, azzal sem akar szembesülni, hogy tulajdonképpen megváltásra szorulna. Mint a 40 fokos lázban szenvedő, tüdőgyulladásos ember, aki azzal biztatja magát, hogyha egy kalmopyrint beszéd és alszik három percet, akkor elmúlik a baja, s ha nem, akkor eszik egy kis fokhagymás mézet, s ha attól sem múlik el a baja, akkor iszik egy kis forralt bort, s ha attól sem múlik a baja, antibiotikumot szed. Több ezer év óta kuruzsolja magát az ember füvel, fával, mindenféle gondolattal, filozófiával, vallással. A keresztyénség egyszerűen és nyílegyenesen, radikálisan és abszolút módon adja tudtára az embernek, hogy van megoldás, és hogy a

megoldás Istennél van, és Isten ezt a megoldást elhozta. Tehát azt tudom mondani, hogy a keresztyénség, mint vallásos közösség (s erről már beszéltünk, hogy a hit mindenképpen kiteresedik, hagyományai lesznek, szertartásai, életrendje lesz), tehát a keresztyénség ebben a mai, nagy vetélkedőben – ki tud többet, hamarabb, ki tud egy mondatban többet megfogalmazni, ki tudja a tutit?! – úgy tűnik, veszíteni fog. A mai ember is imád vallásosnak lenni, a mai ember is szívesen bocsátkozik labirintusjátékokba, és áztatja magát, ha még ezt kipróbálja, azt kipróbálja, ha még ebbe belekap, ha még kettőt, hármat összerak, akkor lesz megoldás. Amit viszont a keresztyénség olyan egyszerűen a tudára ad, az örömhírben, az evangéliumban, az nem kell. Szinte azt lehetne mondani, hogy a keresztyénségnek nem a többi vallással van konfliktusa, nem a többi vallási tradícióval veszekszik, hanem a mindenkori emberrel van konfliktusa a keresztyénségnek.

Ezért nem véletlen, hogy az Apostoli Hitvallás nem fejeződik be ott, ahol mi a múltkor abbahagytuk: Hiszek Szentlélekben. Ámen – és ezzel mi megvalljuk az Atyát, Fiút, Szentlelket –, s ezzel benne foglalt módon vallást teszünk Isten csodálatos munkáiról. Hanem folytatja, és hittétellé, hitigazsággá, és bizonyos értelemben hittitokká is teszi az egyház kérdését. Kell is tennie, annak okán is, amit eddig elmondottam. Mert ha a vallási közösségekhez viszonyítjuk a keresztyénséget, látjuk, hogy mindig veszíteni fog. Mert nem tud olyan bonyolult lenni a keresztyénség, mint amennyire az ember szeretné, hogy bonyolult legyen, és ugyanakkor annál meg mindig sokkal egyszerűbb, mint amennyire az ember szeretné, hogy egy-

szerű legyen. Másrészt, az egyház története sem túl szép, és ezt már a régi időkben is érezték, hogy annyi bonyodalom, annyi ütközés, annyi dráma van magában a keresztyénség történetében is, hogy szinte még azt is hinnünk kell, hogy van egyház (mert szinte még az Egyház létezése is hitkérdés). Hinnünk kell az egyház létezésében is.

Amikor azonban így mondom a hitvallási tételt: *hiszek egy egyetemes keresztyén anyaszentegyházat*, vagy régiesen – hiszek egy közönséges anyaszentegyházat –, akkor nehezen mondhatom katolikus változatban: hiszek a katolikus anyaszentegyházban. De nem azért, mert a katolikus szót én ne használhatnám. A katolikus szó egyetemest jelent, tehát használhatom. Azért nem mondhatom így, mert a római katolikus szöveg azt a változatot követi, mely így hangzik: Hiszek a katolikus anyaszentegyházban. És itt megnyitunk egy régi vitát! Mi viszont azt mondjuk: az egyházat hiszem. S a kettő teljesen mást jelent. Egyházban hiszek, vagy az egyházat hiszem? El is mondom mind a kettőnek az értelmét.

Az első esetben tehát azt mondjuk, hogy hiszek az egyházban. Ezt már Augustinusnál is látjuk, ám a reformátusok által legnagyobbra becsült régi egyházatyát ezen a ponton bírálunk kell, és nem fogadjuk el a nézeteit. Augustinus hosszasan fejtegeti, hogy úgy kell érteni, hogy hiszek Istenben, a mindenható Atyában, Jézus Krisztusban, a Szentlélekben – és az egyházban. És mindezek okán, amit az egyház mond és tanít, amit az egyház hitelesnek és igaznak nyilvánít, nekem *azt hinnem kell*, nekem *abban hinnem kell*. Nem ok nélkül érvel persze így Augustinus, csak mi már elfelejtettük érvelés-

nek okát: nagy vita dült az ő idejében, egyházzakadás volt, kiváltak a donatisták, akik nagyon szentnek gondolták magukat. A mártíriumot nagyon szerették, és azt mondták, hogy ők az igaz egyház, és velük szemben, pedig Augustinus mindig azt mondta, hogy nem: az egyház az apostoli közösségben, az apostoli tanításban, a folytonosságban van, és hinni kell az egyházban – tudniillik az egyház szavában. Ám ebben az esetben nyílegyenes út vezetett – szellemi értelemben is – az úgynevezett hiper-katolicizmushoz, ami azt jelenti (szociológiai kifejezéssel élve), hogy vallásos vagyok úgy, ahogy az egyházam megkívánja. Ahogy az egyházam megparancsolja, ahogy az egyház dogmái ezt előírják. Minden tekintetben, nemcsak hittételek dolgában, hanem életvezetésben, étkezésben, szokásokban, szexuális magatartásban, családtervezésben, a tudományról vallott kérdésekben, zenei kérdésekben. Ily módon azonban, vélik sokan, az egyház óhatatlanul elnyomja az egyént, és ami a hitvallás végén van – mert ez már a hitvallás végén áll: hogy hiszek az egyházban – az elejére kerül, és jószerivel kezdhethetnénk úgy is az Apostoli Hitvallást, hogy hiszek az egyházban, és miután az egyház mondja, hiszek a Szentháromság Istenben is. Az egyház nyit ajtót Istenhez. Ez a hiper-katolicizmus.

De hadd szóljak rögtön arról is néhány szót, amit a másik pozíció jelöl, amely az Apostoli Hitvallás eredeti változatára hivatkozik, ott így áll: hiszem az egyházat, hiszem az apostoli keresztyén egyetemes anyaszentegyházat. Ezt a pozíciót képviselték a reformátorok is, és azt mondták, nem lehet az egyházat Isten szintjére emelni, azért hiszünk *Istenben*, mert Ő is-

teni *személy* – hiszen mondhatnánk azt is, hogy hiszem Istent, hogy tudniillik Ő van. De ez nem nagy dolog, ezt minden és mindenki hiszi (még az ördög is), mi azért azt mondjuk, hogy hiszünk *Istenben*, mert isteni személyben hiszünk, és nem lehet erre a szintre fölemelni az egyházat. Nem lehet az egyházat megisteníteni. Ezért a reformátorok következetesen azt vallották, hogy az *egyházat* hisszük, az egyház hittétel, az egyház Isten titokzatos munkájának az eredménye, de mégis csak tárgyasetben mondjuk, hitünk rá irányul, de az egyház nem a hitünk forrása. Ebből aztán – különösen a 20. században – egy másik szélsőség alakult ki, ezt én hiper-protestantizmusnak neveztem el. Szociológiailag ezt így lehet megfogalmazni: vallásos vagyok a magam módján. Legegyszerűbben talán a német szlogennel lehet visszaadni, ami az 1960-as, 1970-es években, az első nagy szekularizációs hullám idején terjengett Németországban, *Christ sein ohne Kirche* – keresztyén vagyok egyház nélkül, tudok keresztyén lenni egyház nélkül is. Sőt, akkor tudok igazán keresztyén lenni, hogyha az egyháznak nevezett valamit a papjaival, a templomaival és az intézményeivel – elnézést kérek a diákoktól –, az iskoláival együtt kicsukjuk az életünkből. Mert mindenki, aki belekeveredett már egy kicsit ebbe, az egyháznak nevezett valamibe, aki volt például egyházi iskolás, az mindjárt másképp kezd az egyházzal gondolkodni. Aki még nem találkozott az egyházzal – és most nem a tornyos épületekre gondolunk, hanem az egyház szervezetére, intézményeire –, az még talán tud szépet gondolni, még hiheti, hogy az egyháznak jó a bizalmi indexe, de aki már találkozott „csuhással”, vallástanárral, egyházi járulék be-

szedővel, megnyilatkozó egyházi fő-okossal, már mondja is: *Christ sein ohne Kirche* – inkább egyház nélkül leszek keresztyén. Csupa, csupa csalódás. Hát mennyi árulás, mennyi hitványosság, mennyi bűn, mennyi vér, mennyi borzalom van itt. Most, különösen itt, a 21. század elején, minden évben jön egy új regény – azt hiszem, Umberto Eco nyitotta a sort *A rózsza neve* című regényével, még a múlt században –, amely leleplezi az egyház különböző, bonyodalmas és rettenetes intrikáit és összeesküvéseit.

Hát akkor, ha mégis keresztyén akarok lenni, ha mégis a Krisztus nevét akarom megvallani, akkor leszek vallásos a magam módján, ráadásul nem is fogja megmondani az egyház, hogy hogyan éljek! Azt majd én megmondom magamnak. Így szól ma sok ember. Voltam én már, kedves testvérek, olyan atyafinál látogatóban, akinek a lakását nyugodtan nevezhettem volna vallástörténeti múzeumnak is. Volt ott minden, a mandalától kezdve a menórán át, a Jordánból hozott keresztlővizen keresztül, Artúr király kardjáig, minden, szerintem még Kálvintól is szerzett valamilyen pergamentekercset a házigazda, és mindeniknek volt valami funkciója. Vallásos vagyok, a magam módján. Ez hiper-protestantizmus, mely elveti a közösséget, mert úgy találja, hogy éppen a közösség zárja el Isten elől az utat. Láttuk, hogy a hiper-katolicizmusban a közösség nyitja meg az utat, az egyház nyitja meg az utat, azért van egyház, hogy legyen út Istenhez. A hiper-protestantizmus viszont azt mondja, ahol ketten vagy hárman összegyűlnek, ott biztos nincs ott az Úr Jézus Krisztus. Ahol hárman vannak, onnan az Isten már elmegy. Ha egyedül vagyok, magam,

az a jó. De annyira egyedül, hogy más meg se tudja. És itt, mi, mai reformátusok kezdünk is önmagunkhoz hasonlítani, mert beosonunk ide, a Böszörményi út 28-ba, vasárnap reggel, háromnegyed tízkor, mindenki bóborog, szendereg, itt, a Böszörményi úton, de hogy holnap megtudják-e rólunk, hogy reformátusok vagyunk, azt bizony, nem tudom. Közelítünk a hiper-protestantizmus sztrádája felé. De, hátha nem kell felmenni rá, ezért hadd szóljak még néhány szót.

Az Apostolok Cselekedetei arról győz meg minket, hogy az egyház és a keresztyénség a legegyszerűbb. Négy tételt halottunk, és ez a négy tétel minden időben igaz volt. Azt nem mondom, (mert nem mondhatom), hogy csak ennyi a keresztyénség, de azt mondhatom, hogy ezek nélkül nincs keresztyénség. És ha ez a négy megvan, lehet, hogy szürke, lehet, hogy kiszáradt, lehet, hogy fáradékony, lehet, hogy nem vonzó a keresztyénség, lehet, hogy ma, az eszmék és a vallások piacán oda sem néznek rá, mert nem csörög, nem sípol, nem fűjtat, de ez a négy: ez a keresztyénség. Azt mondja Lukács: foglaltosok voltak az apostolok tudományában, a közösségben, a kenyér megtörésében és a könyörgésekben. Hadd mondjunk még mindegyikről egy-egy mondatot, csak nagyon röviden, mert egyébként értjük jól.

Az apostolok tanítása az evangélium. A keresztyénség az evangélium körül forog. Vedd el az evangéliumot és nincs keresztyénség. Nem tudsz a helyébe tenni semmit. Kétezer év óta kísérletezgetnek okos és kevésbé okos, erős és kevésbé erős emberek, hogy kivegyék az evangéliumot, és valamit a helyébe tegyenek, hisz egyébként olyan csodálatos ám a keresztyénség,

meg olyan jól működik, nézzük, hátha más tengelyen is forog. Nem forog más tengelyen, testvérek, nem forgott sem a kelta mondák és legendák tengelyén, nem forgott testvérek a sámánok tengelyén sem, nem forgott ez a nemzeti szocializmus tengelyén sem, nem forog ez semmiféle tengelyen – csak az evangéliumon. Vedd ki az evangéliumot és megszűnik a keresztyénség.

Sőt, azt mondja az Ige, hogy foglalatosságok voltak... Egy bibliafordító, Kecskeméti István, ezt így fordítja, hogy *kitartottak benne*. Szüntelenül. Az evangélium ismeretét nem lehetett egy konfirmációs tanfolyammal „lerendezni”, mert az evangéliumnak az élet centrumához van köze. Ez az evangélium titka, ez az Isten ereje. Elmondtam a bevezetőben, hogy az evangélium üzenete ez: Istennél ott van az életmegoldás. Ezért kitarítottak mellette, kitarítottak benne. Kálvin mondja egy helyen, hogy ő meg tudja mondani, hogy ki az, aki igazán hitre jutott, és ki az, aki mímeli ezt. Nagyon egyszerű a megoldás: sokan vannak, akik áttestek a hit nagy érzelmi, mindent megmozgató, mindent megrázó sokkján, ám utána őket nem érdekli semmi. Ők már, úgymond, hívók, nekik a Szentlélekkel pertu. Azt mondja Kálvin: ez helytelen, mert aki igazán hitre jutott Isten által, az minden nap, minden reggel úgy érzi magát, mint kezdő az Isten országában, abban megszületik a *docilitas*, a tanulni vágyás, a fogékonyság; ismerni akarja Isten dolgait, vágyakozik utána, tanulni akarja, el akar benne mélyedni, és újra meg újra meg akar benne újulni. Kitarítottak az apostolok tudományában.

A második szó - közösség. Görögül *koinonia*, ami egysze-

rűen azt jelenti, hogy a keresztyéneknek közük van egymáshoz. Tudom, ez nevetségesen, primitíven hangzik: közünk van egymáshoz, nem nagy dolog! De nem úgy van az életünk berendezve, hogy miután ellátjuk a hivatásunkból adódó teendőket, ki a pult ezen felén, ki a másik felén, majd letesszük a szerszámot, utána mégis, mi közünk van tulajdonképpen egymáshoz!? A keresztyénség, ezzel ellentétben, életközösség. Az Apostolok Cselekedetei leírja azt is, hogy az első keresztyének vakmerő módon – mert erre nem volt parancsuk, csak a lelkesedés vitte őket – még vagyonszövetséget is létesítettek. Erre nem volt parancsuk Krisztustól, s meg is adták az árát. De közösséget gyakoroltak egymással. Egy tudós összehasonlította az apostoli leveleket a korabeli erkölcsi, etikai iratokkal, értekezésekkel, és azt mondja, hogy a keresztyénség egészen feltűnő gyakorisággal használja a családi élet metaforáit, képeit. Az Újszövetségben nagyon sokszor családiként írja le a keresztyén gyülekezetet; Krisztus által az embereknek köze lesz egymáshoz, mert Krisztusban a szeretet forrása nyílik meg az ember számára, és aki megkapta a szeretetet, az nem tud mást tenni, mint szeretni. Szeretni akar, keresi a másikat, hogy szerethesse.

Harmadszor, nemcsak egymással van köze a keresztyéneknek, hanem - mondja Lukács evangelista - a kenyér megtörésében is kitarítottak. Ez nem azt jelenti, hogy a keresztyénség végtelen nagy lakoma volt. A kenyér megtörése a sákramentumot jelenti. És ebben is kitarítottak. Bár eleinte – például a korinthusi gyülekezetben – sok bonyodalom támadt abból, hogy nagyon szerették az agapét és ezt összekeverték az úrvacsorával, s Pálnak keményen meg kellett intenie őket, a

félreértések és a visszaélések ellenére kitartottak az úrvacsorázásban is. Mert ez a Krisztussal való közösséget jelentette. Nem egy darab kenyér, nem egy korty bor, nem valami önkényesen választott szimbólum, nem egy pusztá rítus, hanem Isten Szentlelke által a megfeszített és feltámadott Jézus Krisztussal való közösség.

Negyedjére, azt mondja Lukács: kitartottak a könyörgésekben. A keresztyénség közbenjáró vallás. Én úgy sajnálom, hogy mi, protestánsok, a katolikus Mária-dogma miatt, meg a szentekről alkotott katolikus elképzelés miatt, tudniillik, hogy a szentek a mi közbenjáróink, hihetetlen mértékben eltávolodtunk ettől a mély, keresztyén igazságtól és meggyőződéstől, hogy a keresztyénség közbenjáró vallás. A keresztyének közbenjáró emberek. Azt mondja Péter apostol: szent az Úr, legyetek szentek. Mi a szent dolga? Ne féljünk ezt kimondani, ne adjuk oda régi, katolikus dogmáknak: a szentek közbenjárnak. A keresztyének közbenjártak, imádkoztak a másikkért, imádkoztak a betegekért, imádkoztak a szenvedőkért, imádkoztak az elöljárókért, a fejedelmekért, a nagyurakért, a rabszolgákért, hogy békés és jó időnk legyen, hogy Isten kegyelme kiáradjon. Nem szűntek meg könyörögni, kitartottak a könyörgésekben.

Négy egyszerű dolgot mondtam el: evangélium, közöm van hozzád, közösségem van Krisztussal, és szüntelenül imádkozom. Mondhatnánk azt is, mindezek alapján, hogy a keresztyénség egyáltalán nem bonyolult, sőt, a világ legegyszerűbb vallása: semmi egyéb, mint Krisztust követni, mert mit tett Krisztus? Hirdette Isten országát, közössége volt népével, megalapította a szent jegyeket, a keresztséget és az úrvacso-

rát, és most is, szüntelen közben jár érettünk. Amikor tehát azt mondjuk az Apostoli Hitvallásban, *hogy Hiszek egy egyetemes keresztyén anyaszentegyházat*, akkor a keresztyén szót már értjük is. Krisztus követői vagyunk. Még azt sem félek kimondani, hogy Krisztus utánczóik vagyunk, ebben a négyben feltétlenül és mindenképpen.

Amit ma elmondottam az Apostoli Hitvallás eme cikkelyének „liberális” értelmezése volt. Nagyon tágas, nagyon szabad, megengedő. A következő vasárnap a „konzervatív” értelmét szeretném elmondani, ami szigorú, precíz és pontos, amely majd azt a cikkelyt taglalja: *hiszem a szentek közösségét*. Halljuk még egyszer az Igét: foglalatosságok voltak az apostolok tudományában és a közösségben, a kenyér megtörésében és a könyörgésekben. Bonyolult? Egyszerű? Sem nem bonyolult, sem nem egyszerű. Krisztusi. Ámen.

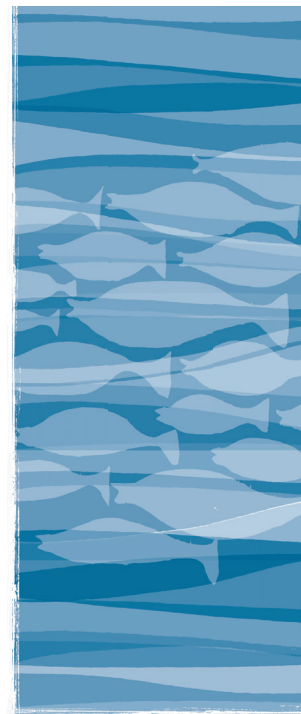
Hiszek egy Istenben,
mindenható Atyában,
mennynek és földnek teremtőjében.

És Jézus Krisztusban,
az Ő egyszülött fiában, a mi Urunkban,
aki fogantatott Szentlélektől,
született Szűz Máriától,
szenvedett Poncius Pilátus alatt,
megfeszítették, meghalt és eltemették.

Alászállt a poklokra,
harmadnapon feltámadt a halottak közül,
fölment a mennybe, ott ül
a mindenható Atya Isten jobbján,
onnan jön el ítélni élőket és holtakat.

Hiszek Szentlélekben.

Hiszem az egyetemes
keresztény anyaszentegyházat,
a **szentek közösségét**,
a bűnök bocsánatát,
a test feltámadását
és az örök életet.

Nem kever össze a világgal

„Pál, Jézus Krisztusnak Isten akaratából elhívott apostola, és Sosthenes, az atyafi. Az Isten gyülekezetének, amely Korinthusban van, a Krisztus Jézusban megszentelteknek, elhívott szenteknek, mindazokkal egybe, akik a mi Urunk Jézus Krisztus nevét segítségül hívják bármely helyen, a magokén és a miénken: Kegyelem néktek és békesség Istentől, a mi Atyánktól, és az Úr Jézus Krisztustól.” *1Korinthus 1:1-3.*

13

SZENTEK KÖZÖSSÉGE

Hogyha Isten adna a mi időnkben is egy Luthert az anyaszentegyháznak – kellene is, hogy adjon! –, akkor ez a mi, új Lutherünk bizonyosan ugyanúgy keresné a kegyelmes Istent, keresné az irgalmat, a szeretetet, az igazságot, ahogy a régi Luther. S ha Isten adna Luthert, bizonyosan adna mellé egy olyan lelki atyát is, mint akit Luthernek adott régen. Staupitznak hívták, ő volt Luther gyóntatója a kolostorban. Staupitz rendre elmondatta Lutherrel az Apostoli Hitvallást, és amikor ahhoz a cikkelyhez érkeztek: *hiszem a bűnök bocsánatát*, megállította a bűnei miatt gyötrődő Luthert és újra meg újra elmondatta vele ezt a cikkelyt: *hiszem a bűnök bocsánatát...*

Ma azonban, azt hiszem, Staupitz, a lelkigondozó, nem ezt a cikkelyt ismételtetné újra Lutherrel, hanem a ma soron következőt: *hiszem a szentek közösségét*. Ezt mondatná vele újra meg újra. Okkal állapította meg az 1930-as években egy nagy anglikán teológus, William Temple, hogy bár az első négy-öt évszázadban az egyházatyák, koruk legkiválóbb szellemi alakjai mindent megfogalmaztak, hitvallási formába öntöttek és kitisztáztak, amit mi a Szentháromság Istenről elmondhatunk, ám az egyház kérdését sem akkor, sem azóta sem tisztáztuk. Nagy kérdés ma is, mit jelent az: *hiszem a szentek közösségét*.

A múlt alkalommal némi humorral azzal fejeztem be az igehirdetést, hogy amit az Apostolok cselekedetei alapján, négy rövid tételben elmondtam az anyaszentegyházról, nevezetesen, hogy ott van egyház, ahol tanulják és hirdetik az evangéliumot, ahol van egymással való szeretetközösség, ahol gyakorolják a sákramentumokat, és nem szűnik meg az igazság, ez aféle liberális megközelítés lett volna, engedékeny, minimalista. S azt is megígértem, hogy ma a konzervatív felfogást fogom elmondani. Így, ma kísérletet teszek rá (úgysem esik nehezemre, hogy konzervatív legyek). Ugyanakkor ezzel azt is jelezni akartam, hogy az egyházzal többféle módon kell gondolkodnunk. Múltkor, különösebb bonyodalom nélkül, néhány egyszerű tételben elmondhattuk, hogy mit hiszünk az egyházzal, mit hiszünk a keresztyénségről. Most viszont elmélyedve, pontosan, szigorúan fogalmazva kell elmondanunk, hogy a két tétel (hiszem a keresztyén anyaszentegyházat - hiszem a szentek közösségét) egybetartozik. Olyannyira egybetartozik, hogy a tudósok egyértelmű tényként rögzítik, hogy az Apostoli Hitvallásnak számos korai változatából hiányzik ez a passzus: *hiszem a szentek közösségét* - és ennek jelentősége van. Sok változatban, természetesen, ez is ott van, de nem tudni, melyik változat volt a leghasználatosabb. Például, biztos, hogy Galliában és Észak-Afrikában ez a passzus nem hiányzott. A keleti keresztyénség liturgiájában viszont, nem mindig használták. Egészen a negyedik század végéig változatos volt a helyzet, s ekkor alakult ki az a konszenzusos szöveg, amit azóta, minden keresztyén a világon egyforma módon vall. De sok esetben, amikor hitszabályt fogalmaztak a régiek, nem tartották

fontosnak ezt a passzust, beérték az anyaszentegyházról szóló résszel. Mégis úgy hozta a sora, hogy a negyedik század végére ez a tétel is az egyetemes hitszabályok közé került. A konszenzus kialakulásának történetét nem ismerjük, de többféle okot felsorolhatunk, s mindenik sarkalatosan érinti a keresztyén hitet és életet. S mindennek alapját megtaláljuk a felolvasott Igében, a Korinthusi levél bevezető szakaszában.

Hiszem a szentek közösségét - ezzel azt jelezzük, hogy az egyháznak van *története*. A negyedik században egy Nicetas (vagy görögösen Niketasz) nevű püspök, aki a mai Szerbiában, Fehérpalánkon püspökösködött, arról írt, hogy a szentek közössége – latinul *communio sanctorum* – azt jelenti, hogy Isten egyháza magába foglalja azoknak az életét is, akik előttünk éltek, a szüleinkét, a nagyszüleinkét, a dédszüleinkét, a reformátorokét, az egyházatyáikét, az atyáikét, az ószövetségi szentekét egészen vissza Ádámgig, és azokat is, akik majd utánunk jönnek, a gyermekeinket, az unokáinkat. Egyszóval, hogy a hitvalló tételnek, van egy időbeli vonatkozása is: *időben, történelemben, közösségben* vagyunk azokkal, akik előttünk jártak, és közösségben vagyunk azokkal is, akik utánunk fognak jönni. Ezt egyébként a Heidelbergi Káté is így magyarázza: Hiszem, hogy Isten Fia a világ kezdetétől fogva, annak végéig által egy kiválasztott gyülekezetet gyűjt egybe, azt Igéje, Szentlelke által oltalmazza, és hiszem, hogy annak én is tagja vagyok és az is maradok. Nagy alázatra és bölcsességre indít ez bennünket, s most ennek néhány vonatkozását említem meg.

Mindenekelőtt, az időbeli dimenziónak a megnyitása azt jelenti, hogy a keresztyénség nem velünk kezdődik, és nem

velünk végződik. Ezt néha könnyű kimondani, de sokszor úgy élünk, mintha ezt nem tudnánk. Néha úgy viselkedünk, mintha velünk kezdődne (és velünk végződne!) a keresztyénység. Annyi a keresztyénység, úgymond, amennyi az én keresztyénység-történetem. De Isten elválasztó kegyelme folytán mi egy nagy, szent folyamatban vagyunk, mindazokkal egyetemben, akik a mi Urunk Jézus Krisztus nevét segítségül hívják, bármely helyen, a magunkén és a miénken, ahogy Pál apostol mondja. Így kezdődik a Korinthusi levél: bármely helyen, a magunkén és a miénken – bármely időben, az ő idejükben és a mi időnkben: ez a *szentek közössége*. És mi, ezt a boldog tapasztalatot terjesztjük ki időben egészen – ahogy a Heidelbergi Káté mondja – a világ kezdetétől annak végéig, az első embertől az utolsóig. Isten munkálkodik a történelemben, és munkálkodik az emberek között. Igéje és Szentlelke által embereket ragad meg, hív el, gyűjt egybe, és tart meg az üdvösség szent ígéréiben.

Ebből az is következik, hogy el kell hordoznunk az előtünk járó nemzedékeket, minden nyomorúságukkal együtt. Annak a felfogásnak, hogy velünk kezdődik és végződik a keresztyénység (na jó, talán még a gyerekek, az unokám konfirmáljon le, de nem kell ezt annyira erőltetni!), az egyik oka az, hogy a mai keresztyénység nagy szellemi támadásoknak van kitéve. Szüntelen a szemünkre lobbantják, az orrunkra koppintják, hogy: na, de igen, inkvizíció, na, de igen, keresztes háborúk, na, de igen, tokás püspökök, na, de igen, az egyházatyáknak ilyen, olyan megnyilvánulásai, na, de igen, a szent Niceai zsinat. A történész elmondja, hogy mennyi intrika, cselezés,

csűrész-csavarás volt ott. No, mondjuk erre mi, magyar reformátusok, ez mind régi dolog, viszont minket mindig üldöztek, gályarabjaink voltak, harcoltunk a vallásszabadságért! Ám erről nekem mindig az jut eszembe, hogy az 1800-as évek elején, mikor Debrecenben püspököt választottak, és az ellenpártnak nem tetszett, összecsapott a hierarchia meg a küriarchia. Ebből lett a híres Sinai-per, s mi büszke, kuruc reformátusok elmentünk a labanc Bécsbe és feljelentgettük egymást. És még mennyi minden van! Bizony, ilyenkor az ember könnyen mondja: semmi közöm a régiekhez, az én keresztyénységem közvetlen keresztyénység, egyenes utam van Istenhez, megkaptam Lelkének áldását, élek egy szép és drága jó közösségben, mi közöm ezekhez a régi dolgokhoz, – a szentek közössége az, ami itt és most van.

S aki ezt srófolja tovább, hamar eljut oda, amit nemrégiben olvastam egy amerikai internetes egyházi portálon. Hogyan lehet harminc másodperc alatt megmondani, hogy milyen egy gyülekezet? Ez a harminc másodperc – amerikai módszer, *lift-speech* módszernek nevezik. Eszerint bárkiről megtudhatod kicsoda, míg a lift az első emeletről felér a harmadikra, elég erre ennyi idő. Ezt a módszert átvették az amerikai keresztyének is. Furcsállnám, de megtörténhetne, hogy ha belépne most ide egy amerikai testvér, ő már tíz óra hat perckor (mindjárt fél tizenegy!) tudta volna, hogy milyen a budahegyvidéki gyülekezet. A mai keresztyénység gyötrelmében, bajában, gondjában gyökerezik ez, ha teher nekünk a régiekkel, a régi keresztyéniséggel, meg az Ószövetség atyáival, meg a középkoriakkal közösséget vállalni. Ami a keresztyénységben itt és most van – ezt

jelenti a szentek közössége. De sokan hirdetik ezt! Ám hadd hívjam fel a figyelmet arra, hogy éppen a negyedik század végén kerül be a Hitvallásba véglegesen a cikkely: *szentek közössége* – s nem véletlenül.

A negyedik század derekán, a Római Birodalomban véget értek a keresztyénüldözések. Constantinus császár türelmet adott, Theodosius császár államvallássá tette a keresztyéniséget. Csak hogy az üldözés emlékei elevenen éltek. Különösen Észak-Afrikában, ahol sokan mártírok lettek, szenvedett sokat a keresztyénség. Amikor véget értek a nehéz idők, sokan azt látták, hogy azok is keresztyénként teszik magukat, akik az üldözések ideje alatt megtagadták Krisztust. Voltak, akik beszolgáltatták a rejtegetett Bibliákat. Mások nyilvánosan megtagadták Krisztust. Ők túléltek az üldözéseket, sok hitvalló pedig áldozatul esett. S most megjelentek, és elkezdtek újra keresztyének lenni, csak úgy, minden további nélkül. De hát végül is, mondhatnánk, a keresztyénség a bűnbocsátnak, az irgalmasságnak, az elengedésnek a vallása. Minden további nélkül lehet újra Jézus Krisztusban hinni, lehet papnak, püspöknek lenni, mert az árulók között nagyhatalmú atyafiak is voltak. Az észak-afrikaiak fellázadtak ellenük. Majd rendre csúfolódtak a többi keresztyéneken, mondván, hogy ti mindenféle jött-mentet azonnal befogadtok, konkolyt vettek a búza közé. Nagy vita volt ez, évtizedekig tartott. Ha ma fölvetnék . . . bár föl sem merjük vetni a kérdést! – nem vagyunk olyan bátrak, mint a régiek, gyávák vagyunk – s mégis, ha fölvetnék: mi legyen azokkal, akik a pártállam idején elárulták Jézus Krisztus ügyét, megtagadták a hitet, elszegődtek titkos ügynököknek?

– vajon mit felelnénk rá? Visszafogadjuk őket, minden feltétel nélkül? – a bűnbocsátnak közössége vagyunk! Tegyük úgy, mintha mi sem történt volna? – az egész egy rossz álom volt! Csak egy színdarab a kommunizmus színházában, de igazából véve nem történt semmi? Mondjuk rá, hogy igen! De akkor hogyan számolunk el azokkal, akiket kivégeztek, börtönbe csuktak, mindenükből kiforgattak, tönkretettek? És ők, az áldozatok meg a tettesek hogyan fognak az anyaszentegyházban együtt meglenni? Azt tudom mondani, ez az egyik legsúlyosabb kérdése a mai keresztyénségnek, s nemcsak a volt szocialista országokban, hanem az egész világon. Ma is vannak keresztyénüldözések, mindenfelé. A legszerényebb számlálás szerint ma a világ 24 országában van keresztyénüldözés, köztük a világ legnagyobb népességű országában, Kínában, aztán iszlám országokban, és Indiában is. Hallottuk Karácsonykor, Egyiptomban, egy kopt templom előtt robbantottak, és ez kifejezetten keresztyénség elleni merénylet volt. Mit mondunk mi nekik? Hogyan segítsük azokat, akiket ma, 2011. január 16-án üldöznek a hitükért? Mert amíg mi, akik „túl vagyunk”, ha nem is véres próbákon, ha mi nem tudunk tanulságokat levonni, akkor mit tudunk értük tenni? Hallgassunk úgy, ahogy a lusta nyugati keresztyének hallgatnak? Mert én nem hallottam az elmúlt tíz évben, hogy a német keresztyének tiltakoztak volna bármely arab országban a keresztyének üldözése miatt, vagy az amerikai keresztyének szólnának Kínának, hogy ne csinálják, amit csinálnak. Az olaj fontosabb, az arab vendégmunkások fontosabbak, a nukleáris leszerelés fontosabb, tudjuk jól. Vannak ilyen érvek és indokok is, – de mi

a szentek közösségét valljuk, ismétlem Pál apostollal: azokról beszélünk, akik a Jézus Krisztus nevét segítségül hívják bármely helyen, a magukén és a miénken.

Tehát nemcsak az idő dimenzióját nyitjuk meg, hanem ki-mondjuk, hogy ma, itt, a magunk helyén közösségben vagyunk a más helyen élő keresztyénekkal. Ezért bár okos volt egykor a donatisták kritikája az egyházzal szemben, amikor visszafogadták a bukottakat, mégis Augustinusnak volt igaza, aki szerint nem lehet másként megbékülnie két embernek, csak, ha egymás szemébe néznek. Ha azt mondjuk, hogy hess azoknak, akik elbuktak, ki vannak zárva, és lehetetlen, hogy újra felkeljenek és megújuljanak, akkor először is Isten ítélőszékébe ülünk (amire nincs jogunk), másrészt soha nem nézünk a szemükbe.

Még egy vonatkozása van az idő és a tér dimenziójának. Így mondja a Heidelbergi Káté: Hiszem, hogy *én is* tagja vagyok ennek a közösségnek. A Heidelbergi Kátét a 16. században írták, s akkor fordított volt a helyzet, mint ma, de annak is van üzenete. A nagy egyházmegújító harc során a drámai kérdés az volt, hogy *én* tagja vagyok-e az egyháznak. Ez is nagy-nagy alázatra int bennünket. Ma ugyanis azt tapasztalom – református körökben különösen –, hogy nem rendíti meg az embereket, ha nem tagjai az egyháznak. Sőt. Nem nézett rám szépen a papom – mondja valaki –, én abba a gyülekezetbe többet be nem teszem a lábamat. Már megint konzervatív prédikációt mondott a pap – mondja más –, keresek egy liberálist. Már megint liberális prédikációt mondott a pap, keresek egy konzervatívot. Az a pap ide húz a politikában, én

oda nem megyek, mert narancsszínű az orra! Annak meg piros szegfűből van a füle, én oda be nem teszem többé a lábamat! A lábunkkal szavazunk, s nem akarunk egyháztagok lenni. Szinte azt játssza ma a református ember, hogy könnyörögjön már a pap, meg a presbitérium, hogy méltóztasson a templomba eljönni, és közösséget gyakorolni. Milyen csodálatos, amit a Heidelbergi Káté mond: hiszem, hogy ennek a közösségnek tagja vagyok, és az is *maradok!* Nemcsak akkor vagyok ott, amikor *én* vigasztalást, erőt, békességet, boldogságot *kapok* a gyülekezetben, hanem akkor is, amikor harcok, konfliktusok, hiedelmek, félreértések és drámák vannak, és *más is kap* vigasztalást, erőt, békességet, boldogságot. Én annak a közösségnek vagyok a tagja. Az lehet, hogy egy édesapa kitagadja a gyermekét, olykor megtörténik ez a borzasztó dolog, de egy gyermek soha nem mondhatja, hogy ez az ember nem az édesapám, és ez az asszony nem szült engem, nem az édesanyám. Viselkedhet úgy, mintha nem lenne az apja, viselkedhet úgy, mintha nem lenne az édesanyja, de ezt a tényt, ezt az igazságot, hogy az anyaszentegyházba hívott el bennünket és szült bennünket Isten Lelke új életre, ezt nem tudjuk eltagadni. Fordítva, mi boldogan valljuk, amikor mondjuk: *hiszem a szentek közösségét.*

Amikor a régi ógyházban kitört a vita, újra meg újra felidéztek ezt a tételt: hiszem a szentek közösségét. Ezzel vallották meg és vallom meg én is, hogy amilyen nagy és felfoghatatlan titok, hogy én a szentek közé tartozhatom, ugyanolyan nagy titok, hogy Isten milyen módon tartja meg az Ő választott népét a világban. A példázat szerint Isten nem enged szol-

gái dühödt rendcsinálásának: kitépjük a konkolyt! S azért nem enged, mert bár a búza és a konkoly együtt növekednek, és tudjuk, hogy az anyaszentegyházban együtt vannak igazak és hamisak, szentek és tisztátalanok, amint a búza és a konkoly, ezek együtt növekednek - de az egyik csak búza, a másik meg csak konkoly, és nem azonosak. Ez az anyaszentegyház egyik nagy titka.

A középkorban, mást is értettek a szentek közösségén, mert középkori módon mindent két szintre bontottak. A szentek a kiemelkedő alakokat jelentették, azokat, akiknek annyi érdemük gyűlt már, hogy abból nekünk is jutott. Olyan bőséggel termett a hűség, jóság, állhatatosság, igazság, tisztesség, hogy érdemet lehetett belőle átszármaztatni. Ez aztán oda fajult, hogy bár a Biblia alapján Dávid bűneiről tudunk, Péter gyávaságáról tudunk, de hogy egy középkori szent milyen volt, arról nem tudunk semmit. Olyan fényesre síkálták az életüket, hogy szinte már nem is voltak emberek. Aztán később ez a felfogás tárgyiasult is, a *communio sanctorum*-ban a *sanctorum* szót semleges nemben vették. Aquinói Szent Tamás így is értelmezte, s azt mondta, hogy ez nem a szent emberek közössége, hanem a szent *dolgok*, a *sákramentumok* közössége. És az a jó keresztyén, aki mind a hét szentségben részesedik valamilyen módon. S mire Lutherhez érkezünk, látjuk, a szentséggel boltolni is lehetett. „Mihelyt a pénzed a ládikában koppan, leled a menybe izibe betoppan” – prédikálta Tetzl János dominikánus prédikátor meggyőző módon, s elég sok pénzt össze tudtak ebből gyűjteni. Mert így gondolta a középkori ember: a szentség átruházható, megszerezhető. Tárgyasult.

De mit mond Pál? *Ti itt vagytok megszentelve* - ezt írja a korinthusiaknak, noha később, éppen az úrvacsora kapcsán, azt írja nekik, hogy nem dicsérlek benneteket, mert nem haszonnal, hanem kárral gyűltök egybe. Ezért utasította el a reformáció ezt a kétszintes felfogást, és hangsúlyozta az etikai jelleget. Szentek vagytok – ezt mondja a Korinthusi levél első három versében Pál, majd utána semmi mást nem hallunk tőle, mint azt, hogy: legyetek szentek. A keresztyénség ilyen módon életfeladattá válik. Ha nem lenne kiüresítve ez a szó, azt mondanám: életprogram ez. Isten a szentség dimenziójában hív meg bennünket, és a szentség dimenziójában nem lehet másnak lenni, mint szentnek. Aki felmegy az autószárdára, az nem közlekedhet akárhogy. Ne legyünk hát olyanok, mint a viccbeli ember, aki megy az autószárdán, bekapcsolja a rádiót, és hallja, bemondják: figyelem, figyelem, egy ámokfutó szembemegy a forgalommal! Mire az atyafi: na, már megint hazudik a média, mert itt nem egy ámokfutó jön velem szembe, hanem legalább ötven! A szent életnek vannak szabályai. Kár, hogy ehhez a szent élethez mi végső szükségben vesszük elő az anyaszentegyházat. Pedig az derül ki a hitvalló tételből (Hiszem a szentek közösségét), hogy a megszentelés az anyaszentegyházban megy végbe. Az angolok nagy Bibliája, a King James Version, amely ebben az esztendőben ünnepli kiadásának 450. évfordulóját, helyesen érti ezt, magyarra áthozva így: Isten szentekül hívott el. Szentekül hívott el. Vagyis elkülönített és magának fenntart és megkülönböztet, és nem kever össze a világgal.

Ma sok minden hallottunk bűnről, vétkekről, bukásról,

szentek közösségéről, megbocsátásról, bűzáról és konkolyról. Nemrégiben mondta egy okos ember, amikor firtatták, hogy a keresztyéneknek mégiscsak jobban kéne szeretniük a bűnösöket: igen, igen, Jézus Krisztus leült a bűnösök asztalához és velük együtt evett, de nem nyitott velük közös éttermet. A bűnösök barátja volt, de nem az üzlettársa. Ez a keresztyén élet nagy művészete: Isten megújító kegyelmében szüntelenül szeretni, de soha nem cinkossá aljasodni. Hiszem a szentek közösségét, hiszem, hogy az egyház Isten Szentlelkének munkája, az üdvösség történetének közössége, hiszem, hogy az egyház az áldások közössége, és hiszem, hogy az egyház a végső idő közössége, mert sohasem a fennállóból szerveződik, hanem mindig az eljövendő isteni világ erői éltetik. Igen, tudom testvérek, ma az egyházra rájár a rúd – ahogy szokták mondani. De inkább azt mondom, hogy ma az egyház nagy próbatételben van, tényleges üldözések, és szellemi megvetés sújtja. A világ sok részén üldözik, Európában pedig megvetik. De te őrizd meg, ami tenálad van – mondja a gyülekezet ura, a Jelenések könyvében. Őrizd meg az igazságot, őrizd meg a megbocsátás hatalmát, őrizd meg meghívásodat az eljövendő örök életre - légy hű mindhalálig és néked adom az élet koronáját. Ámen.

Hiszek egy Istenben,
mindenható Atyában,
mennynek és földnek teremőjében.

És Jézus Krisztusban,
az Ő egyszülött fiában, a mi Urunkban,
aki fogantatott Szentlélektől,
született Szűz Máriától,
szenedett Poncius Pilátus alatt,
megfeszítették, meghalt és eltemették.

Alászállt a poklokra,
harmadnapon feltámadt a halottak közül,
fölment a mennybe, ott ül
a mindenható Atya Isten jobbán,
onnan jön el ítélni élőket és holtakat.

Hiszek Szentlélekben.

Hiszem az egyetemes
keresztény anyaszentegyházat,
a szentek közösségét,
a bűnök bocsánatát,
a test feltámadását
és az örök életet.

Folytatásnak kell jönnie

„Jézus pedig elment az Olajfák hegyére. Jó reggel azonban ismét ott volt a templomban, és az egész nép hozzá ment; és leülvén, tanította őket. Az írástudók és a farizeusok pedig egy asszonyt vittek hozzá, kit házasságtörésen kaptak, és a középre állítván, azt mondták néki: Mester, ezt az asszonyt tetten kapták, mint házasságtörőt. A törvényben pedig megparancsolta nekünk Mózes, hogy az ilyenek köveztessenek meg: te azért mit mondasz? Ezt pedig azért mondák, hogy megkísértsék őt, hogy legyen őt mivel vádolniuk. De Jézus lehajolván, az ujjával írt a földre. Amint azonban szorgalmazva kérdezték őt, felegyenesedve azt mondta nékik: aki közületek nem bűnös, az vesse rá először a követ. És újra lehajolván, írt a földre. Azok pedig ezt hallva és a lelkiismeret által vádoltatván, egymásután kimentek a vénektől kezdve mind az utolsóig; és egyedül Jézus maradt és az asszony a középén állva. Mikor pedig Jézus felegyenesedett és senkit sem látott az asszonyon kívül, azt mondta néki: Asszony, hol vannak azok a te vádlóid? Senki sem kárhoztatott-é téged? Az pedig mondta: Senki, Uram! Jézus pedig monda néki: Én sem kárhoztatlak: eredj el és többé ne vétkezzél!” *János 8: 1-11*

14

BŰNÖK BOCSÁNATA

Szeretett gyülekezet, kedves testvérek! Az Apostoli Hitvallás magyarázata során többször utaltam már arra, hogy a keresztyén hit, különösen, ha a hitszabály szerint, tételekbe foglalva valljuk meg, úgy ahogy a Hiszekegyben van, akaratlanul is ütközik más vallások meggyőződéseivel. Sőt, olyan meggyőzésekkel is, melyek nem feltétlenül vallásiak, lehetnek ezek másfajta meggyőzések is. Az ütközés lényege az, hogy hitvallásunk – ha megvalljuk! – számos kérdést intéz másokhoz, kérdéseket vet fel mások felé, és megfordítva is, hitvallásunkat hallva, keresztyén életünket látva, mások is, mintegy kívülről, kívülállóként, kérdéseket intéznek hozzánk. Néhány jellegzetes példát hadd soroljak föl. Ha azt mondjuk, hogy hiszünk, vagyis nemcsak elhiszünk ezt, azt, amazt, nemcsak valamiféle emberi hiszékenység vagy fogékonyság van bennünk, hanem hiszünk, tehát érvényre juttatjuk az életünkben a hit létjogát, mindjárt kérdeznek bennünket, és azonnal megkérdőjelezzik hitünket: te hiszel, te hívó vagy? És ebből ezer más kérdés is adódik. Aztán, ha kimondjuk, hogy személyes Istenben hiszünk, azonnal ránk támad a filozófia meg sok-sok egyéb vallás is, olyan vallások, amelyek egy diffúz világot tételeznek, és számon kérnek rajtunk a személyes Istenben való hi-

tet, magyarázatot követelnek. Vagy, ha azt mondjuk, hogy Jézus Krisztusban hiszünk, vagyis abban, hogy Isten Jézus személyében találkozott az emberrel, közösséget vállal az emberrel, hogy a teremtő Isten átlépte a teremtő és a teremtés közötti határt, megszüntette a kvalitatív különbséget, hogy minket megmentsen, azonnal kérdéseket tesznek fel. Hogyan, miért, milyen módon, miért éppen Jézus Krisztusban? Vagy, ha azt mondjuk, hogy hiszünk a Szentlélekben, a szeretet végső személyes valóságában, a mindent meghaladó szellemi hatalomban, tehát nem hagyjuk a világot a romlás fogságában, máris jönnek, és sokan és sokféle kérdést tesznek fel a Szentlélekről, s visszamenőleg újra Krisztusról, a személyes Istenről, az Atyáról, a hitről. A kérdéseikben ellenvetéseket támasztanak, vitára vonnak bennünket, és ezekből sokszor konfliktusok támadnak. Ma azonban egy olyan tételhez érkezünk (*hiszem a bűnök bocsánatát*), amely érdekes módon nem így teremti meg a megosztást, vagy a konfliktust és a vitát, hogy mi keresztyének és a többiek, mi keresztyének és mások állnánk szemben. Ezt a hitvalló tételt eleve egy olyan vita teremtette meg, s magát a vitát nem is szüntette meg, mely vita a keresztyénséget belülről osztja meg. Amikor azt valljuk: *hiszem a bűnök bocsánatát*, máris hallom, amint a keresztyénség önmagával vitatkozik, önmagában oszlik meg és magában a keresztyénségben támadnak konfliktusok.

A múlt alkalommal utaltam egy nagy vitára, ez a donatista szakadás volt, amely a keresztyénség első évszázadait kísérte végig. Az üldözések után támadt a kérdés, hogy mi legyen azokkal, akik megtagadták Jézus Krisztust, otthagyták a ke-

resztyén hitet, majd miután véget értek a nehéz idők, vissza akartak térni, és újra keresztyének akartak lenni. Ez a nagy vita nem is oldódott meg jól, hadd jelezzem, egészen a hatodik, hetedik századig tartott, különösen Észak-Afrikában. Amikor aztán Észak-Afrikában megjelent a hódító iszlám, a súlyosan megosztott keresztyénség egy pillanat alatt feloldódott, és sokan a donatisták közül áttértek iszlám hitre, mert korábban nem kaptak jó megoldást nagy kérdéseikre. A vitát már röviden bemutattam, nem akarom ismételni. Csak még egyszer jelzem, hogy a vitát eleve elkerülhetetlenné tette az, amit az egyházzal hiszünk, hogy ugyanis Krisztus megszenteli az Ő népét, hogy a keresztyén közösség szent közösség, hogy az egyháznak szent valósága van: *hiszem a szentek közösségét* - ez a tétel is ott áll a hit szabályok között. Mivel azonban az egyházzal szóló tétel megelőzi a bűnbocsánatról szóló tételt, tűnhet úgy, hogy előbb van egyház, és utána van bűnbocsánat, s ebből nagyon sok félreértés támadt. Ezért szükséges néhány tisztázó szót is szólni.

A vita az első évszázadokban döntő mód arról szólt, hogy van-e bűnbocsánat, van-e bocsánat. Lehetséges-e a kegyelem valóságát, az isteni megbékítést olyan mélyre belegyökereztetni az emberi világba, hogy abból aztán újra meg újra felsarjadjon a kegyelem és a megbocsátás? Emlékszünk Péter dilemmájára, amit Jézustól kérdezt: hányszor lehetséges az, hogy atyámfia ellenem vétkezzen, és én megbocsássak neki? Hét-szer is? Mire Jézus azt feleli, hogy nem mondom Péter, hogy hétszer is, hanem még hetvenhétszer is. (Máté 18:21-22) Csofaldatos és lenyűgöző Jézus felelete. Az első évszázadok kérdése

az volt, hogy lehetséges-e valóban hetvenhétszer is begyökeresztetni ezt. Van-e bűnbocsánat, van-e bocsánat? A régiek vitája azt sejteti, hogy az első keresztyének tragikus mélységben élték meg a bűn valóságát. Hajlamosak voltak úgy látni azt, ahogy az antik görögség is látta, tehát nem valami konkrét tettet, cselekedetet láttak a bűnben, hanem sorsot, legyőzhetetlen, kikerülhetetlen végzetet. Olyan tragikus mélységében szemlélték, olyan sorszerűnek élték meg a bűnt, annyira meghatározó volt számukra a bűn megtapasztalása, hogy sok keresztyén nem is tudta ezt másképpen megoldani, nem tudta másképp megvédeni a saját élete tisztaságát és a keresztyén közösség szentségét, mint úgy, hogy a lehető legmesszebb elkerülték a bűnt. Szinte fizikai adottságnak, fizikai valóságnak vették a bűnt. S ahogyan egy-egy járvány esetén karanténba zárják a beteggyanús embereket, ők is óvintézkedéseket rendeltek el. Emlékszem, gyerekkoromban elég gyakran volt száj- és körömfájás a faluban, s ilyenkor vagy le kellett vágni a jószágot, vagy bezárták a gazdát a jószágaival együtt a házba, se ki, se be. Mi ugyan jártunk iskolába, de ott volt a lavór, bele volt szórva a vízbe fertőtlenítőszer, csizmában mentünk, beleléptünk, s úgy mehettünk be a tanterembe. S ma, amikor járványok támadnak, szinte fizikailag is átéljük a fenyegetettséget. Így voltak valahogy a régiek a bűnnel, egyértelmű volt számukra a megoldás: elkülönülni - aki pedig bűnös, azt a keresztyén közösségbe be nem engedni. Ebből lett aztán szerzetesség, lett belőle remeteség. Végül is, talán megoldhatom a bűnt is, vélték sokan, ha kimegyek valahova az erdőbe, beülök egy barlangba, senkivel szóba nem állok, a bűn ragályát elkerülöm.

Lett aztán ebből gyakori kizárás, lettek belőle határozott, szigorú, kérlelhetetlen szabályok.

De ezek a keresztyének nem érték be ennyivel. Lázadtak is mindegyre. Végül is, miért ők szigeteljék el magukat? S lázadtak akkor is, amikor úgy látták, hogy az egyház összekeveredik a világgal, az egyház túlságosan is elvegyül az emberek közt, hogy nagyon szabadelvű – mondjuk mai szóval –, nagyon liberális, megnyitja a kapuit, s jöhet boldog-boldogtalan, nincsenek kritériumok, túl könnyen bocsát meg az egyház. Ez volt régen a szakadároknak, köztük a donatistáknak a vádja: túl könnyen bocsát meg az egyház. Pedig, mondogatták, nincs mindig bűnbocsánat. Ez azonban óhatatlanul kérdéssé tette, hogy mennyit ér akkor a Krisztus kegyelme, valóban egyetemes érvényű-e, valóban feltétlenséggel hirdethetjük-e az evangéliumot, a szabadulás evangéliumát, vagy vannak esetek és helyzetek, amelyekre nézve azt kell mondanunk, hogy drága kegyelem a Krisztus áldozata, csodálatos dolog az Ő büntörölő áldozata, de itt, erre az esetre nem áll?! A régiek Augustinus vezetésével szálltak szembe az elkülönülőkkel, és okkal hangsúlyozták, hogy a kegyelem mindig hatalmasabb a bűnnél. Pál apostolt idézték újra meg újra, aki így mondja a Római levélben: ahol bővülködik a bűn, eluralkodik a bűn, ott sokkal inkább bővülködik a kegyelem (Róma 5:20-21). A kegyelem mindig több. Mert Isten mindig több. Ezért okkal emelték ki erre is vonatkoztatva, hogy az volna a keresztyénség lényege és nagy titka, megragadó ereje, hogy a keresztyénségben jelenik meg az abszolút új. Hadd mondjam így: a mindig-új, vagy ahogy énekeljük az egyik reggeli énekünkben, az örök-

élet reggele. (489. dicséret) Merthogy a bűn mindig hozzáköt bennünket ahhoz, ami volt, és nem enged, és fogságban tart a befejezettsége, megtörténtsége. Sokszor mondjuk: a jóvátehetetlenség foglyai vagyunk, és aki a jóvátehetetlenség foglya, az a tehetetlenség foglya. De a keresztyének mindig azt hirdették, hogy Krisztusban a *mindig-új* jelenik meg. Ha elolvassuk Pál apostol csodálatos himnuszát a Római levél 8. részében, ahol ezt mondja az apostol: meg vagyok győződve arról, hogy sem élet, sem halál, sem eljövendők, sem elkövetkezendők, sem mélység, sem magasság, sem fejedelemségek, sem hatalmaságok, sem semmiféle teremtmény nem szakíthat el bennünket Jézus Istennek szerelmétől, amely Urunk Jézus Krisztusban vagyon - ebben a csodálatos felsorolásban egy valami nem szerepel. Mennyire bátor az apostol, amikor azt mondja, sem jelenvalók, sem elkövetkezendők..., s még bátrabb, mert elhagy valamit - nincs ott az a szó, hogy: *múlt*. Mert a bűnbocsánatban Isten a múltat elengedte, a bűnbocsánatban Isten a múltat elmúlttá tette. Az már elmúlt. Ezért mondja másutt az apostol, magára nézve, hogy amik voltak, azokkal nem törődöm, azoknak hátat fordítok, s célegyenest igyekszem a nekem eltett mennyei jutalomra. (Filippi 3:4) Nem vagyunk immár foglyai a tegnapiak - hirdették a régiek. Egyszerű szóval: nem vagyunk adósai a vétkeknek, a bűnöknek. Nem jön többet levél a mennyei bankból, hogy megváltozott a kamat, és ennyivel meg ennyivel többet tessék fizetni, és egyébként az ön életére az ördög inkasszót tett, és ha nem tud fizetni, vége a játéknak. Mi több, fordítva: nem vagyunk adósok.

A bűnbocsánat kegyelme szabadító kegyelem. Ezért hang-

súlyozta nyomatékkel Augustinus, amikor az egyház valóságával való összefüggést elemezte, hogy keresztyén életünknek, az egyházban való életünknek három dimenziója felel az evangéliumra: a keresztség, az úrvacsora és a szent élet - mondjuk ezt most, református-kálvinista módon: ez a hálaadó élet - ez felel az evangéliumra. A keresztség fejezi ki, hogy egy szent néphez tartozunk, a Krisztus által megszentelt néphez. Az úrvacsora ad alkalmat arra, hogy újra meg újra elkérjük Isten kegyelmét és elkötelezzük magunkat szövetségében. És a szent élet, a hálaadó élet mutatja meg, hogy ez az elkötelezés valóban megtörtént, hogy nemcsak üres szavakat mondunk, amikor elmondjuk a közgyónást, amikor irgalmat kérünk a bűneinkre, amikor kifejezzük, hogy az anyaszentegyházhoz tartozunk - ezt a szent élet, a hálás élet mutatja meg.

Ma azonban másról folyik a vita. Nem olyan hangos ez, mint a régi, nem olyan megrázó, de nem kell egy vitának hangosnak és megrázónak lennie ahhoz, hogy nagy kárt okozzon. Tehát ma is folyik egy vita - és meggyőződésem szerint igen kártékony vita -, melyre éppen ugyanolyan érvényes ez a hitvallási tétel, mint volt a régire, csak másképp. *Hiszem a bűnök bocsánatát*. Ha a régiek arról vitatkoztak, hogy van-e mindig bocsánat, meg lehet-e újra bocsátani, ha azt vizsgálták, hogy milyen mélyen gyökerezik a kegyelem és fölsarjadhat-e a kegyelemből újra meg újra a szabadulás, a kegyelem gyümölcse, a szeretet valósága, akkor a mai ember - ha szabad így fogalmaznom - ezt a kérdést egyszerűen *korszerűtlennek* tartja. És kérdezi, mire való a bocsánat? Ha a régiek azon oszlottak meg, hogy mennyire mély és átütő a bűn valósága, és gyógyítja-e a

bocsánat, akkor a maiak ezt egyáltalán nem értik. Mert a maiak azt mondják, hogy nincs bűn. Miről vitatkozunk hát? Miért kéne bocsánat, ha nincs bűn? Mi az, hogy bűn? S ha van is bűn, akkor Machiavelli cinizmusával ismételtetik, hogy az emberek egyetemlegesen gonoszak – így Machiavelli –, és csak szükség esetén hajlandók némi jóra. De Machiavelli nem teológus volt, ne értsük őt félre, nem pesszimista létfilozófiát fogalmazott meg, amit ő mond, nem teológiai igazság, hanem cinikus öngigazolás. Azt igazolja, hogy mégis meg lehet tenni azt, amit az erénytanok és a közfelfogás rossznak tart, hiszen mindenki rossz. S legfeljebb, ha nagy árvíz jön, akkor kapaszkodunk föl együtt a tutajra, és nem lökjük le onnan egymást. Ha ég a ház, akkor mozdul a kezünk, hogy tüzet oltunk, egyébként „normálisan” mindenki rossz és gonosz. Vagyis, amit Machiavelli kimond, annak éppen a fordítottját gondolja. Amikor Magyarországon az úgynevezett (most már én is így mondom: úgynevezett) rendszerváltás után elkezdődött az úgynevezett múltfeltárás, én sokáig őszintén azt hittem, hogy az évtizedes vonakodás, az ímmel-ámmal folyó kutatás, a tény, hogy ezt az egész ügyet bujkálás övezi, a régi tények eltagadása, mindmind abból származik, hogy az emberek – különösen az érintettek – az egyházban is félnek attól, hogy nem nyernek majd bocsánatot. Azt hittem, hogy mindebben egy alapvető lélektani meghatározottság jut érvényre, mert valóban úgy van, és borzasztó torzulásokat hoz az emberben az a gondolat vagy érzés, hogy nincs bocsánat arra, amit elkövetett. Ezért az emberek valósággal egy másik ént építenek fel, egy fedő-ént, egy leplező-ént, egy ént, ami a felszínen megjelenik, s a valódi ént

másnak mutatja, nem feltétlenül angyalnak, szentnek, de feltétlenül olyasvalakinek, akiben nincs meg az elkövetett bűn vagy vétek, ami miatt a tettes, az elkövető, az érintett szorong. Pár éve még azt hittem, hogy ez az egész kérdés, hogy mi, itt, Magyarországon nem tudunk a saját múltunkkal szembenézni, abból a szorongásból fakad, hogy talán nincs bocsánat. Azt gondoltam, hogy némelyek ebben a félelemben élnek, hogy csak azért firtatják múltjukat (na, lássuk, mi volt régen, mit tettél, mit mulasztottál?), hogy aztán szép mosollyal, szeretettel az arcukon, kicsalogassák a vallomásokat – de hátunk mögött elrejtve a bunkó! S aztán puff – leütjük azt, aki feltárja múltját –, mert nincs bocsánat. Aztán rájöttem, hogy nem erről van szó, itt nem a leplező-én építése történik (Egyébként, mi mást fejez ki a fügefalevél, amivel Ádám meg Éva eltakarták magukat? Az is egy másik, egy leplező én. Mi mást fejez ki a bokor, amelyben elbújnak, mint kultúrát, civilizációt, mely eleve azért épül, hogy elrejtse az embert? S mi más sokszor a vallásoskodásunk is, mint ugyanezt? Beleöltöztetjük önmagunkat a vallásos ember fedő-, leplező-énjébe és azt hisszük, hogy már Isten sem veszi észre, kik vagyunk!) De rá kellett jönnöm, hogy nem ez az oka a mi elmúlt 15-20 évünket végigkísérő, borzasztó vonakodásnak. Nem félnek a leplező-déstől az emberek, nem tartanak a tények föltárulásától, nem szorongatja őket, hogy az életüket bűn terheli és netalán nincsen reá bocsánat. A baj egyenesen abban van, hogy nem hiszik, és nem gondolják, hogy volna bűn. Ilyen egyszerű. Amit ők egykor elkövettek, hogy társukat elárulták – maradjunk a konkrét ügyeknél –, hogy besúgók voltak, hogy összejártsot-

tak egy diktatúrával, az nem bűn, mert nincs olyan, hogy bűn. Egyszóval nincs is mit megbocsátani. Vagyis – miről beszélünk? Aki mégis azt gondolja, hogy az árulás, a besúgás bűn volna, az, úgymond, nyilván semmi mást nem akar, mint a mai embert visszarángatni valami régi, ókori, középkori, rettenetes, borzalmas, múltnak átadott inkvizítori világba! Nincs erre szükség, nincs bűn! Mit akarunk hát mi tőlük? – kérdeztetik felháborodva. Ha a régieknek azzal kellett megküzdeni, hogy némelyek nem hittek a megbocsátásban – ez volt a régi vita! –, nekünk ma azzal kell szembenéznünk, hogy sokak szerint nincs is mit megbocsátani. Egyszóval a Krisztus keresztje, Isten mentő szeretete valami avult dolog, és aki ma megbocsátásról beszél – még egyszer mondom –, az a régi világba akarja visszarángatni a mai világot. Erről folyik ma a csendes, de megosztó, rettenetes, pusztító vita.

Bár a vita nem is igazán vita, hanem csak úgy megtörténik, hogy nem történik semmi. S paradox módon, ezúttal nem a bűnében vergődő ember, nem a kereső, a szabadulni vágyó ember és az egyház között zajlik a vita, hanem belül az egyházban. Amikor Augustinus az Apostoli Hitvallást magyarázta, apologetikus tónusban, minden egyes hitvallási tételnél fordítva is megmutatta az igazságot. A keresztségre készülőknek cáfolatot is adott a kezébe. Csak néhány tételt idézek a magyarázatából. Így mondja egy-egy hitvallási tételt magyarázva: ne higgyetek azoknak, akik azt mondják, hogy nincs Isten. Ne higgyetek azoknak, akik azt mondják, hogy Krisztus nem üdvözít, ne higgyetek azoknak, akik azt mondják, a Szentlélek nem isteni személy, ne higgyetek azoknak, akik azt mondják

nincsen bűnöknek bocsánata, és nem fogadják vissza azokat, akik gyengék voltak az üldöztetéskor, hiszen Krisztus megbocsátott az őt megtagadó Péternek. Ne higgyetek azoknak – ez is egy régi vita volt –, akik megtiltják, hogy az özvegyek újra házasodjanak, és bűnnek bélyegzik azt, hiszen Isten kegyelme lehetővé teszi, hogy az ember új életet kezdjen.

Most én, ma, az ő stílusában, csak egy tételt mondok: ne higgyetek azoknak, akik azt mondják, nincsenek bűnök. Ne higgyetek nekik. Sokan vannak, sokan mondják, sokan tanítják. Ne higgyetek azoknak, akik azt mondják, hogy a büntudat illúzió, hogy a bűn csak valami pillanatnyi adottság, olyan, mint a kaleidoszkóp, amit rázunk, belenézünk, ez nem jó kép, megrázzuk újra, és jó kép adódik. Vagy modern képpel, ne higgyetek azoknak, akik azt mondják, a bűn olyasmi, mint amikor a *software*-ben hiba támad, ám a *hardware* rendben van – *control+alt+del*, újraindítjuk a menetet. A *hardware* rendben van, a *software*-hibát kijavítjuk – mi szükség hát bocsánatra?

Akik ezt mondják, hogy nincs bűn, azok a büntelenség dogmáját vallják, és erre azt tudom mondani: ez rossz gyógyszer – mert sok-sok embernek gyógyszerül szánják a büntelenség dogmáját, a szorongó, vergődő, aggódó embernek ajánlgatják, aki vergődik a bűneiben, vergődik a vétkében, vergődik – ahogy mondom – a tehetetlenségben, a jóvátehetetlenség tudatában. Azt mondják neki, hogy óh, ez illúzió, nem kell ettől félni. Ez a gyógyszer veszélyesebb, mint a betegség. Milyen orvos az, aki a betegének azt mondja, kérem, magának semmi baja! Gyógyszer ez? Valaki orvoshoz megy nyomorultul, beteg, megvan a diagnózis – rák –, és azt mondja az orvos: csak

a röntgenkép homályos, magának nincs semmi baja. Menjen haza, éljen nyugodtan. Milyen viszony ez az életünk elrendezetlen dolgaihoz, a bűn csapdáihoz, a sors rettenetes erőihez, ha azt mondjuk, hogy nincsenek is?! És ha nincsenek, akkor nincs mit megbocsátani. Ne higgyetek ezeknek! A bűnök bocsánatát higgyétek.

A felolvasott történet négy megfontolással segít bennünket, próbáljuk hát úgy érteni, hogy teljes egészében ránk is vonatkozik. Ezért nem mondom végig a történetet, ismerjük jól, csak ezt a négy vonatkozást emelem ki. Jézushoz visznek egy asszonyt, akit tetten értek házasságtörésen. Mózes törvénye szigorú és kérlelhetetlen, az ilyet meg kell kövezni. Megkérdezik Jézustól: Mester, mit szólsz? Ki az, aki közületek nem bűnös? – kérdez vissza Jézus. Aki közületek nem bűnös, az vesse rá az első követ. Ez a tétel belépés a kegyelem erőterébe. Ki az, aki itt nem bűnös? Aki tudja magáról, hogy az, aki elrejtett, megoldatlan, jóvátehetetlennek tudott vétkek között vergődik, és ezt Jézus kérdése nyomán immár elkerülhetetlenül tudja is magáról – az lép be a kegyelem erőterébe.

Azt mondja Jézus: ha van közöttetek, aki nem bűnös, az vesse rá az első követ. Mi itt mosolygunk, hogy micsoda csapdát állít Jézus ezeknek a lihegő embereknek, akik tulajdonképpen Jézusnak akartak csapdát állítani. Aki nem bűnös, az vesse rá az első követ. De jól megválaszol nekik Jézus! De ha mosolygunk, és azt mondjuk, micsoda nagyszerű jézusi fogás van ebben a megengedésben (mert ez megengedés: aki nem bűnös, dobhatja a követ, aki nem bűnös, az jelentkezhethet hóhérnak, aki nem bűnös, az ítéltet), ne feledjük, Jézus nem azt mond-

ja, hogy itt senki sem bűnös. Ez egy nagy megengedés, nagy kockáztatás, de tudjuk, hogy Jézus tudja, hogy ott mindenki bűnös. Jézus tudja, hogy itt mindenki bűnös. Miért mondjuk hát azt, hogy nincs bűn?

Hol vannak a te vádolóid? – kérdezi Jézus az asszonytól. Ez a kérdés megrendítő. Nem azt mondja Jézus, hogy hol vannak a hőbörgők, hol vannak a provokátorok? Nem azt mondja az asszonynak, na, megúsztat te is, sipirc, fel is út, le is út. Azt mondja: hol vannak a te *vádolóid*? – és az itt szereplő szó gyökere nem a vádaskodást jelenti, hanem az ügyész megalapozott tevékenységét, aki tényekre alapozva előterjeszti a vádat a bírónak ítéletre. Itt nem bizonyításról van szó, hanem a tett megítéléséről: hol vannak a vádolóid? Ezzel Jézus kimondja, hogy az az asszony bűnös volt. Nem azt mondja, hogy eloszlott a viharfelhő, vagy hogy majdnem koncepció per áldozata lett. Hol vannak, akik kategorikusan szólnak ellened? Ez a kérdés nem elengedés, nem megengedés. Folytatásnak kell jönnie, s Jézus folytatja is: én sem kárhoztatlak téged. Itt már egy másik szó szerepel, ez már nem a vád, hanem az ítélet szava. Krisztus a bíró. Én sem kárhoztatlak téged. *Hiszek a bűnök bocsánatában*. De ennek is folytatódnia kell: és így folytatja Jézus: eredj el, és többé ne vétkezzél. Ha eddig azt hittük volna, hogy egy jogi rabulisztikának vagyunk itt tanúi, hogy Jézust provokálva odavisznek elé egy esetet, ami megítélés szempontjából nem is kétes, és arra akarják Jézust, a kegyelem királyát rávenni, hogy mondja ki: kövezzétek meg, sőt dobja Jézus az első követ..., akkor tévedünk, mert az elbocsátó szó (eredj el, és többé ne vétkezzél!) jelzi, hogy csak a szabad ember, csak

a megbocsátást nyert ember, csak a bűnéből feloldozott ember, csak a tehetetlenségből kiszabadított ember és a jóra képessé tett ember tud álcáktól mentesen élni. Csak az ilyen embernek nincs szüksége másik énrre. Csak ebben az esetben mondhatom, hogy nem kell egy másik Szabó Istvánt magam köré nőtetnem, hogy azt lássa mindenki, míg belül ott van az igazi, amit jobb, ha nem lát senki és én sem. Csak így lehet szent életet élni, csak így lehet az igazságnak élni, csak így lehet hűségesnek lenni a jóhoz. Ne felejtjük el a hazug mondatot, amit Machiavellitől idéztem. A fele igaz, mert azt mondja – s addig igaz is –, hogy minden ember egyetemesen gonosz. De a másik fele már nem: hogy ezért csak szükség esetén teszi a jót. A keresztyénség ezzel szemben áll, ezzel ütközik, mert mi az valljuk, hogy az ember nem szükségből teszi a jót, hanem szabad hálából vagy hálás szabadságból.

Ma nagy szellemi forradalomra van szükség, hogy a cinizusból szótt hálót, amit évszázadok óta fonnak Európában és a nyugati civilizációban, valamiképpen átszakítsuk. János elmondja: Krisztust akarták megfogni, azért vitték oda a bűnöst és így akarták Jézust belesodorni egy ítélkezési procedúrába, hogy aztán megfoghassák. Mert tudták, hogy Jézus megbocsátó, tudták, hogy Jézus elengedő, tudták, hogy Jézus szabadító, s meg akarták fogni. Nem sikerült nekik. De csak itt. Mert később megfogták, elítélték, keresztre feszítették, megölték. Ahogy mondjuk úrvacsorai énekünkben: a nagy bűnöst elengedték, a szentet fára függeszték. (440. dicséret) Ez azért történt, mert valakinek meg kellett adnia a bocsánatot, a kegyelem árát. Nem olcsó ez a kegyelem, nem ócska semmi az a szó:

eredj el, és többé ne vétkezzél. Nem olcsó a bűnbocsánat, nem olcsó a bocsánat, mert aki enged, aki elenged, az veszít. A szeretet veszít, a szeretet tud veszíteni.

Most már csak az a kérdés maradt hátra, hogy valóban megelőzi-e az egyház a bűnbocsánatot. A régiek a középkorban a hitvallásnak ezt a tételét (*biszem a keresztyén anyaszentegyházat*) így fordították: hiszek a keresztyén anyaszentegyházban. És úgy magyarázták, hogy azért kell az egyházban hinni, mert a bűnbocsánat valósága mintegy bele van zárva az egyházba, az egyházban nyerünk bocsánatot, az egyházhoz kell tartozni, s ezért kell megkeresztelkedni, ezért kell úrvacsorázni, ezért kell a szent közösséget gyakorolni, mert Isten ezt a kegyelmet az egyháznak adta. Van is ebben sok igazság, hiszen azt mondja Krisztus az apostoloknak: „amit megkötök a földön, a mennyben is kötve lesz; és amit megoldok a földön, a mennyben is oldva lesz.” (Máté 18:18, vö. Máté 16:19) De, hogy félre ne értsük a kulcsok hatalmának titkát, ki kell mondanunk, hogy az egyház mégsem zárhatja magába a bűnbocsánat *lehetőségét*, mert ha magába zárná, nem értene a kegyelem titkát. A kegyelem titka ez: a bocsánat *ajándék*. A bocsánat a végső kegyelem diadala, az egyház csak *előleg*. Isten az egyház életében megelőlegezi számunkra a kegyelem végső diadalát. Az egyház az a közösség, ahol közösen, olykor vitáktól terhelt, olykor a régiket és önmagunkat sem értve, máskor a világ zűrzavarába is belekeveredve, fájdalmasan hordozva saját vétkeinket, nyomorúságainkat, mégis boldogan valljuk, és közösen valljuk, hogy Isten Krisztusban a radikális rossznál is mélyebbre gyökerezett kegyelmét, az isteni szeretet ösmély-

ségébe rejtette el, és abból újra meg újra fölsarjad és valósággá lesz a bocsánat. Ezért vallhatjuk együtt, és valljuk személyesen is: *hiszem a bűnök bocsánatát. Ámen.*

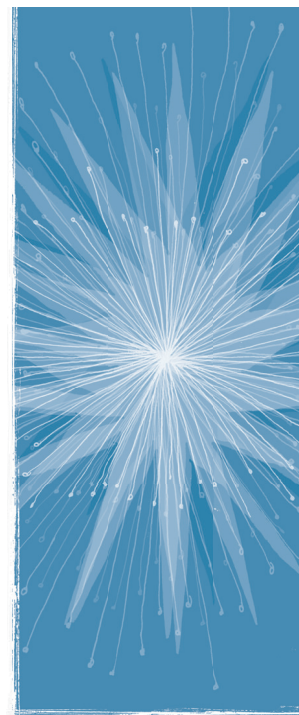
Hiszek egy Istenben,
mindenható Atyában,
mennynek és földnek teremtőjében.

És Jézus Krisztusban,
az Ő egyszülött fiában, a mi Urunkban,
aki fogantatott Szentlélektől,
született Szűz Máriától,
szenvedett Poncius Pilátus alatt,
megfeszítették, meghalt és eltemették.

Alászállt a poklokra,
harmadnapon feltámadt a halottak közül,
fölment a mennybe, ott ül
a mindenható Atya Isten jobbján,
onnan jön el ítélni élőket és holtakat.

Hiszek Szentlélekben.

Hiszem az egyetemes
keresztény anyaszentegyházat,
a szentek közösségét,
a bűnök bocsánatát,
a test feltámadását
és az örök életet.

*Ott kell nyitva hagynunk mindent,
ahol a halál mindent bezárna*

„Mert tudjuk, hogy ha e mi földi sátorházunk elbomol, épületünk van Istentől, nem kézzel csinált, örökké való házunk a mennyben. Azért is sóhajtozunk ebben, óhajtván felöltözni erre a mi mennyei hajlékunkat; ha ugyan felöltözötte is mezíteleneknek nem találhatunk! Mert akik e sátorban vagyunk is, sóhajtozunk megterheltetvén; mivelhogy nem kívánunk levetkőztetni, hanem felöltöztetni, hogy ami halandó, elnyelje azt az élet. Aki pedig minket erre elkészített, az Isten az, aki a Lélek zálogát is adta minékünk. Azért mivelhogy mindenkor bízunk, és tudjuk, hogy e testben lakván, távol vagyunk az Úrtól. (Mert hitben járunk, nem látásban) Bizodalunk pedig van, azért inkább szeretnénk kiköltözni e testből, és elköltözni az Úrhoz. Azért igyekezünk is, hogy akár itt lakunk, akár elköltözünk, néki kedvesek legyünk. Mert nekünk mindnyájunknak meg kell jelennünk a Krisztus ítélőszéke előtt, hogy ki-ki megjutalmaztassék aszerint, amiket e testben cselekedett, vagy jót, vagy gonoszt.” *2Korinthus 5:1-10*

15

FELTÁMADÁS — ÖRÖK ÉLET

Szeretett gyülekezet, kedves testvérek! A keresztyén hitet, még pontosabban a keresztyén hittant nagy általánosságban két vonatkozása miatt szokták támadni, és támadják mai napig is – gyakran egyébként ugyanazok. Az egyik panasz a keresztyén hittal kapcsolatban az, hogy túlságosan zárt. Egy olyan zárt rendszer, mondják, mely nem hagy helyet a gondolatnak, a kutatásnak, a kérdésnek, netalán éppen a kételkedésnek, és ezzel megfojtja a tudományt, végeredményben korlátozza a szellem szabadságát. Egy tiszteletreméltó akadémikus, amikor az élet értelméről vitatkoztunk, s próbáltam hangsúlyozni, hogy volna valamiféle létjogosultsága a hitnek, egyből, reflexből odavágta: rendben, de nem engedem, hogy a tudomány a teológia szolgátlánya legyen.

A másik panasz vagy vád – és ezt gyakran éppen ugyanazok mondják, akik az elsőt is – az, hogy a keresztyén hit túlságosan nyitott, hogy számtalan kérdésünkre nem felel, s még arra sem ad választ, ami keresztyének között is vita tárgyát képez. Különösen ma, amikor vallások találkoznak lépten-nyomon egymással, és sokkal nagyobb felületen sokkal több ponton van érintkezés, párbeszéd, vita, s olykor, sajnos, súlyos öszszecsapás is, mintha a keresztyén hittan – jelesül az Apосто-

li Hitvallás – nem felelne ezekre – csak valamit jelez, valamire utal, de sok mindent nyitva hagy. Hogy melyik panasz igaz – vagy hogy egyik sem igaz, én ezt most nem akarom eldönteni, inkább csak jelezni szeretném, hogy az elmúlt hetek során, amikor a hitvallást magyaráztuk, talán mi is éreztük ezeket a felvetéseket. Bizonyára átfutott a szívünkön, hogy hallom itt az Apostoli Hitvallást, s mondom is, de egy csomó kérdés tekintetében egy tapodtat sem tudok mozdulni. Annyira egyértelmű, világos és kategorikus a hitvallás, hogy azt sem engedni, hogy bizonyos kérdések szóba jöjjenek. Ezt persze, olykor örömmel is vesszük, mert éppen az segített, hogy a hitvallás néhány nagy kérdésben kategorikus. Felvázoltam néhány hitvalló helyzetet, amikor számot kell adni a hitünkről. Bizony, jó tudni, ha éppen én nem tudom a hitemet jól előadni, nagy segítség nekem, hogy a régiek megfogalmazták azt, és én azt elmondhatom. Sőt, azt is éreztük, hogy az Apostoli Hitvallás felülmúlhatatlan segítséget ad az identitásunk tisztázásához. Keresztyének vagyunk. S ha semmiben sem tudunk meggyezni a római katolikusokkal, az evangélikusokkal, a baptistákkal és a többiekkel – mégis azzal, hogy az Apostoli Hitvallást közösen el tudjuk mondani, egyértelműen kinyilvánítjuk, hogy egy gyökérről sarjadunk, egy felé tekintünk, egy Úrban, egy Istenben hiszünk.

De éppen ezért érezhattük azt is, hogy milyen jó lenne, ha a hitvallás még néhány más kérdésre is egyértelmű feleletet adna, amit közös hitvallásban is elmondhatnánk. Csak néhány református kérdést sorolok, maradjunk most a magunk háza táján. Miért nem beszél a hitvallás a predestinációról? Ez

mindenkit érdekel. Főleg, amikor ilyeneket mondunk, hogy felment a mennybe, ül a Mindenható Atyaisten jobbára, onnan jön el ítélni eleveneket és holtakat... És ez hogy és mikor lesz? És hogy van az eleve elrendelésnek a titka? Nem beszél a hitvallás arról, ami nekünk olyan drága és fontos, és birokra mentünk érte a középkorban: az igaz ember hitből fog élni. Hogyan igazulunk meg, hogyan nyerjük meg az üdvösség lehetőségét? Erről nem szól a hitvallás. Érdekelne az is nagyon, hogy melyik egyházkormányzati forma jó. Az volna jó, ahol a pápáig fölmenően minden szép hierarchiában el van rendezve, és nemzedékek során, évezredekken keresztül az apostoli folytonosságban adódik tovább a szent tudomány, a hit letéteménye? Vagy talán az a jó, ahol ketten vagy hárman az Úr-jézus nevében egybejönnek, és Ő ígérete szerint ott van velük? Tehát nem kell forma, nem kell szervezet, nem kell alakzat? Ez különösen a mai embernek nagy kérdése, mert szeret ide-oda, amoda csapódni. Vagy a miénk a jó, reformátusoké? Miért nem mond erre a hitvallás csak egy szót is? És sorolhatnám a kérdéseket. Miért nem beszél a hitvallás arról, hogyan viszonyuljunk a többi vallás követőihöz, miért nem beszél a hitvallás arról, hogyan kell nekünk közpolitikai kérdésekben állást foglalni. Ezernyi kérdés van itt. Tehát bennünk is megvan az érzés, hogy miközben bizonyos pontokon egyértelmű, szinte már dogmatikus a hitvallás, aközben más kérdésekre nem kaptunk feleletet.

Ma, amikor a hitvallás záró szakaszát mondjuk: *Hiszem a test feltámadását és az örök életet* – egy abszolút határhelyzetre érkezünk, ahol e két érzésünk csak fokozódhat. Ezt most

őszintén el kell mondanom. De azt is el kell mondanom, hogy a hitvallás záró szakaszához érkezve, nem befejezzük a hitvallást, vagy legalábbis nem itt ér véget a hitünk, hanem éppen itt nyílik fel a hitünk, mert egy olyan határhoz érkezünk, amin túl csak hit által léphetünk. Azt is el kell mondanom, hogy *boldog hitet* vallunk meg ezzel: *biszem a test feltámadását és az örök életet*. S éppen akkor, mikor kiérkezünk egy olyan térbe-időbe, helyzetbe, ahonnan magunk erejéből nem tudunk tovább tekinteni.

Ezzel a két tétellel a hitvalló – aki ezeket megvallja: *biszem a test feltámadását és az örök életet* – teljességgel Istenre bízta magát. És éppen abban a helyzetben, ahol a legnagyobb erővel éljük át a lépéskényszert, mert amikor élet és halál peremére, múlandóság és maradandóság határvidékére, a semmi és a minden határához érkezünk, óhatatlanul késztetést érzünk, hogy tovább kell menni. Ezt nem lehet annyiban hagyni, hogy itt most ingadozunk, hogy a semmibe hulljunk, vagy a mindenbe lépünk, hogy a halál mindent eltöröl, vagy Isten még valamit ajándékoz nekünk, menni kéne tehát tovább. Nagy drámát, de boldog drámát hoz ide nekünk a hitvallás, és azt is tudom mondani, hogy egy paradoxont is, egészen sajátosan, kifejezetten egyedülálló módon: keresztyén paradoxont. Mert ezt egyedül a keresztyén hit hordozza, és ez az a hit, amiért évezredek során, csodálatos módon a keresztyének megannyi szenvedést is kész voltak vállalni és vállalnak mindmáig is. Ha jól értjük a mártírok sorsát, áldozatvállalását, a keresztyén hitvallók nem azért vállalták, hogy üldözzék, netalán megöljék őket, mert hittek valamit az egyházzal vagy gon-

doltak valamit a gondviselésről. Élet és halál határánál válik el, hogy teljességgel Istenre bízunk-e magunkat, vagy megállunk, és nem tudjuk, hogy merre tovább... Azt is el kell mondanom, hogy az ógyház idején nagyon sok kemény vitatkozás közepette (mert nagyon sok kemény és drámai vita folyt a keresztyén hitről az első évszázadokban), számunkra szinte ijesztő, de inkább teljességgel félreértett módon úgy rögzítették a hitet az úgynevezett Atanázus-féle hitvallásban, hogy ezt a bevezetőt írták elé: *aki üdvözülni akar, annak mindenek előtt az egyetemes keresztyén hitet kell megtartania*. Aki üdvözülni akar... Mi itt meghökkenünk, mert félreértjük ezt a bevezető mondatot, mely után jön az általános, egyetemes hit szabály, s ez többé-kevésbé ugyanaz, mint az Apostoli Hitvallás. Meghökkenve azt mondjuk tehát, hogy aki üdvözülni akar, annak tételesen ezt meg ezt kell hinni? Tényleg, Isten ilyen volna, hogy fölad nekünk egy hitleckét, és ha mi azt be magoltuk és fölmondtuk, akkor megkapjuk a mennyei naplóban az ötöst, és év végén, évszárókor kihirdeti az osztályfőnök, Szent Péter, vagy az igazgató Mennyei Atya, hogy színtelejes, jöhet a mennyországba? Erről lenne szó? Erre vonatkozna az, amikor azt mondjuk, hogy hit által üdvözülünk? Erre a tételre fut ki a dolog? Ha erre gondolnánk, akkor persze *hivésről* beszélne, és a hívés ugyanolyan cselekedet, mint általában minden cselekedet, amire Pál azt mondja: nem cselekedetből üdvözülünk, nem hívés által üdvözülünk – kegyelemből üdvözülünk, hit által. Tehát félreértjük a régieket, és hadd mondjam el a védelmükben, hogy nem is az volt a céljuk ezzel a mondattal (*aki üdvözülni akar, annak mindenek előtt az egye-*

temes keresztyén hit szabályt kell megtartania...), hogy egyfajta dogmatikai keresztyénséget állítsanak föl, és érezze csak magát minden keresztyén úgy, mint én, harmadikos gimnazista koromban, amikor megmondta a kémiatanár, hogyha nem tanulom meg a Mengyelejev-féle periódusos táblázatot, meg fog buktatni. Nos, megtanultam, bár nem értek a kémiához semmit, fogalmam sincs, hogy melyik elem leírása mit jelent (elnézést mindazoktól, akik a kémia fantasztikus tudományát megtanulták!), én csak nem akartam megbukni, hát megtanultam. A régiak nyilván nem ezt akarták elérni. Ők azt mondják, ha üdvözülni akarunk – márpedig üdvözülni akarunk, Németh László szavával egy ügye van minden embernek: az üdvösség-ügy, nincs más ügy! –, akkor ragaszkodnunk kell Istenhez. Aki üdvözülni akar, annak hinnie kell, hogy *hitben* megyünk Istenhez, mert Isten a *hit útját* adta nekünk, és ezen az úton *egyenesen* mehetünk Őhöz, és egészen *nála lehetünk*.

Hitvallásunk tehát – paradox módon – megérkezéssel és nyitással zárul. És mégis, csodálatos módon mi gyakran megtorpanunk. Pedig boldog ez a mi hitvallásunk: *hiszem a test feltámadását és az örök életet* – boldog hitvallás, sok-sok református fejfán olvassuk: a boldog feltámadás reménye alatt. Boldog hitvallás, elmondjuk. És mégis megtorpanunk, és a hitvallás töprengéssé változik. Hát legyen így ma is, testvérek, hadd hívjalak meg benneteket egy rövid töprengésre, de abban a reményben, hogy a végén visszaérkezünk a boldog hittudathoz, és boldogan fogjuk elmondani úrvacsorakor, együtt hitvallásunkat.

A mi hitvallásunk a *test feltámadásáról* beszél. Vannak régi

keresztyén hitvallások, és újabban is születtek új hitvallások is, melyek mellőzik a *testre* vonatkozó kitétel, így mondják: hiszem a feltámadást – tehát mellőzik a testet. Ennek van némi oka. Például, az egyik ok az, hogy mi nagyon nehezen tudunk képet alkotni magunknak arról, hogy milyen lesz majd a feltámadás, milyen *formában* lépünk elő, milyen *viszonylatok* jutnak érvényre a feltámadáskor és a feltámadás után. Emlékezzünk csak Jézus és a szadduceusok vitájára. A szadduceusok arról voltak nevezetesek, hogy tagadták a feltámadást. És emberileg szólva, az észérvek mentén talán volt is rá okuk. Ugyanis nem tudták az embert más viszonylatrendszerben elhelyezni, mint amilyenben itt és most él, nem volt a számukra más viszonyvilág. „Kantiánusok” voltak a szadduceusok. Immánuel Kant írta meg filozófiájában, hogy térhez és időhöz vagyunk kötve, a tér és az idő kategóriái szerint gondolkozunk, együtt születünk a térrel és az idővel, és nem tudunk belőle kilépni. Alapvető emberi adottság ez – és ez a tiszta ész kritikája, ez a tiszta ész korlátozott volta, nem tudunk elgondolni ezen túl valót. Így voltak a szadduceusok is, ők nem tudtak más világot elképzelni, csak a magukét, ezért firtatták Jézustól, hogyan lesz az, ha egy asszony, akinek meghalt a férje, majd elvette a másik férfi, és az is meghalt, és újra férjhez ment és így tovább, hogy aztán a mennyországban kinek lesz a házastársa? Jézus korholja őket: tudatlanok vagytok, nem tudtok semmit. Annyi igazsága azonban volt a szadduceusoknak, hogy miután a halál mindent összezúz és megszakít, és miután az élet folytatódik, hogyan képzeljük hát a feltámadást, mindennek helyreállítását? Hogyan lesz az ott, akkor, amikor – Pál szavá-

val – Isten minden újra egybeszerkeszt (Efezus 1:10)? Ők ezt nem tudták elgondolni, ők csak azt tudták, hogy zavar nélkül nem ismételtető meg a világ. És ebben, azt kell mondanom, a szaduceusoknak félig igaza volt. De csak féligazság volt ez, halálos féligazság. Jézus éppen erre emlékezteti őket: a feltámadással nem ismétlés veszi kezdetét, a feltámadás nem „remake”, a feltámadás nem „retro”. S tényleg is, testvérek, ha már valaki spekulált azon, milyen korú testében szeretne feltámadni? Őt éves gyermeknek, tizenöt éves kamasznak, harmincéves erős meglett javakorabelinek? Figyeljünk Jézus szavára: tévelyegtek, nem tudtok semmit. (Márk 12:37) A feltámadás nem azt jelenti, hogy kezdetét veszi egy ismétlés. A régi teológusok ezt csodálatosképpen azzal fejezték ki, hogy itt, a múlandóság világában mi, akiket a bűn és a halál megrontott, mi a *status gratie*-ban, a kegyelem állapotában vagyunk. Kegyelemből tartattunk meg. Csodálatos üzenet ez. Majd folytatják, a feltámadással egy másik állapot kezdődik, a *status gloriae*, a dicsőség állapota. Pontosan úgy, ahogy Pál apostol mondja a Korinthusi levélben, amikor a feltámadás titkáról beszél: elvettetik gyalázatban, feltámasztatik dicsőségben. (1Kor 15:42) A feltámadás glorifikáció, megdicsőítés. S ezzel azt is valljuk, hogy Isten minden teremtséhez hűséges – a testhez is. Ez Isten nagy titka, Ő a testhez is hűséges. Hűséges hozzánk, akik itt vagyunk ebben a nyomorult, halandó, törekeny, megromlott, elvesző testünkben. Ő hűséges testünkhöz, lelkünkhöz. Persze, könnyű lenne keresztyén platonista módjára, mert vannak keresztyén platonisták, azt mondani, hogy lebomlik földi sátorházunk, ledől a börtön, a rab lélek kiszabadul. Kiröp-

pen a pillangó a bábból, a porhüvelyből kiszabadulunk, a bőrszak szétszakad, és a lélek visszatér az istenéhez – erről beszél Platón megannyit a filozófiájában. Mit mond a Heidelbergi Káté? – Az én vigasztalásom az, hogy mind életemben, mind halálomban testestől-lelkestől nem a magamé vagyok, hanem az én hűséges Megváltómé, az Úr Jézus Krisztusé – *testestől*, lelkestől, hiszem a *test* feltámadását. Mert Isten nem éri be azzal, hogy visszatérjen a lélek, hanem jelzi, hogy a feltámadás nem megistenülés, nem a teremtmény isteni rangra való fölemelése, hanem az eredetihez viszonyuló tökéletes helyreállítás. Nem azt valljuk, hogy a lélek, vagy ami bennünk isteni, az végre visszatér az istenibe, hanem azt valljuk, hogy Krisztus dicsőségében azzá leszünk, akinek Isten eleve öröktől szánt bennünket. Ha helyreállításról beszélünk a feltámadás kapcsán, úgy nem egykori önmagam helyreállítását vallom, aki én voltam tíz, húsz, harminc éve, vagy a halálom pillanatában, hanem igazi valóm helyreállítását vallom, amit, és akit elvesztettünk a bűneset miatt.

Továbbá: hiszünk az örök életben. Amikor azt mondtam, hogy a keresztyén hitnek ennél a tételénél jutunk el arra, hogy teljességgel Istenre kell bízni magunkat, arra utaltam, hogy ezzel a záró tétellel fejezzük ki: mi az örökélet. És azt is, hogy ezt hitben hordozzuk. Istenre hagyatkozva hordozzuk ezt a nagy titkot, mert a mi töredékes és bűn rontotta létünk, ördög csalta szívünk ezt nem tudja igazán elgondolni. Annyi bizonyos, hogy az örök élet nem végtelen ismétlés. Sokan emiatt borzonganak a mennyországtól – népiesen szólva: mert unalmas lesz. És ha az örök élet végtelen ismétlés, bizony, nagyon ha-

mar elunnánk a mennyei kórusban a jelenléteket. De nem végtelen ismétlésről van szó. Továbbá: az örök élet nem az, ami-
ben nem történik semmi. A buddhizmus filozófiája újabban
sok keresztyént is megigézett, mert valóban vonzó az állítása,
hogy az volna az örök boldogság, melyben nem történik sem-
mi – fájdalom, betegség, halál ott van, ahol változás van. Mi-
ért van szenvedés? – kérdezi Buddha. Mert változik a világ. És
mikor szűnik meg a szenvedés? Ha eljutunk a változtathatatlanság állapotába. A Nirvána nem a semmit jelenti, hanem azt,
hogy nem történik semmi. Sok-sok meditációs gyakorlat, és
technika éppen erre irányul, hogy fölkészítse a halandó embert
arra a létállapotra, amelyben nem történik semmi. De az örök-
élet nem ez, hanem részesedés az örökkévalóban.

Íme, az elgondolható peremére érkezünk, oda, ahol vé-
get ér az életünk – ez a földi életünk –, ahol elkerülhetetlenül
tudjuk, hogy meg fogunk halni, mert a halottak támadnak fel.
Hiszem a test feltámadását, tehát a halottak feltámadásában
hiszek, tehát tudom, hogy meg fogok halni. És eljutunk oda,
ahol a múlandó ember legszebb szavaival, legnemesebb filo-
zófiáival, legcsodálatosabb teológiáival is csak úgy tudja meg-
rajzolni azt, ami előttünk áll, mint amikor téli időben a pá-
rás ablaküvegre próbáljuk fölrajzolni, ami oda túl van az ab-
lakon. Belül rajzolgom a jeges ablakra a túlnani világot. Is-
ten azonban segítségünkre siet, és boldog hitvallásra ad módot.
Pál apostol szavai segítenek abban, hogy a kétségeink, speku-
lációink, fantáziáink és kielégíthetetlen kíváncsiságunk elle-
nére boldog hitvallást tegyünk. Pál kétféleképpen beszél a fel-
támadásról. Az 1. Korinthusi levélben így mondja: Ímé, *titkot*

mondok néktek. Titokról beszél, amely föltáruul, megnyílik, és
mi beleláthatunk. Hasonlatot is mond hozzá az apostol. Vala-
hogy úgy van ez, mint az elvetett gabonamag. El kell rothad-
nia, meg kell halnia, meg kell semmisülnie az elvetett gabona-
magnak, hogy új élet támadjon belőle. A 2. Korinthusi levél-
ben viszont vágyakozásról beszélt, és az átköltözés és az átöl-
tözés hasonlatával érvel. Ma erről szeretnék néhány szót szólni.

Azt mondja az apostol, hogy az emberi élet nagyban ha-
sonlítható a sivatagi nomádok létformájához: sátorozók va-
gyunk – és időnként szedni kell a sátorfánkat, odébb kell köl-
tözni. Másutt kell letelepedni. Költözködők vagyunk, akik so-
hasem lehetnek bizonyosak abban, hogy holnap nem kell útra
kelniük. Ezért maradandó hajlékra vágyakozunk. Majd hir-
telen képet vált, és a költözködés képét az öltözködés képére
cseréli, és azt mondja, hogy mi, akik itt vagyunk, arra vágyako-
zunk, hogy átöltözhessünk. Mégpedig különös módon. Nem
akarunk levetkőzni, nem akarunk e testben mezítelennek ta-
lálni. A mezítelenség itt a kiszolgáltatottságot, a gyengeséget,
a megvertséget jelenti – úgy, ahogy látom a kórházakban, ahol
a haldokló betegek már nem is adnak se pizsamát, se kö-
penyt, csak rájuk terítenek egy lepedőt, az alatt ők meztelenül
vannak. Nem akarunk meghalni, jaj: csak mezítelennek ne ta-
láltassunk! Átöltözni akarunk, mégpedig úgy, hogy föl vesszük
a múlandóra, halandóra a múlhatatlant és a halhatatlant. Így
mondja: arra vágyakozunk, hogy ami múlandó, azt elnyelje azt
az élet. Nagy és erős kijelentés ez. Nem a halál nyeli el az életet,
– noha így éljük ezt meg, így élte meg Jónás is, mikor benyelte
a cethal, és fölsikoltott a cethal gyomrából, a halál kellős köze-

péről, s mi is mondjuk a zsoltárral, a *circumdederunt*-tal, körülvettek minket a halál kötelei, átfontak bennünket és megsemmisülünk és eltűnünk, és a halál, mint egy mohó, éhes szörnyeteg jön, és felfal minket. De mégsem! Azt mondja az apostol: én arra vágyódom, hogy ami múlandó, azt elnyelje az élet. Sőt, azt mondom, az előző kép alapján, hogy olyan ez – tudniillik a feltámadás és az örök élet –, mint amikor egy régi, romos és lakhatatlan épületet nem elbontanak, hanem köré és fölé építenek egy újat. És ami régi, romos és lakhatatlan volt, az belekerül az újba. Benne van. Ez a vágyunk, és szabad nekünk erről a vágyunkról beszélni.

A hitünk azonban realistább, mint a vágyunk. Visszatérve Pál apostol 1. Korinthusi leveléhez, a hitünk tudja: mégiscsak szükséges, hogy ez a romlandó romlást lásson. El kell vettetnie, mint a gabonamagnak, meg kell halnia, hogy új életre kelhessen. Ezért, amikor hitvallásunkban ezt mondjuk: *biszem a test feltámadását és az örök életet*, két megfontolás áll egyszerre előttünk: előállunk porunkból, elvettettünk romlandóságban, feltámasztatunk romolhatatlanságban. A másik megfontolás: elnyeli az élet a halált, magába zárja az örökkévaló a múlandót. Boldog hit hát a miénk, mert bár nem úgy lesz, ahogy mi szeretnénk, a saját végességünkben vágyódom, haláltól szorongva, rettegve, nem úgy lesz, ahogy gyávaságunkban kívánnánk, nem úgy lesz, hogy nem látunk halált, de úgy lesz, ahogy Isten az övéinek megígérte. Azért látunk halált, mert az a bűn zsoldja, de azért nézhetünk szembe bátran a halállal, mert Krisztus is látott halált, mert Krisztus is megkóstolta a halált – és Isten Őt feltámasztotta. Mi pedig Krisztushoz va-

gyunk kötve, s miatta, Krisztus miatt vagyunk a várományosok, miatta van várományunk feltámadásra és örök életre, és ennek a várományunknak nem a szívünk gondolata, nem a filozófiánk, nem a költészetünk, nem a vallásaink, hanem egyes egyedül Jézus Krisztus a garanciája. Jézus él, mi is élünk – énekeljük húsvéti énekünkben. Tehát Istenre várunk, a kegyelem állapotában várjuk a dicsőség állapotának eljöttét. Krisztus által ismertük meg ezt az Istent. Istenre várunk, aki maga az örökkévalóság, s mi Krisztusban ismertük meg Istent, abban a Krisztusban, aki föltámadott, és elsőszülött a halottak között. Jó dolog Krisztus testvéreinek lenni, és jó tudni, hogy Ő az elsőszülött, s mi mind, évezredek során utána következünk.

Sokak vádjára tehát, hogy a keresztyén hit túlságosan is zárt, kevés teret és helyet ad, éppen hitünk megvallásával felelünk. Mi abban hiszünk, hogy részesei lehetünk az isteni örökkévalóságnak. Arra a vádra pedig, amit olykor mi magunk is érzünk, hogy a keresztyén hit túl sok kérdést nyitva hagy, ugyancsak hitünk megvallásával felelünk. Mi abban hiszünk, hogy éppen ott kell nyitva hagynunk mindent, ahol a halál mindent bezárna. Mi valljuk, hogy az örökkévaló Isten elvégzi ígérete szerint, hogy ami múlandó, ami bezárt, ami eltűnik, azt elnyeli az élet, az örökkévaló. Ámen

TARTALOM

ELŐSZÓ	5	ALÁSZÁLLT A POKLOKRA	120
MINDENHATÓ ATYA	8	(2010. november 28.)	
(2010. szeptember 19.)		FELTÁMADOTT	136
TEREMTŐ	24	(2010. december 5.)	
(2010. október 4.)		FELMENT A MENNYEKBE	154
JÉZUS KRISZTUS, EGYSZÜLÖTT FIÚ	40	(2010. december 12.)	
(2010. október 24.)		SZENTLÉLEK	170
A MI URUNK	56	(2011. január 2.)	
(2010. október 31.)		EGYHÁZ	182
FOGANTATOTT, SZÜLETETT	72	(2011. január 9.)	
(2010. november 7.)		SZENTEK KÖZÖSSÉGE	198
SZENVEDETT PONCIUS PILÁTUS ALATT	88	(2011. január 16.)	
(2010. november 14.)		BŰNÖK BOCSÁNATA	214
MEGFESZÍTETTÉK, MEGHALT, ELTEMETTETÉK	104	(2011. január 23.)	
(2010. november 21.)		FELTÁMADÁS — ÖRÖK ÉLET	234
		(2011. február 6.)	

Minden jog fenntartva.

Bármilyen másoláshoz, sokszorosításhoz a szerző
írásbeli hozzájárulása szükséges.

Keresztút Kiadó, Budapest

Szerkesztette Bardi Terézia

A könyvterv és tipográfia Bogárdi Szabó Eszter munkája

Nyomás és kötészet O. A. Invest, Budapest

ISBN